

A Balaton északi partjának présházai

A Balaton északi partmellékén végighúzódó domb-hegy vonulat déli lejtőit a XVIII—XIX. században úgyszólván összefüggő szőlőterület borította. Ennek igazolására elég, ha az első katonai felmérés (1780—1786) térképalapjaira egy pillantást vetünk. Tekintve egyrészt, hogy a szőlőterület sajátos jogi helyzeténél fogva már a jobbágyság korában is a jobbágyok tulajdona lehetett,¹ továbbá, hogy a tárgyalt vidéken a községek lakosainak háromnegyed része vagy még több szőlőbirtokos volt² (1935), másrészt pedig, hogy a Balaton mentén a szőlőt kint a hegyben dolgozták fel, ugyanitt tárolták a bort is, — mindebből következik a szőlőhegybeli épületek, présházak feltűnően nagy száma.³ A szőlőhegy bizonyosfokú demokratizmusa eredményezte, hogy a hegyben nemes úr, városi polgár, jobbágy egyformán építkezhetett, szerkeszthetett magának kis pincét vagy nagyobb présházat, sőt komolyabb borházat, kúriát. Így érthető a hegybeli építkezés alig áttekinthető változatossága.⁴ Megállapíthatjuk azt is, hogy a népi építkezésnek talán legszebb objektumait találhatjuk kint a Balatonmelléki szőlőhegyekben, s ennek hatása a nemesek, polgárok nagyszabású épületein is megmutatkozik.⁵

Noha a Balaton melléki szőlőművelésről már a XI. századtól kezdve vannak adataink,⁶ a néprajzi irodalom a szőlőhegybeli építkezéssel korábban úgyszólván semmit sem foglalkozott. Jankó János Balaton monografiájában⁷ a présházakra — vitatható tartalommal — mindössze 25 sort és három fényképet szentelt.

A tárgyalt terület présházairól több ízben tanulmányokat közöltem, első ízben a Néprajzi Értesítő 1938. évi folyamában.⁸ Itt présház típusokat soroltam fel, s e típusokat még másokkal bővítve, most az alábbiakat különböztethetem meg:

I. Egyszintű épület.

1. Egyosztatú épület.

a) Nyeregvető alatt mennyezetes helyiség.

b) Boltpince földdel lefedve.⁹

c) Boltpince nyeregvető alatt.

2. Kétsztatú épület.

a) Présház nyeregvető alatt + bolthajtásos pince földdel takarva.

b) Présház + bolthajtásos pince közös nyeregvető alatt.

c) Présház + mennyezetes pince közös nyeregvető alatt.

3. Háromosztatú épület.

Szoba + présház + pince. (A pince lehet bolthajtásos, földdel takart, de lehet mennyezetes és ekkor az egész épület egy közös tető alatt van.)

4. Négyosztatú épület.

Szoba + présház + pince + istálló. (Az istálló a pince folytatásaképpen, vagy az épület mellett épült, a homlokzati fallal egy vonalban.)

II. Kétszintes épület.

Felső szint: szoba + présház vagy konyha + esetleg istálló.

Alsó szint: présház + pince, a legtöbbször mindkét helyiség bolthajtásos.

A három és négy osztatú présházaknál, egyszintes, kétszintes épületeknél egyaránt ritkán oldaltornác is jelentkezik, az egészen egyszerű megoldástól (amikor a keskenyebb szoba rovására oldalt az eresz alatt szélesebb előtér alakul ki) az ívelt, loggiás, mellvédés festői megoldásokig. Szőlőhegyenként helyi szokás, hogy az egy- és kétsztatú présházaknál a présház előtt az oldalfalaknak 1—2,5 m-es meghosszabbításával fedett előteret képeznek ki, amit szüreteléskor vagy nyáron istállónak használnak. Ezt az oldalfalas, nyitott padlású előteret a továbbiakban, a Dörgicse környéki szóhasználat után *iszling*nek nevezem. (L. 14. kép 1., 27—28. kép, 30. kép 1., 45. kép.) — Bonyolultabb alaprajzú a több osztatú, sok helyiségű urasági, uradalmi présház, borház, kúria, s bár ezek tárgyalása tanulmányom céljain kívül esik, meg kell itt jegyeznem, hogy ezek számos megoldásában, részletében népi vonások fedezhetők fel (pl. tüzelőfülke, a szabadkémény füstfogója stb.)

Részletesebb feldolgozásban mutattam be az északi Balatonpart XVIII. századbéli (túlnyomórészt pontosan datálható) présházait két részben¹⁰ (az első részben 32, a másik részben 10 présházat ismertetve), s ekkor kerültek tárgyalásra a boronapincék is. — A Balaton

melléki présházak (1958) c. tanulmányomban első sorban műtörténeti szempontból tárgyaltam a szőlőhegybeli építkezést, csoportosításom alapját az egyes történeti stílusok (barokk, copf, klasszicizmus, romantizmus) adták, s a tanulmányban a népi (paraszt) pincék és a nemesi, polgári építkezés egyformán szerepeltek.

Jelen tanulmányomban földrajzilag csoportosítva mutatom be az általam felkutatott területen megvizsgált, felmért, rajzban és fényképen rögzített szőlőhegybeli épületeket, a közel hatszáz átvizsgált objektum fontosabb adatait. Túlnyomórészt XIX. századbeli épületek kerülnek sorra, s a földrajzi csoportosítást az ette indokoltá, hogy az egyes szőlőhegyekben bizonyos helyi sajátosságok mutathatók ki (pl. bizonyos pincetípus elterjedésében, tüzelőrendszerben, az oromzat sajátos díszítőmódjában stb.), ép ezért célszerűnek látszott egy-egy nagyobb szőlőhegyet egységesen tárgyalni, röviden érintve természetesen a már korábban közölt présházakat is. Minden fejezetnél az egyes présház típusok leírása után külön szöveg még a tüzelőrendszerrel, a homlokzat, az oromzat kiképzéséről, díszítéséről, a présház-, pinceajtók kivitelezéséről, technikájáról, díszítőművészetéről.

A Balaton melléki présházakra vonatkozó helyszíni gyűjtésemet 1937-ben kezdtem és folytattam mindmáig, azonban az intenzív gyűjtés, a rendszeres terepbejárás az 1951—1955. évekre esett, s az alább bemutatandó adatok, felvételek lényegében erre az öt évre vonatkoznak. Be kell vallani, hogy ép ezek az évek voltak a legszomorúbbak a szőlőhegyek történetében, sok szőlőhegyben a gaz egészen elborította a megmunkálatlan tőkéket, a présházak javarésze már évek óta tárva-nyitva volt, s elkezdődött feltartóztathatatlan pusztulásuk. A szőlőhegyek vígasztalan képet mutat-

1. Présház bolthajtásos pincével. Balatonkenese. Tóth Lajos
1. Kelterhaus mit gewölbtem Keller. Balatonkenese.
1. Cellier avec cave en voûte. Balatonkenese.
1. Давильня со сводчатым погребом. Балатонкенеше.

tak, mindenütt csak rompincébe akadt a kutató. Sok, a romépület közepéből kinőtt magas fa elárulta, hogy a romlás már évtizedek óta tartó folyamat. A szőlők különben is már a filoxéra jelentkezése óta meglehetősen mozaikszerű képet mutatnak, sok a szőlő közt a szántó, a gabona, a kukorica és egyebek.¹¹ Népi építészünk kimagasló, pótolhatatlan értékei mentek így tönkre néhány év alatt, s a pusztulás folyamata napjainkban is tart. A korábbi tanulmányaimban közölt présházak közül már 1957—58-ban több objektum úgyszólván nyomtalanul eltűnt, ma már pontosan még a helyét sem sikerül megmutatni (pl. a kenesei boronapince 1733-ból, a szigligeti Jankó Benedek féle présház 1851-ből, a badacsonyörsi kétszintes, loggiás tornácú épület 1856-ból). Valószínű, hogy az azóta eltelt közel tíz esztendő alatt ismét számos értékes népi műemlék tűnt el nyomtalanul.

A szőlőhegyeket a lehetőségekhez képest rendszeresen vizsgáltam át, az évek során sok száz ízben végeztem terepjárást, minden évszakban. Természetesen az ilyen nagy területet egyetlen kutató minden pontjában alaposan nem vizsgálhatja át, valószínű tehát, hogy a felsorolandó szőlőhegyekben még akad értékes objektum — hacsak azóta el nem tűnt. Régi présházakról az odavalósiak nem mindig tudnak megbízható felvilágosítást adni, rendszerint nem is ismerik a legrégebbi objektumokat. Többször előfordult, hogy a présház tulajdonosa maga sem tudta, hogy milyen korú épülete van, figyelmét elkerülte a gerendába vésett évszám, vagy ha ismerte is, nem tudta megfejteni.

¹ Ethn. 1956, 58.

² Népr. Ért. 1938, 19.

³ A pincék sűrűségére vonatkozólag l. Ethn. 1956, 60.

⁴ Ethn. uo. — Vajkai Aurél, Balaton melléki présházak. Bpest. 1958, 10.

⁵ A parasztpincékről és a nemesi, polgári építkezésről áttekintő képet ad művészettörténeti szempontból: Vajkai im.

⁶ Népr. Ért. 1938, 17 skl.

⁷ Jankó János, A Balaton-melléki lakosság néprajza. Bpest. 1902.

⁸ Vajkai Aurél, A parasztszőlőművelés és bortermelés Veszprém-megye déli részében. Népr. Ért. 1938, 15 skl.

⁹ Jelen tanulmányban a kőboltozatú, kb. 50—80 cm földréteggel borított pince *boltozott földpince* néven szerepel.

¹⁰ Vajkai Aurél, Présházak és pincék a XVIII. századból a Balaton északi partján. Ethn. 1956, 57—90. — Adatok a Balaton melléki szőlőhegyek népi építkezéséhez. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. (A továbbiakban VMMK) I. Veszprém. 1963, 171—183.

¹¹ Népr. Ért. 1939, 89.; Ethn. 1956, 61.; Vajkai, Balaton melléki présházak, 6.

2. Kétszintes prэшház felső szintje. Balatonalmádi. Gaál Elemér
2. Obergeschoß eines Kelterhauses mit zwei Geschossen. Balatonalmádi.
2. Étage supérieur d'un cellier à deux étages. Balatonalmádi
2. Двухэтажная давяльня. Верхний этаж. Балатоналмади

1. BALATONKENESE, BALATONFŰZFŐ

Balatonkenesének 1873-ban az egész Balaton mentén a legnagyobb szőlőterülete, — 896 kh. — volt, s megelőzte így még Badacsonyt is. Azonban úgy látszik, hogy a filoxéra ezt a szőlőt végérvényesen elpusztította, mert amíg másutt a szőlőket nagyrésztben sikeresen felújították, s a XX. századbeli térképeken ismét nagyobb összefüggő szőlőterületek jelentek meg, itt csak töredékek maradtak meg (1935-ben 248 kh. szőlő). — Az alábbiakban a községtől északra és innen a kenesei magas parton Mámáig, Fűzfőig nyúló, az 1950-es években teljesen elhanyagolt, nagyrésztben kipusztult szőlőterület épületeit tárgyalom. Helynevek: *Fáncsér, Máma, Papvásári szőlőhegy*. Jankónál: *Fáncsér, Mámái hegy*.

A kenesei magas part közelében, a hegygerinc legmagasabb pontján (180 m) találtam egy földbesülyesztett boronapincét, mint az egykori boronapincék egyetlen kenesei példányát. A 3,25×4,3 m alapterületű boronapincéhez ennél valamivel szélesebb kőfalú prэшház csatlakozott. A pinceajtó feletti gerenda felirata: *HORVÁT M. ALTA ANNO 1733*. — 1956-ban a pincét széjjelszedték, minden darabját elhordták.¹

A meglévő pincetípus: kis előteres, *iszling*-es nyeregtetős prэшház + boltozott földpince (Mámái, Papvásári szőlőhegy). — A sok itt található rompince mind ezt a típust mutatja. Több rompincénél a boltpince meglehetősen mélyen volt a földbe építve és a prэшház eresze egészen a föld színéig ért, tehát a prэшháznak is mély volt a fekvése (ennek valószínűleg az itteni lösztalaj volt az oka). Az egyik prэшházba külön kis szobát építettek be, s mellette volt a négyszögletes füstfogós tűzhely. Az ajtó szemöldökfájába vésett felirat: *ANNO 1819 épült NP. K. A. I.* (Magas-part, 189 mp. alatt). — A közelében lévő hasonló rompince ajtószemöldökfáján: *ANO 1833*. — Németh János (Balatonkenese) prэшháza oromfalán vöröskötábla: *J P 1871* (Fáncsér, a tetőn). A gerincen, a legmagasabb ponton, közel az említett boronapincéhez Tóth Lajos (Balatonkenese) prэшháza aránylag még jó állapotban van, a 9 m hosszú, feltűnően (kb. másfél méterre) előugró oldalfal, *iszling*-es prэшházhoz a 6 m hosszú boltozott földpince csatlakozik. (1. kép.)² Ilyesfajta jellegű lehetett Czizmadia Károly 1822. évi prэшháza is (magas-part, a 175 mp-től északra), ezt azonban 1902-ben átalakították, jelenleg a kőboltpincére merőlegesen áll a szobával bővített prэшház. Ebből a szobából került a

Bakonyi Múzeumba egy 1774. évszámmal datált egyszerű keményfaasztal. — Lényegében ugyanezt a típust képviselte az 1777-es évszámmal ellátott fűzfői prэшház (6×13 m alapterület), ennél azonban a kőbolthajtásos és a prэшházhoz viszonyítva eléggé (110 cm-rel) sülyesztett pince is nyeregtetővel volt fedve, amennyiben erre a meglévő romokból következtetni tudunk. A prэшháznak jól megépített, külön válaszfalra támaszkodó szabadkéménye volt.³

A kétszintes prэшházakhoz tartozik Körmeny prэшháza a falu végén, homlokzatán három ablakkal, kiépített, fedett pincetorokkal.⁴

¹ Ethn. 1956, 62. skl.

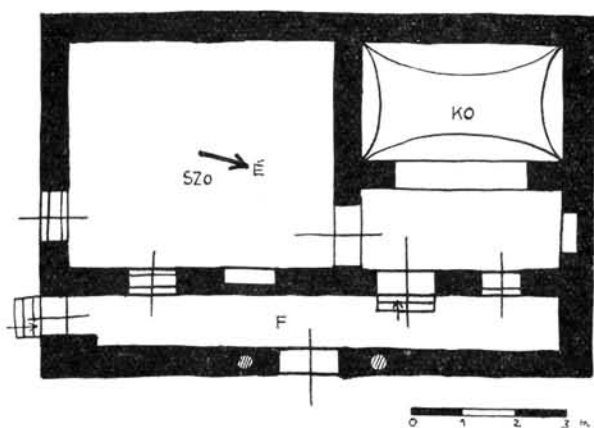
² A fényképeket és a rajzokat a szerző készítette az 1937—1965. években (Kivéve az 56. képet, az utóbbi Bende Csaba, Ferenczi Ferenc és Posgay Csaba munkája, 1965.).

³ Ethn. 1956, 74. skl.

⁴ Ethn. 1938, 31, 33.

2. VÖRÖSBERÉNY, BALATONALMÁDI

Vörösberény 1873-ban a Balaton északi partján közvetlenül Badacsonytomaj után a harmadik helyen állott 703 kh. szőlőterületével és Balatonalmádi is meglepően nagy területtel, 548 kh.-al szerepelt. E két hely szőlőterületének visszaesése különösen feltűnő, az 1935. évi összeírás szerint Vörösberénynek csak 192, Almádinak 149 k. hold szőlője volt, ugyanakkor más községeknél a visszaesés kisebb méretű. A vörösberényi szőlőkben érdekeltek a szentkirályszabadjaiak, de még távolabbi vidékek is, így Veszprém, Szentgál. — Balatonalmádinak a múlt században alig volt lakosa, a szőlők javarésze veszprémi (főleg kisiparos) családok tulajdona volt. A statisztikai számok is bizonyítják, hogy távolabbi települések lakosai voltak a birtokosok,

mert pl. 1869-ben Almádi nem szerepel lakosságsszámmal, viszont a szőlőbirtokosok száma 1873-ban 286, ugyanazon időben Vörösberénynek 715 volt a lakosság száma, a szőlőbirtokosok száma pedig 541.

Vörösberény szőlőhegye részben a községnél kezdődő, északra eső *Öreghegy* (a 305 m magas *Megyehegy* déli lejtője), s részben a *Várhegy* (278 m) oldala. Almádi tulajdonképpen szőlőhegybeli település (*Lokhegy*, *Öreghegy*, 180–230 m-es magasságokban).

Helynevei: *Öreghegy*, *Újhegy*, *Vöröshegy*, *Apácafara*. Jankónál is szerepelnek.

A hegyben sok a prэшház + boltozott földpince, a legtöbbje romállapotban. Legrégibb köztük az 1707. évi, 4,0×5,15 m-es, eredetileg kölykes zárú boltozott földpince. Az előtte lévő prэшház azonban már vagy 80 éve rom.¹ (*Várhegy*). — Dénes Károly (Szentgál) pincéjének szemöldökkéjében az 1807 évszám áll, előterét az 1900-as évek elején átalakították, tetejére villát építettek (Berénytől délkeletre). Kovács Lajos (Szentkirályszabadja) prэшháza az Apácafarában eléggé mélyen fekszik, már a prэшház is egy méterrel mélyebb a föld színénél (3,6×4,0 m a prэшház, 3,6×3,7 m a földdel betakart boltpince). Az ajtószemöldökkéjében: 1812. — Toscani Lajos (az első itt letelepedett olasz kőfaragó) prэшháza hasonló típusú volt, de utóbb a prэшház helyébe nagy, üveges, verandás villát építettek. A belső pince ajtó szemöldökkéjében: ANNO 1829 (Vörösberénytől nyugatra, Pinkóc felé). — Kiss Bálint (Szentkirályszabadja) prэшháza az Apácafarában van (az utóbb megkurtított prэшháza 4 m, a pince 8 m hosszú, külső szélesség 7 m). A szemöldökkéjében: 1874 B I. — A berényi

4. Kétszintes prэшház. 1815. Balatonalmádi. Mustos-Király
4. Kelterhaus mit zwei Geschossen. — 1815. — Balatonalmádi.
4. Cellier à deux étages. 1815. Balatonalmádi
4. Двухэтажная дави́льня. 1825. Балатоналмади

3. Az előbbi prэшház felső szintjének alaprajza.
3. Grundriß des Obergeschosses vom vorigen Kelterhaus
3. Le plan de l'étage supérieur du cellier de la fig. 2
3. План-схема верхнего этажа предыдущей дави́льни.

Öreghegyben e típusnak olyan változatát találtam, amelynél a prэшház is mélyen fekszik, eresze a földszintet érinti. Vörösberényben, közel a róm. kat. templomhoz rejtőzködött egy prэшház + bolthajtásos földdel takart pince, aminek érdekessége volt, hogy pincebejáratának gótikus kő ajtóbélelte volt.² 1965. nyarán a pincét teljesen széjjelszedték.

Másik típus: a prэшház és a keveset sülyesztett pince közös tető alatt van. — Szántó Gyula 6×12 m-es, épülete prэшház + bolthajtásos pince közös tető alatt, a prэшház 50 cm-el mélyebb a külszinnél, a pince 20 cm-el a prэшháznál.³ — Egy másik épületben a 3,6×4,4 m-es prэшház csak félig padlásolt (alatta a felfelé keskenyedő tüzelőfülke), a kölykes zárú pince gerendás-famennyezetű, mindkét helyiség fölé közös tető épült. A prэшháznak két méterre kiugró, oldalfal fedett iszlinge van, az egyik oldalfalban a tiprókád részére a párkányt is kiképezték (*Öreghegy*). — Hasonló megoldások (tüzelőfülke, elől kiugró, oldalfal fedett iszling) van az Újhegyben is (Németh Gyula prэшháza).

Az egyik pinceajtó szemöldökkéjében archaikus ízü, körkörösén karcolt dísz fordul elő, míg egy másik esetben régi régös prés gerendájából alakították a szemöldökkéjét.

Kimondottan kétszintű, emeletes épületről az alábbi két prэшháznál alig beszélhetünk, mert inkább arról van szó, hogy a földszintes épület alatt, ahogy lakóházak alatt is, boltozott pince van. — Egy 14 m hosszú romos prэшházban bolthajtásos szoba + prэшház van

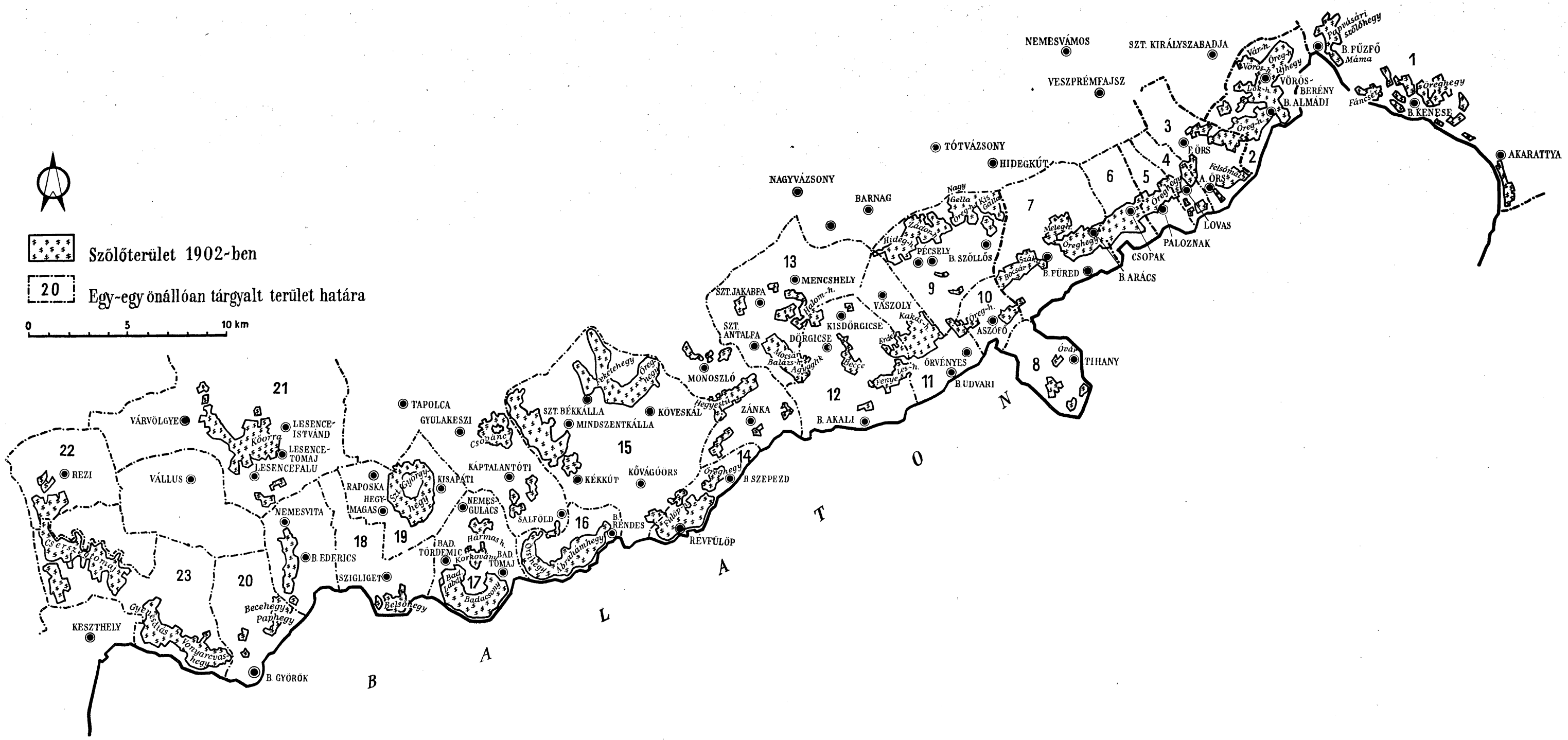
● VESZPRÉM

 Szőlőterület 1902-ben

 20 Egy-egy önállóan tárgyalt terület határa

0 5 10 km

NEMESVÁMOS

SZT. KIRÁLYSZABADJA

VESZPRÉMFÁJSZ

VÖRÖS-BERÉNY

B. FÜZFŐ

TÓTVÁZSONY

HIDEGKÚT

NAGYVÁZSONY

BARNAG

FÖRS

A. ÖRS

LOVAS

MELEGHÉLY

ÓREGHEGY

B. FÜRED

B. ARÁCS

CSOPAK

PALOZNAK

13

MENCSEHELY

PECSELY

B. SZÖLLŐS

B. FÜRED

B. ARÁCS

SZT. JAKABFA

SZT. ANTALFA

DÖRGICSE

VASZOLY

KISDÖRGICSE

ASZÓFÓ

ÖRVENYES

B. UDVARI

8

TIHANY

MONOSZLÓ

ZÁNKA

12

B. AKALI

SZT. BÉKKÁLLA

MINDSZENTKÁLLA

KÖVESKÁL

KÖVÁGÓORS

KÉKKÚT

B. RENDES

SALFÖLD

B. RENDES

REVFÜLÖP

16

TAPOLCA

GYULAKESZI

KISAPÁTI

NEMESVITA

RAPOSKA

HEGYMAGAS

NEMESGULÁCS

SZIGLIGET

B. EDERICS

18

19

BAD. TÖRDEMÉNY

BAD. TÖRDEMÉNY

BAD. TÖRDEMÉNY

BAD. TÖRDEMÉNY

BAD. TÖRDEMÉNY

BAD. TÖRDEMÉNY

BAD. TÖRDEMÉNY

21

VÁRVÖLGYE

LESENCE-ISTVÁND

LESENCE-TOMAJ

LESENCEFALU

15

14

17

18

19

20

21

22

23

20

21

22

23

20

22

REZI

VÁLLUS

15

14

17

18

19

20

21

22

23

20

21

22

23

20

21

KESZTHELY

B. GYÓRÓK

B

A

L

A

T

O

N

AKARATTYA

1

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

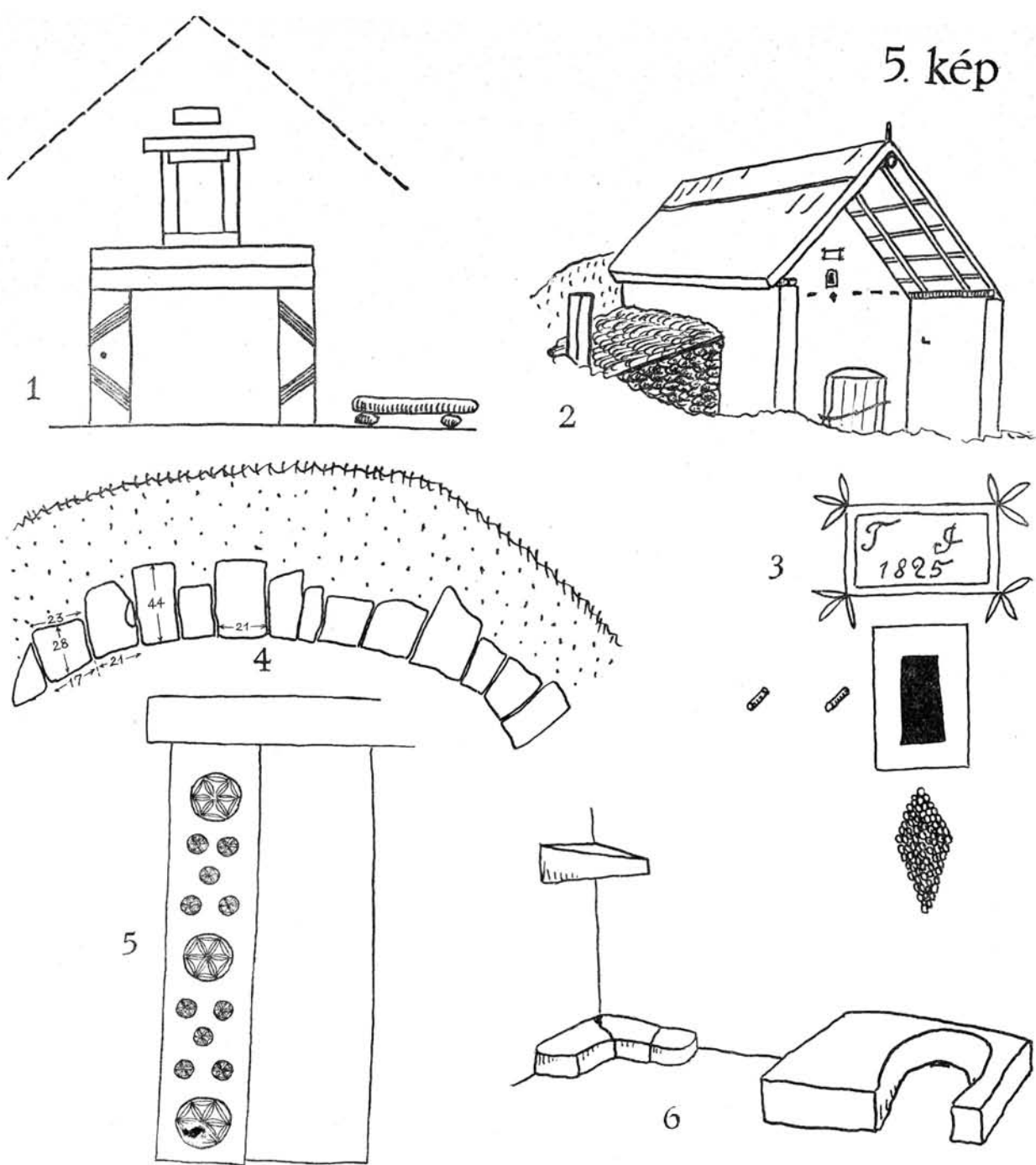
B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

B. KENESE

5. Présház részletek. Alsóörs. 1. Présház homlokzat és ajtószárfájának vésett disze. 1823. — 2. Présház kis előtérrel. 1825. — 3. Az előbbi présház homlokzati disze. — 4. Boltozott földpince keresztmetszetének részlete. — 5. Pince ajtószárfájának vésett disze. — 6. Présház saroktűzhely és a tiprókád helye.

5. Teile eines Kelterhauses. Alsóörs. — 1. Giebel und eingemeißelte Dekoration des Kelterhaustürstockes. 1823. — 2. Kelterhaus mit einem kleinen Vorraum. 1825. — 3. Giebeldekoration des vorigen Kelterhauses. — 4. Teil des Querschnitts von einem gewölbten Erdenkeller. — 5. Eingemeißelte Dekoration eines Kellertürstockes. — 6. Eckherd des Kelterhauses und Stelle des Kelterfasses.

5. Détails de cellier. Alsóörs. — 1. Fronton et ornements gravés du poteau de porte. 1823 — 2. Cellier avec petit auvent, 1825. — 3. Ornementation du fronton du cellier précédent. — 4. Détail de la coupe transversale d'une cave en voûte couverte de terre. — 5. Ornement gravé du poteau de cave. — 6. Foyer dans l'encoignure et emplacement de la cuve de foulage

5. Составные части давилни. 1. Потолок давилни и резное украшение дверного наличника. 1823. 2. Давильня с маленьким придворьем. 1825. 3. То же. Плафонные украшения давилни. 4. Поперечный разрез земляного погреба с арочным потолком. 5. Резное украшение деревянного наличника погреба. 6. Место углового очага и топильня.

6. Kétszintes prэшház, 1855-ben renoválva. Alsóórs. Sebők Zs.
 6. Kelterhaus mit zwei Geschoss, renoviert im Jahre 1855. Alsóórs.
 6. Cellier à deux étages. Alsóórs. Rénové en 1855
 6. Двухэтажнаядавилыня, отреставрированная в 1855-м году. Алшоёрси

3. ALSÓÓRS, FELSOÓRS

Alsóórs szőlőhegye közvetlenül a község keleti szélén kezdődik, s kelet irányban elnyúlik Káptalanfüred felé, déli széle a balatoni műútig, északi felső része az erdőhatárig ér el. Szőlőterülete 1873-ban: Alsóórs 139, Felsőórs 242 kh. — A szereplő helynevek: *Máli hegy, Közép Mál, Felső Mál, Bánya* (Jankónál: *Alsó, Közép, Felső Mál, Bányahegy*). A hegyben a szőlőterület nagyon megritkult, igen sok a szántás (gabona stb.).

Háromféle pincetípus fordul elő: parasztházformájú prэшház+boltozott földpince, prэшház+pince tetővel fedve és végül az emeletes típusú prэшház.

Az első típusból egy 1747. évszámú prэшházat korábban már közöltem.¹ Ez csak annyiban különbözik az általános típustól, hogy a prэшháza keresztbe áll a pincére, aminek azonban feltehetőleg térszíni oka van. Sarokkandallós, az évszám a kandalló gerendájába vésvé. — Az egyik vöröskőfalú prэшház hullámvonalasan, illetve fűrészfogszerű díszítéssel ellátott ajtószárfájával tűnik ki. Méretei: 5,0×6,0 m a prэшház, ugyanannyi a boltpince. Homlokzatán kőtábla: *VJ ÉPÍTETE 1823 16 maj*. Az épület ajtaja 1945. óta nyitva állt, s 1951-ben két szecskavágó, hordó, rossz kád volt benne. (5. kép. 1.). Egy másik gondozatlan prэшházat meg úgy biztosítottak, hogy ajtaját egy rúdral elrekesztették („gúzzsal betett ajtó”). Annyiban tér el az előbbitől, hogy itt színszerű fedett előtér jelentkezik. Oromzatán domborműves szőlőfürt felirattal: *TJ 1825* (5. kép. 2., 3.). Ez a kiugró fedett előtér van egy másik prэшháznak is (külmérete: 5,5×8 m a prэшház, 5,5×6,0 m a boltpince), ennek homlokzatán: *1839. N M PÁL*. — Ez utóbbi prэшház 1951-ben gondozott állapotban volt, előtérét nádfallal zárták el.

Káptalanfüred felé, közel a Balatonparthoz egy hasonló prэшház érdekessége, hogy római alapfalakra épült (Petze épülete), s a szomszédságában lévő Vörös Gyula pincéjének falazatában is római tetőfedőcserepek, téglák fedezhetők fel.

Sok itt a rompince, de éppen ezeken jól tanulmányozható a boltozat építésének technikája (5. kép. 4.). A boltozat egyetlen réteg kőből áll. Átlagban húsharminc cm nagyságú kődarabokból építették úgy, hogy előzetesen deszkából ívalakú *árkus*-t állítottak fel, az utóbbit aládúcolták, majd a köveket sorban rárakták. A kőfaragó (a 68 éves Dezső Imre) szavaival „magukat tartják a kövek”. A mellékelt rajzon látható vöröskő boltívet az említett kőfaragó építette 1938-ban.

(az utóbbiban négyszögletes, téglaszlopra támaszkodó füstfogós szabadkémény), míg az egész épület alatt bolthajtásos pince foglal helyet (Öreghegy, 259. sz.) — Barcza Benő (Szentkirályszabadja) vöröshegyi prэшháza külsőleg egyszerű nádfedeles parasztház, szoba+konyha+istálló beosztással, a szobában zöld színű szemes kályha, a konyhában az előbb említett pilléres szabadkémény, alatta kemencével. A szoba+konyha rész alatt találjuk a bolthajtásos pincét, de ennek nemcsak kívülről, hanem a konyhában is van (csigalépcsős) lejárata. A kifejezett kétszintes épület egyszerű, elől csak egy ablaka van, díszítése nincsen (az egyik 1889-es évszámú, a Várhegyen, a másik az Öreghegyen).

Balatonalmádi pincéi javarészt elpusztultak, a romokból megállapítható, hogy a prэшház+boltozott földpince típus terjedt el itt is.

A kétszintes épületek közt elsőnek Gaál Elemér prэшházát (Felsőórsi út 9.) kell bemutatnom, mert ennek eredeti formájában szép, mellvédes, két (187 cm magas) vöröskő oszloppal alátámasztott oldaltornáca volt. (3. kép.) A felső szint: szoba+bolthajtásos, szabadkéményes konyha, az említett oldaltornáccal, míg az alsó szinten bolthajtásos prэшház (4,2×8,8 m) s pince (ugyanolyan méretben), 3,2 m magassággal. Utóbb az empire ízü prэшházat teljesen modernizálták. — Megemlíthető még a prэшház előtt egy kerek, empire díszítésű vöröskő asztal. — Mustos (Veszprém) empire stílusú, nagyobb, kétszintes épülete a Pinkócon 6×12 m alapterületű, homlokzatán három ablakkal, a középső ablak felett domborműves szőlőfürttel. Az épületet később az oldalán verandával bővítették. (4. kép.) Évszáma: 1815. — Egyszerűbb kétszintes épület Balatonalmádban több helyen fordul elő.

¹ Ethn. 1956, 73. skl.

² Ethn. 1956, 74. skl.

³ VMMK I. 171. skl.

7. Az előbbi prэшáz felső szintjének alaprajza. (Ablakát l. 26. kép 4.)
7. Grundriß des Obergeschosses vom obigen Kelterhaus. (Für das Fenster s. 26-tes Bild, 4)
7. Le plan de l'étage supérieur du cellier précédent. (V. sa fenêtre: fig. 26, 4)
7. То же. План-схема верхнего этажа (окна показаны на 26-й илл. 4.)

A faragott köveket különben nagy kövekből (*mugli*) faragták ki.

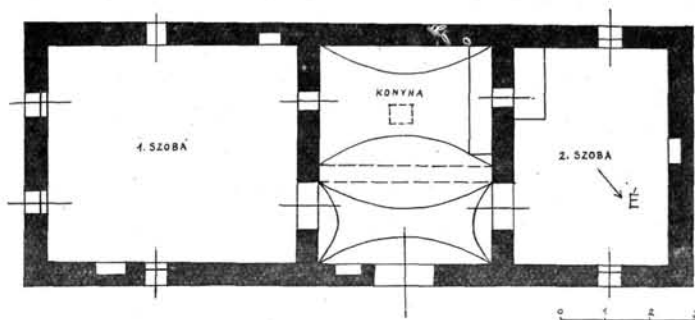
A rompincék mellett akadt több prэшáz jó állapotban is, az oromzatok újabb kőtáblái gondoskodást árulnak el (pl. stukkó szőlőfürt *T 1901* felirattal), a prэшáz piros cseréptetőt is kaphat (*1910*). Az utóbbinál a feltűnő széles színszerű előteret is jól fel tudják használni.

Az egyik változatban a prэшáznak elől bolthajtásos benyílója van. Hasonló, de már befalazott bolthajtás a paloznaki hegyben is előfordul. — Kivételesen más megoldásokkal is kísérleteztek: a nagyobb prэшáz a boltpince előtt keresztben áll s kéményét — modern építészeti stílus szerint — az épületen kívül helyezték el. Felirata: *En Domján János építem Az 1876.* —

A rompincék elárulják, hogy elterjedt volt itt is a kölykes zár. Különösen szép az egyik pinceajtó szárfájának körkörös-csillogos mintájú vésett díszje. (5. kép. 5.)

Kerülhetett azonban a prэшáz+pince rész egy épületbe, föld fölé is, egységesen közös tető alá. Erre jó példát ad a már másutt közölt 1747. évi prэшáz közvetlen szomszédságában lévő Morocza Margit prэшáza. Igaz, ennek is van még a föld színe alá került, földdel fedett pincerésze, azonban eléggé nagyra mondható a tető alatti rész is: tizenöt méter hosszú. Az alaprajz szerint itt már több helyiséget láthatunk: nádpadlású prэшáz+téglaboltozatú szabadkéményes konyha tűzhellyel+kis szoba. Bár a gyűjtés idején tárva-nyitva volt az egész épület, a szoba egészen jól be volt rendezve: szalmával bélelt ágy, esztergyalyozott lábú asztal, három egyszerű pad, kanáltartó deszka, zöld szemes csempékből rakott sparhett. A pincehelyiség azonban zárva volt.

Egy másik földfeletti deszkamennyezetes, 4,5 m széles prэшáz, kőboltozatú pince, közös tető alatt áll. Ennek prэшázában kőből rakott a tiprókád helye s a sarokban a kezdetleges, néhány kővel kirakott tűzhelye, felette a falba erősített egyetlen kődarabból álló füstfogó már régiségre utal (5. kép. 6.). — Balogh Károly prэшázának pincéje, prэшáza is famennyezetes, szilfa mestergerendával. — Mádi vakolatlan vöröskőből épített prэшáza és pincéje egységes, 14 m hosszú épület, egészében a föld felett van, közös nádtetővel. Fedett előtere 170 cm hosszú, s ebben van a süllyesztett betonkád.

Különlegességnek számít egy, a Felső Málon közel már az erdőszélhez, egyszerűen a mélyútba bevágva beépített pince.

Végül megemlíthető egy volt urasági szőlőbeli épület (Gici Ferencné, korábban Márkus prэшáza, Máli hegy). Az épület tekintélyes nagyságú (5,5×27 m), szoba + szabadkéményes konyha + szoba + prэшáz + pinceelőtér beosztással, faoszlopokkal támogatott tornáccal, míg az épületre merőlegesen, 4,0×21,0 m alapterületű bolthajtásos földpince épült.

Az újabb boltozott földpincék elé néha barokkos vonalú vakolt falat építettek, bejárati ajtóval.

Felsőörs rompincéinél is kölykeszárak, csillagos, körkörösön díszített ajtószárfák mutatkoznak.

Az alsóörsi hegyben három (és a közeli felsőörsi hegyben még egy), egymáshoz hasonló emeletes prэшázat találhatunk. Ilyen típusú prэшáz a szomszédos lovasi, paloznaki hegyben nem látható, viszont Alsó-örsön áll a mintául szolgáló gótikus (Guat) ház.² Így az ezzel való kapcsolatra következtethetünk. Korukról bizonyító évszám nem áll rendelkezésünkre, tekintettel azonban arra, hogy a Sebők Zsigmond féle házat 1855-ben megújították, feltehetően a prэшázak XVIII. századbéli keletkezése. Egy másik épület ajtószemöldökfáján *MDCLXVI* áll bevésvé, e dátumot azonban hamisnak tartom.

Sebők Zsigmond vakolt vöröskő prэшázának emeleti része: szoba + szabadkéményes konyha + szoba, alatta bolthajtásos pince (6., 7. kép, 24. kép 4.). Egyik oldalát utólag támfallal erősítették meg. Csúcsfalán vöröskőbe vésvé: *FABIÁN SÁNDOR UJÍTOTTA 1855.* A prэшáz szűk, lőrészerű, vasrácsos ablakaival legalább is XVIII. századbéli épületként hat.

Ifj. Horváth Lajos prэшáza magasan, az erdőszélen fekszik, ennek homlokzatát két támfallal támasztották meg (8., 9. kép.). A vakolt kőfalú, nádtető, nagy (7,0×20,0 m alapterületű) épület vasrácsos, ólomfoglatos ablakával szintén régi, s meglehetősen eredetileg urasági borpince volt. Kemenesi Mór prэшáz

háza (Felsőörsi Öreghegy) szintén vörösköböl épült, $7,0 \times 18,0$ m alapterületű, a téglákban *K M* betűkkel. — Végül ebbe a csoportba tartozik a már említett, feltehetőleg hamis 1666 évszámú préház a Balaton felett, a Máli hegyben, düledező tetővel, romosan (1951).

¹ Ethn. 1956, 73. skl.

² A Guat házat ismerteji: Entz Géza, Gótikus udvarház Alsóörsön. Múvtört. Ért. 1956, 2—3. sz. 125—136. — Vajkai Aurél, Balatonfelvidéki és Bakony vidéki falusi épületek a XVIII. századból. Ethn. 1957, 87. skl.

4. LOVAS

Szőlőhegye a falutól nyugatra kezdődik, s az Öreghegy átterjed tulajdonképpen a szomszédos paloznaki határba is. Alsó széle a Lovas — Paloznak útig terjed (így e szőlőhegy már távolabb van a Balatontól), északi széle az erdőt érinti. Szőlőbirtok 1873-ban: 174 kh. — Helynév: *Öreghegy* (1951—55), Jankónál: *Öreghegy*. A szőlőknek, különösen a hegy felső részén, nemesvámosiak a birtokosai.

A hegyben az elterjedt típus: préház + földdel borított, az előbbinél alacsonyabb boltpince. Ezt a típust képviseli egy 1770. évből származó préház,¹ préházában egyszerű saroktűzhellyel, füstfogó kőlappal, s ugyanez jelentkezik a XIX. század elején építettekénél is. A hegyben a kölykes zárok aránylag gyakran fordulnak elő.

A régi préházak jellemző példája Bikini Jánosné préháza, tulajdonosa nemesvámosi. (Öreghegy, közel az erdőszélhez. 1951. évi felvétel). Az épületnek mindkét ajtaján (a külső ajtón és a préház-pince közti

9. Az előbbi préház egyik ablaka.

9. Ein Fenster des vorigen Kelterhauses.

9. Une des fenêtres du cellier précédent.

9. То же. Одно из окон.

8. Kétszintes préház. Alsóörs. ifj. Horváth Lajos

8. Kelterhaus mit zwei Geschossen. Alsóörs.

8. Cellier à deux étages. Alsóörs

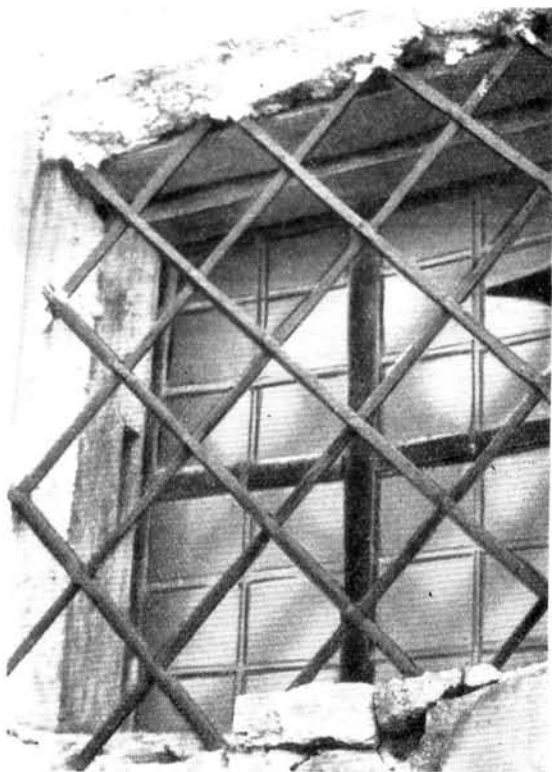
8. Двухэтажная давяльня. Алшоёрш

ajtón) egyformán még jól működő kölykeszár van, a külső ajtó mindössze három széles, vastag deszkából áll, ezeket egymáshoz facsapolás és keresztbe húzott, faszögekkel odaerősített léccel tartja össze.² Szép a külső ajtó szemöldökfájára karcolt dísz: tulipánszerű ornamentika a felirattal: *D: F Anno 1806 Építete* (10, 11. kép.).

Sok volt a hegyben a rompince, a legtöbbször csak a hátsó boltpince maradt meg, az egyikben — mondják — egy öreg házaspár élt 1945-ig.

Az egyik préház adatai: a préház $3,5 \times 4,0$, az ennél 60 cm-re mélyebben fekvő *kőbótpince* $3,5 \times 4,3$ m alapterületű, a préház tűzhelye 130 cm magas, 145 cm mély fülke (tehát kívül a fal itt kipúposodik. 12. kép. 1—3.), s hasonló (bár kisebb méretű: 45×100 cm) fülkeszerű tűzhely található más préházakban is, a fülke felett esetleg keskeny, hosszú köpárkány füstfogóval (12. kép. 4.).

A kölykes zárú ajtókon kívül egyéb szép préház ajtók is találhatók a hegyben (pl. napsugaras típus,

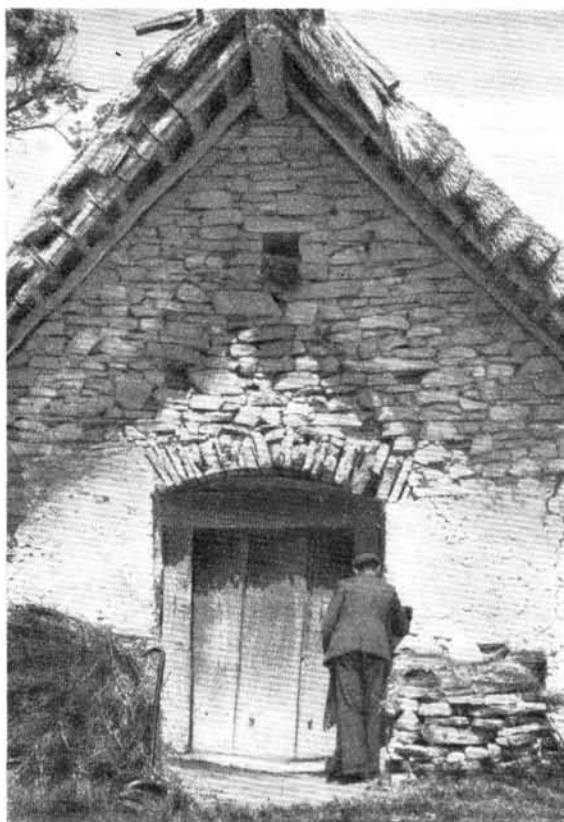
11. Az előbbi préház ajtajának részlete.
 11. Türteil vom obigen Kelterhaus.
 11. Détail de la porte du cellier précédent
 11. То же. Часть двери

1884), hullámos karcolással díszített szemöldökfa, barokkos faragású gerendaél (12. kép. 5., 6., 9.).

Ritkán a préház mellé kerek (3,5 m átmérőjű) kis, nádtetős konyhát építettek.

Fenn az Öreghegyen, az erdő szélén, szép környezetben, árnyas fák közt építették a vámosiak a préházait az 1900-as évek elején az említett múlt századbeli stílusban. E házak előlről takaros nádtetős parasztházak benyomását keltik. (Az oromzatok felirata: *S M 1905* [13. kép.] — *K A 1905—V G 1906* — az utóbbi préház külső mérete: 9 m a préház, 7 m a boltpince hossza).

Az újabb pincék, úgy látszik, valóban csak pincék, a külön préház-rész elmarad (a kis modern préhez nincs szükség nagyobb helyiségre), de talán a közbejött gazdasági változások is megakadályozták a préház építését (évszámok: 1929, 1936, 1948). A bejárat

főle kerülő újabbdivatú felirat: kockás mezőben kezdőbetűk, évszám (*S J. 1927—S. L. 1929.*— 12. kép. 7., 8.).

- ¹ Ethn. 1956, 73. skl.
² Hasonló képét l.: uo. 81.

5. PALOZNAK

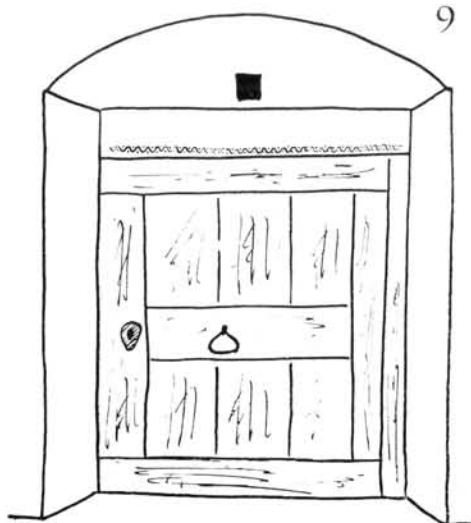
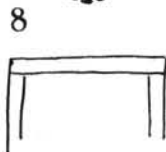
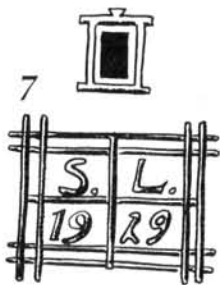
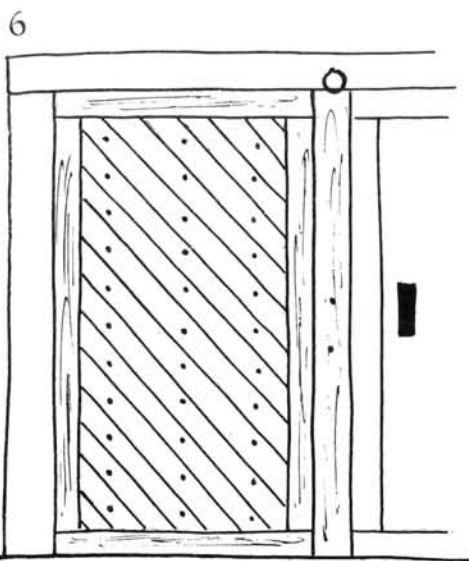
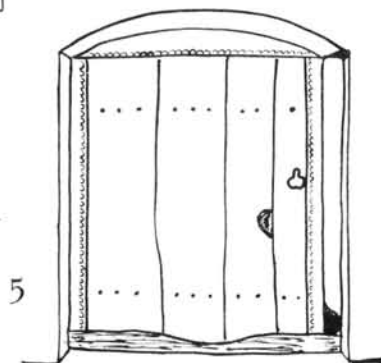
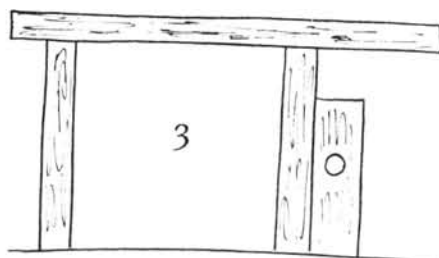
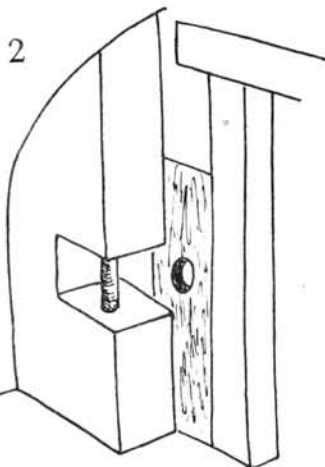
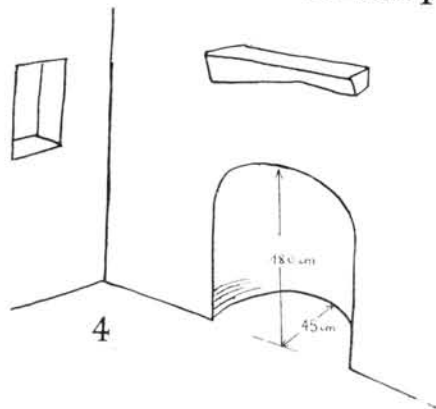
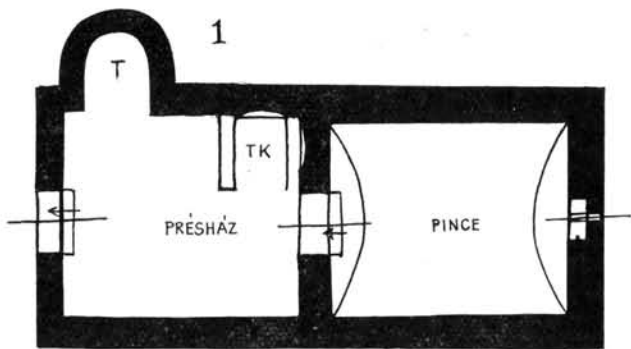
Paloznaktól nyugatra közvetlenül elkezdenek a szőlők, a régebbi préházak azonban a községtől északkeletre magasló és a lovasi határba átmenő Öreghegyben található. Szőlőbirtoka 1873-ban: 188 kh. Helynév: *Öreghegy* (1951—55), Jankónál nem szerepel.

Arra, hogy a szőlőhegyeket — különösen ezek felső részét — távolabbi falvak lakosai birtokolják, bizonyítékul szolgálhat a paloznaki szőlőhegynek 1790-ben végzett összeírása. E szerint a 108 birtokos közül 32 nemesvámosi, 23 fajszi, 21 helymegjelölés nélküli (tehát feltehetőleg paloznaki), 13 veszprémi, 8 szentgáli, 4—4 csopaki, kövesdi, alsóörsi, 2 lovasi, 1 szentistváni lakos volt, tehát nagyrésztben távolabbi települések lakosai. Úgy mondják, hogy a vámosiaknak sok fájuk volt s ezért vastagok itt a préházak ajtószárfái. Utóbb sok vámosi a szőlőjét paloznakiaknak adta el.

A préház típus: parasztházjellegű préház + valamivel alacsonyabb, boltozott földpince. — Ebből a típus-

10. Préház kölykes zárral. 1806. Lovas. Bikini Jánosné
 10. Kelterhaus mit einem Holzriegel 1806. Lovas.
 10. Cellier, avec loquet en bois. 1806. Lovas
 10. Давильня с деревянным запором с секретом. 1806. Ловаш

12.kép

ból egy 1733-ból datált pincét korábban már bemutattam.¹ Itt most mint jellegzetes példányt, Müller József 1870. évszámú prэшházát tárgyalom (14. kép. 1.). A nádfedelű prэшháznak közel két méterre kiugró oldal-fal-as fedett iszlinge van, ezzel a típussal különösen nyugatabbra (Balatonfüred, Akali—Fenye) többször találkozunk. A prэшház a külszínnél 40 cm-rel mélyebb, deszkamennyezetes, 270 cm magas. Beépített része a tipróhely és a szabadkémény, az utóbbi egyik sarkán hatszögletű oszlopra támaszkodik. A szabadkémény négyzetes alaprajzú és a kiváltó gerendákra felfelé szűkülően téglából épült. A füstfogót lefelé még 35 cm szélességben deszkákkal is megtoldották a füst kiömlése ellen (14. kép. 23.). A prэшház külső ajtaja kölykeszárú volt, de a zárt a tulajdonos utóbb présalkatrésznek használta fel (14. kép. 4—6.). A külső ajtó szemöldökfáján a felirat: *Ns K. M. 1870 Ev* (Nemes Kozma Mihály, nemesvámosi ember). Az ajtószárfákon egy-egy vaskarika, ezekhez az állatokat kötözték, mivel a két méteres kiugró iszlinget színnek, nyári istállónak lehetett használni. — Az épület fő értéke a pince jól működő kölykes zára (1952. évi gyűjtés). A prэшház szokásos felszerelésén kívül egy figyelemreméltó darab volt itt, amivel másutt egy prэшházban sem találkoztam eddig: vesszőből font almatartó kosár (15. kép). Néhány Balaton menti prэшházban akad nádvágo toló-kasza is, ez a darab itt is megvolt.

Hasonló típusú rompince akad még a hegyben, több kölykeszár maradvány elárulja a zárfa jta itteni elterjedését. A tipikus régi pinceajtó mindössze négy darab fából készült: az ajtó két széles deszkából (az egyik deszkadarabból faragták ki az ajtó tengelyét), s a két deszkát összefogó két kereszt (fa) pántból.²

Úgy látszik azonban, hogy változatosabb formájú épületek is voltak, pl. az egyik homlokzati oldalán ívelt (most befalazott) nyílás lehetett, az épület homlokzatán stukkós kivitelben szőlőfürt, s a felirat: *Szi J 1830*. Ugyanitt a homlokzaton sorban nagy vas- és faszegek láthatók, feltehetőleg szőlőakasztásra szolgáltak.

12. Prэшház alaprajz és prэшház részletek. Lovas. — 1. Kölykeszárú prэшház alaprajza. — 2. — 3. Előbbi prэшház kölykeszárú ajtaja. — 4. Prэшház tüzelő fülkéje. — 5. — 9. Prэшházajtók és prэшház oromzat díszek.

12. Grundriß und Teile von Kelterhäusern. Lovas. — 1. Grundriß eines Kelterhauses mit Holzriegel. — 2—3. Tür mit einem Holzriegel vom obigen Kelterhaus. — 4. Feuerabteil eines Kelterhauses. — 5.—9. Kelterhaustüre und Giebeldekorationen.

12. Plan et détails de cellier. Lovas.—1. Plan d'un cellier au loquet en bois.—2.—3. La porte au loquet en bois du cellier précédent. 4. Foyer de cellier.—5.—9. Portes et ornements de pignon

12. План-схема и составные части давилъни. Ловаш. — 1. План-схема давилъни, имеющей деревянный запор с секретом. 2—3. Давилъня, имеющая деревянный запор с секретом. Дверь с деревянным замком с секретом. 4. Место для очага. 5—9. Двери давилъни и украшение фронтона

Az újabb díszítómódra példa a ref. eklézsia pincéje (közel a falu felett): homlokzatán stukkó szőlőfürt jó naturalista kivitelű szőlőlevéllel. Felirata: *REF. E 1947.* —

¹ Ethn. 1956, 73.

² Ethn. 1956, 81.

6. CSOPAK

Szőlő a községtől közvetlenül keletre, nyugatra terülnék el, felfelé az erdőhatárig, délen a balatoni műútig. Szőlőterülete 1873-ban: 312 kh. Helynév: *Csopaki szőlőhegy*. Kelet-nyugat irányban Csopaktól szaporodik a szőlő, már nagyobb összefüggő szőlőterületekhez érünk, különösen Balatonfüred határában. A csopaki hegyben sok fajszinak van birtoka, prэшháza (1951).

Csopakon változatos típusú prэшházak találhatók, kezdve az egyszerű prэшház + boltpince formától a szépszámú klasszicizáló urasági kúriáig. Ranolder püspök 1861-ben építtette ide a Balatonpart első nagyszabású nyaralóját, s a már korábban itt létesült klasszicizáló urasági prэшházak jelzik az első Balaton-melléki gyógy- és üdülőhely, Balatonfüred közelségét. A szőlőhegynek tehát némiképpen polgárosult, városi jellege van, s ezért kérdés lehet: mennyiben hatott mindez a paraszti szőlőhegybeli építkezésre? Azonban ép Csopakon tapasztalható, hogy a klasszicizáló kúriák, a nagyszabású, romantikus stílusú Ranolder kastély szomszédságában még ma is jól működő kölykeszárú parasztpince látható.

A prэшház + bolthajtásos pince típusból tárgyaljuk elsőnek az említett kölykeszárú pincét, Tóth (korábban Szalay) prэшházát (16., 17. kép, 26. kép 1—3.). A falu közelében fekszik a külméretében 4,40×5,65 m alapterületű, ma cseréptetős prэшház és az 5,5×5,65 m bolthajtásos pince. A vakolatlan falú prэшház padlásolt, egyik oldalán a tűzhelyül szolgáló, falba mélyedő fülkével. Az ajtó négy vastag, egymáshoz faszegekkel és fapánttal erősített deszkából áll, az utolsó deszka egyúttal a tengely is. A kölykes zárat 32,5 cm hosszú, három nyelvű fakulccsal zárják, mely megfigyelésem ideje alatt (1938—1956) mindig kifogástalanul működött. (Kölykeszár akad még a hegyben, pl. a nemesvámosi id. Farkas András pincéjében.

Változatok: egyik esetben a prэшház bejárata a hosszanti oldalon van (1877), máskor meg az előugró fedett iszling jelentkezik. A prэшház + boltpince típushoz tartozik az az épület is, aminek oromfalán kivételesen szép stukkódísz látható: szőlőfürtökkel ékesített magyar címer, alatta a felirat: *Fáth Ferencz 1878*

(18. kép). Az épület 1951-ben fajszi német emberé volt. Megjegyzem, hogy némileg hasonló címeres oromfal található Csopak faluban több lakóházon is.

Az egyszerű rompince lakásul szolgálhat a szegény embernek. Az egyik kőbolthajtásos pinceromban kukoricacsuhából font ág, kőből állított asztalféle boros üveggel, a sarokban nyomorúságos kacat volt látható, s ebben lakott 1951-ben télen is a csordás.

A tüzelőrendszer lehet egyszerű, pl. a présház sarkában bemélyített tüzelőfülke, felette füstfogónak beépített kölappal, de ugyanakkor a fülkéből közvetlen a falban kiképzett füstkivezető cső és nyílás is van (26. kép 6—8.). Egy másik présháznál már fejlettebb, bolthajtásos szabadkémény található, ennek egyik sarka hengeres oszlopon nyugszik.

A csopaki hegyben eléggé ritka az a típus, ahol a présház még szobával is bővül. Ennek oka feltehetőleg az, hogy a szőlők közvetlen a falu végén kezdődnek, másrészt arra is kell gondolnunk, hogy a csopaki hegyben nagyszámban voltak vámosi, fajszi szőlőbirtokosok, tehát távoli települések lakói. — A szobával bővült présház szép példája az alábbi rompince (Csopak, 83. sz. 1955. évi gyűjtés. 26. kép 5., 9., 10.). A présháznak jól megépített kőboltos (2×2 m alapú), 68 cm átmérőjű, oszloppal alátámasztott szabadkéménye van, de emellett az egyik sarokban szellőzőnyílás is látható, felette beépített kődarabbal.

Az erdőhöz közelebb eső felső rész főleg fajszi, vámosi lakosoké, itt a présházak oromzatán kevés ornamentikával díszítve évszámok olvashatók (1871—V Gy 1876—V F 1882 —), míg lejjebb, a falu közelében egy présházon: 1834. (26. kép 11—14.).

Egyedülálló e szőlőhegyekben az egyik klasszicizáló kúriához tartozó kedves, oszlopos-boltíves tornácú

13. Présház 1905. Lovas, Öreghegy.

13. Kelterhaus aus 1905. Lovas, Öreghegy.

13. Cellier, 1905. Lovas Öreghegy

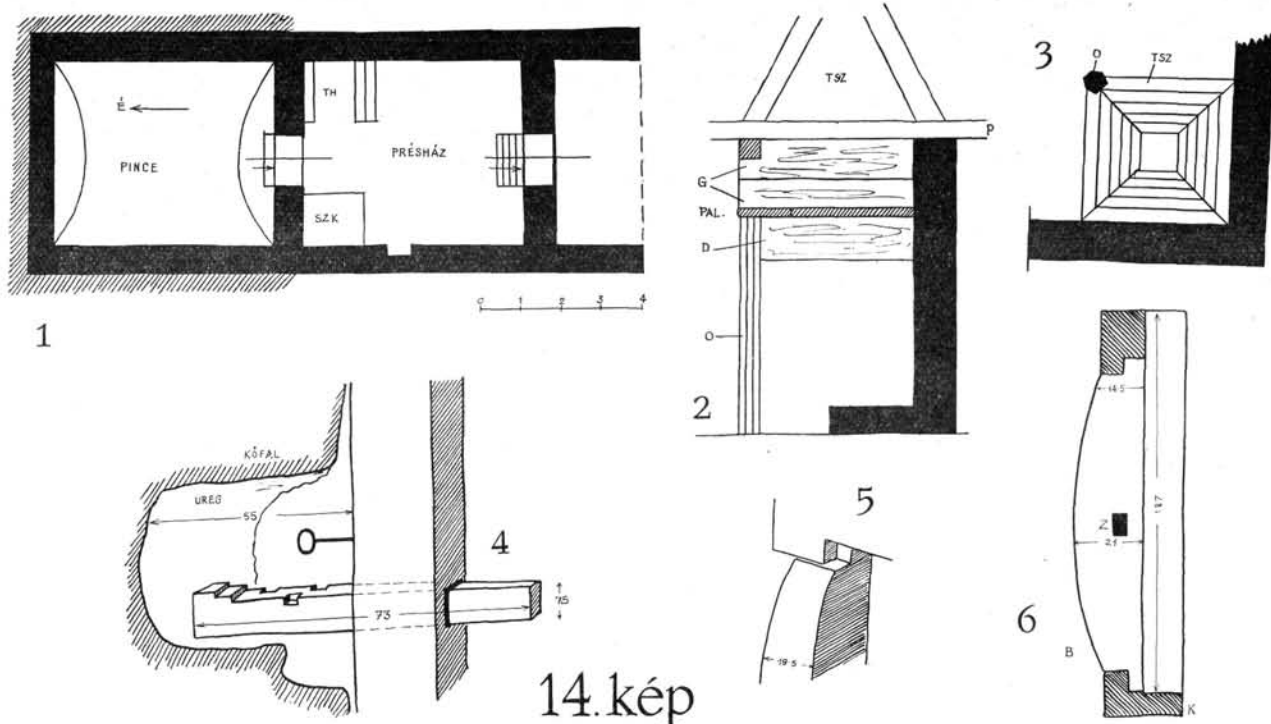
13. Давильня. 1905. Ловаш, Öрегхедь

vincellérház, idézve a környező falvak építkezési stílusát. A 4,88×14,58 m alapterületű épületben az oszlopos tornác mögött (eredetileg szabadkéményes) konyha van, s a tornácból két oldalt egy-egy szoba nyílik (20. kép).

Az emeletes típusú présházak közül olyan formát, mint amilyen a közeli Alsóörsön több ízben is megjelenik, nem találhatunk, ami van, sokkal alacsonyabb s az alatta lévő pincébe több lépcsőfokon kell lemenni. Két ide tartozó présház említhető meg, az egyik a Csonka-présház (21—24. kép). A 7×12 m alapterületű épület felső szintjén gerendás mennyezetű présház + (eredetileg szabadkéményes) konyha + szoba van, alsó szintjén ereszszerű, jól falazott lejárattal pince épült. A présháznak érdekességét a présház fagerendájára írt feljegyzések és a szoba ablakai fölött festett freskórészletek adják meg. A gerendára természetesenyeket írtak fel: *K cso po 1798*////////—1806///////—1807////4.. — 1808 36 tseber — *Ano 1827 dikben volt 25 cseber — 1880dik Esztenben volt a szőlőtermés 47 Cseberrel — K S P 1882*////////.1 A szoba ablaka felett freskók (összesen négy) láthatók, empire stílusú épületek, fák, gémeskút, s többek közt a füredi savanyúvíz egykori oszlopos pavillonjára emlékeztető épület. Feltehető, hogy az empire ízű freskók közelebbi kapcsolatban állhattak a Csopakon (alább tárgyalandó) kiterjedt klasszicizáló stílusú kúriaépítkezéssel. — A másik présház rajzát I. 26. kép 15., 16.

Csopakon váratlanul több klasszicizáló kúria bukkan elő a szőlőhegyben, s hasonló képet az egész Balaton mentén nem láthatunk: általában a Balaton környéki városokban, falvakban a barokkhoz képest kevés a XIX. század első feléből származó klasszicista épület, s talán a közeli Balatonfüred hatásának tulajdonítható, hogy Csopakon mégis többet találunk. Balatonfüreden épült 1816-ban az oszlopsoros, timpanonos, középcsarnokos Blaha Lujza nyaraló, s Fruhmán Antal tervezésében 1841—46. közt a négy ion oszlopos, oromzatos előcsarnokú Kerek templom is.

A Csopak—Arács közti út mentén három, egymással rokonságba hozható klasszicizáló kúria követi egymást. Legnagyobb a volt Budai kúria (Csopak 85. sz.), 9×17 m alapterületű a hat szobás, faszindelyes főépülete, aminek négy oszlopos nyílt, timpanonos portikusza van.² A lakásul szolgáló főépülethez 26 m hosszú szárnyépület csatlakozik, míg a kúria mögött különálló épület a fentebb tárgyalt oszlopos, íves tornácú vincellérház. A kúriát 1955-ben még lakták, de

14.kép

14. Présház 1870. Páloznak. Müller József — 1. Alaprajz. SZK = szabadkéményestűzhely, TH = tipróhely. — 2. Előbbi présház szabadkéményes tűz-hely. Oldalmetszet. TSZ = téglá szabadkémény, P = padlás, D = deszkával hosszabbított szabadkémény, O = hatszögletű faoszlop. — 3. A szabadkémény keresztmetszete. — 4. — 6. Előbbi présház kölykes zárja. B = belül, K = kívül.

14. Kelterhaus aus 1870. Páloznak. — 1. Grundriß. SzK = Herd mit Freirauchfang, TH = Kelterstelle. — 2. Herd mit Freirauchfang vom obigen Kelterhaus. Seitenriß. TSz = Freirauchfang aus Ziegeln, P = Dachboden, D = Freirauchfang mit Brettern verlängert, O = sechseckige Holzsäule. — 3. Querschnitt des Freirauchfangs. — 4—6. Holzriegel des obigen Kelterhauses. B = drinnen, K = draußen.

14. Cellier, 1870, Páloznak. — 1. Plan: Szk = foyer ouvert, TH = emplacement de la cuve de foulage. 2. — Foyer ouvert du cellier précédent. Coupe verticale. TSz = cheminée ouverte en brique, P = grenier, D = cheminée ouverte allongée de planches, O = pilier hexagonal en bois — 3. Coupe de la cheminée ouverte — 4—6. Loquet en bois du cellier précédent. B = en dedans, K = en dehors

14. Давильня. 1870. Пáлознак. — 1. План-схема. SzK = очаг со свободным дымоходом, TH = место для мятия винограда. 2. Очаг со свободным дымоходом. Боковой разрез. TSz = кирпичный дымоход, P = чердак, D = дымоход, удлиненный при помощи досок, O = шестиугольный деревянный столб. 3. Поперечный разрез свободного дымохода. 4—6. Та же давилня. Деревянный секретный запор. B = внутри, K = снаружи.

már akkor igen rossz állapotban volt, timpanonja összedőléssel fenyegetett.

A másik klasszicizáló kúria (Füredi u. 7. — 25. kép). 7,5×13,5 m alapterületű, szintén négy oszlopos, de utóbb beüvegezett verandává átalakított tornácú épület, három szobája a hátsó felén keskeny folyósóról nyílik. Figyelemreméltó az épület alatt lévő nagy bolt-hajtásos pince rusztikus, kovácsolt vasrácsa.³ A présház a főépülethez csatlakozó szárnyban talált helyet, a hátsó vincellérház a főépülettel és a présházzal kis udvart zár be. E kúria közelében különben még egy másik, szintén négy klasszicizáló oszlopos, timpanonos portikuszú kisebb, a belsejében meglehetősen átalakított kúria következik.

Klasszicista épület Csupakon az egykori Ranolder

nyaraló alatt lévő vincellér- és borház, a vincellérház bejáratát két-két klasszicista oszlopos, timpanonos, portikusz képezi, s klasszicista elemek jelentkeznek a szomszédos borházon is.⁴

Szerény klasszicista jellegű kis kúria akad még Csupakon, de e stílus a présházak építkezésében különben nem jelentkezett.

¹ Részmásolat: Ethn. 1956, 82.

² Képe: Vajkai, Balaton melléki présházak, 20. sz. kép.

³ Képe: Vajkai, uo. 19. kép.

⁴ Képe: Vajkai, uo. 21. sz. kép.

7. BALATONARÁCS, BALATONFÜRED

A két települést minden oldalról nagy, összefüggő szőlők veszik körül, a régebbi présházak inkább az

15. Almatartó kosár a prэшházban. Paloznak.

15. Korb für Äpfel im Kelterhaus. Paloznak.

15. Panier à pommes dans le cellier, Paloznak

15. Корзина для хранения яблок. Палознак

Öreghegy, a Szálka szőlőiben jelentkeznek. 1873-ban Balatonarácsnak 128, Balatonfürednek 606 kh. hold szőlője volt, s a filoxéra pusztítását utóbb pótolni tudták, mert 1935-ben Arácsnak 157, Balatonfürednek 558 kh. szőlője lett. — Helynevek: *Öreghegy, Meleghegy, Szálka* (v. *Szálka*), *Szőlőfő*, Arácson: *Bene dűlő*.

Az általános típus: nyeregtetős prэшház + boltozott földpince. Kevés szőlőhegyünk van, ahol egy típus ennyire általános volna, mint itt, ahol különben sok a jól gondozott szőlő (1952), és különösen Arács — Füred közt sok az újabb épület, villa, nyaraló stb. Az új épületek közt is feltűnik a sok fentebb említett típusú régi prэшház. Megjegyzendő még, hogy a prэшházak, pincék kezdetleges formájuk ellenére általában nagyobbak, mint másutt a hasonló jellegű prэшházak. Elégé általánosnak mondható a prэшház előtti, oldal falas fedett iszling.¹

Elsőnek olyan pincét kell bemutatnom, amely egy külméretében 16,0 m hosszú, földdel fedett bolt-pincéből áll, ez előtt azonban prэшház nincs, helyette 2,9 m-re előugró oldal falas, nádtetejű, padlásolt iszling van (Szálka). Az egyik oldal falban van a tüzelőfülke (az előtérben, 27. kép, 30. kép 1.) füstkivezető csövét a falba építették, nyílással elől.

A nyeregtetős prэшház + bolthajtásos pince sorozatot egy 1796. évi objektum vezeti be.² — Darab Erzsébet prэшházának nagyszerűen megépített bolt-pincéje méreteivel jól demonstrálja a különben másutt is elterjedt egyszerű típus itteni arányait: 6×8 m a prэшház, 6×16 m a bolt-pince. A prэшházban négyszögletes, pilléres szabadkémény épült, szépen szegecselt prэшházajtóval (30. kép 3.). Az adatközlő szerint szekéren Stájerbe bort vittek, azért kaptak fát, a hasított bükkfából szerkesztették a tetőt. Évszám: 1828. (Szőlőfő. A tulajdonosnak 4 hold szőlője volt). — Cs. Darab József prэшháza hasonló jellegű, itt mindössze oldal falakkal képzett kiugró iszling van. (28., 29. kép.) Szintén kitűnően megépített nagy, de formájában egyszerű a prэшháza + a boltozott földpincéje, amelynek azonban felszerelése mintaszerű, még villanyvilágítás is van benne. 1833. évi régős prését 1949-ben még hasz-

nálták. A prэшház vörösfenyő ajtajának közepén szép domborműves faragás van, ugyanitt a felirat: *Ts. P. 1831* (Csizmadia Pál. — A prэшház közel esik Balatonfüred keleti széléhez). — Hasonló prэшházak évszámai: 1836 (ajtóra vésvé), 1868 (az oromfalon az emblémában, Tolnay István prэшháza), 1870 (Cs. Darab J. másik prэшháza, az ajtó felett embléma: *U J 1870*, a monogramm Újhelyi Jánost jelent. Napsugaras motívumú prэшházajtó, az oromfalon szőlőakasztó faszegekkel. E prэшház szintén villanyvilágítással rendelkezik), 1884 (1,5 m-re kiugró oldal falas iszlinggel, az oromzaton stukkó: *B I 1884*. — Szálka), 1884 (Hász József, Hidegkút; Arács, Bene dűlő. Az ajtón *J A 1884 A P*), 1885 (Újtelep alatt. A vasajtóra szegekkel kiverve: *V P K P 1885*).

Kerekes Gyula vakolatlan, egészen kis (6 m) prэшházában 1750-ből való regős prés állott, az ajtószárfákon félkörös vésett díszítéssel (30. kép 5. Meleghegy).

A prэшház oromzatának stukkó díszével tűnik ki az egyik: az ajtó felett ovális emblémában szőlőfürtös kosár *D J 1820* felirattal, felette a szellőzőnyílás stukkó keretben, *IHS* monogrammal, az oromfalon empire díszítőelemek. (30. kép 4.).

Karácsony prэшháza (Szálka) aránylag magas, 3 m, míg a bolt-pince 3,2 m. A prэшház kiugró oldal falas iszlinges. Érdekessége az épületnek, hogy a prэшház belvilágában a csúcsfalat méhkasok részére üregesen kivájták (30. kép 6.).

Művészettörténeti szempontból egyik legértékesebb Balaton melléki épületünk az Arácsú út mentén fekvő Gombás kúria (eredetileg a szentgáli Gombás család tulajdona). Az oszlopos tornácú, 14 m hosszú főépületben szoba, szabadkéményes konyha, majd ismét három szoba követi egymást, míg az udvart hátul egy nagy, oszlopos prэшház, s oldalt egy másik szárny határolja. A fő- és szárnyépületnek az utca felől szép copf oromzata, kovácsolt vasrácsos ablaka van. A bolthajtásos pincék a prэшházból nyílnak. A kúriajelleg ellenére itt is megtalálhatók a régi népi építkezés egyes elemei, mint a szabadkéményes konyha, a bolthajtásokat tartó hengeres oszlopok, keményfa ajtó stb.³

A kétszintű épületek közül az egyiknek szintén szentgáli a tulajdonosa (errefelé több régi szentgáli családnak van szőlője), a felső szinten közepén szabadkéményes konyha, mögötte kamra, két oldalt egy-egy szoba, az alsó szinten bolthajtásos prэшház és pince épült. Évszáma: 1864. (Arácsú út 56. sz. Nemes Dénesné.)

16. Kölykes zárú prэшház. Csopak. (L. 26. kép 1—3).
 16. Kelterhaus mit einem Holzriegel Csopak. (S. 26-tes Bild 1—3.)
 16. Cellier au loquet en bois. Csopak (V. fig. 26, 1—3)
 16. Давильня, имеющая деревянный замок с секретом. Чо-
 пак (см. 26-ю илл. 1—3.)

Nagyobb, volt urasági prэшház az Öreghegyben egy 1743 évszámmal ellátott épület, a felső szinten szoba + szoba + konyha + szoba + kamra (6,3×23 m), míg az alsó szinten 10 m hosszú prэшház + 11 m bolthajtásos pince épült. Érdekessége, hogy a felső szinten szabadkémény van, az alsón, a prэшházban sarokkandalló (tűzhely).⁴

- ¹ Plyent láthatunk már a Malonyay IV. kötetben is, 666. kép.
² Ethn. 1956, 79.
³ Ethn. 1956, 77, 78.; Vajkai, Balaton melléki prэшházak 30. skl.
⁴ Ethn. 1956, 76. skl.

8. TIHANY

Tihany szőlői szétszóródva fekszenek, nagyrészkül már régebben elvesztette jelentőségét, az idegenforgalom miatt pedig átalakult a félsziget képe. Szőlők voltak az Óvár területén is, prэшházakkal. Szőlőterülete 1873-ban: 146, míg 1935-ben 87 kh.

A pincetípus: prэшház + boltozott földpince. Ebből néhány példány még van az Óvár sík területén, de van belőlük közvetlen az Óvár sáncába is építve, amennyiben a boltpince bent van a sáncban, előtte a prэшház (31. kép). — Az újabbak közül megemlíthető egy földdel betakart, bazaltkőből boltozott pince (Óvár), a következő felirattal: *E·KIS·PINCÉT·KÁNTÁS·GÁBOR·ÉS·SZERETETT·FELESÉGE·SCHER·A·MÁRIA·ÉPÍTETTE·1934·BEN·NAGY·SZEGÉNY·SÉGBEN.* — Az ajtó szemöldökfáján: *19 KG Marika 34.*

Uradmali nagyobb prэшház egy 12×31 m alapterületű épület, két klasszicizáló oszlopon nyugvó timpanonos portikusszal, az utóbbin a felirat: *ANO 1822.* — A boltpince merőleges a főépületre (Tihanytól nyugatra, a Külső tó felé).

9. BALATONSZÖLLŐS, NAGYPÉCSELY, NEMESPÉCSELY

A három községtől (185 m magas) északra fekvő nagy, összefüggő szőlőterület a Kiszgella (367 m), Nagygella (416 m), a Zádor hegy (335 m), a Hideg hegy (395 m) déli lejtőin terül el. E szőlőknek különösen a felsőbb része több Balaton felvidéki falu népéé, Nemesvámos, Hidegkút (394 m), Tótvázsony (326 m), Barnag (294 m), Vöröstó (292 m) lakosaié. Itt is az a helyzet, hogy a hegy mögött fekvő, de a szőlőhegyekkel nagyjából egyező magasságú községekből könnyebben művelhető a szőlő, mint a hegy aljában fekvőkből. Szőlő-

területe 1873-ban: Szöllős 433, Pécsely 488 kh., míg 1935-ben: Szöllős 253, Pécsely 351 kh.

A Nagygella oldalán¹ (Balatonszöllős fölött) kétféle prэшház típus terjedt el: 1. Vakolatlan kőfalú prэшház, nyargalókkal leszorított zsutető alatt + boltpince, gyakran nagyrészkben a föld felett, s csak a tetején van kevés földréteg. 2. Prэшház + boltpince föld felett, közös tető alatt. — Az 1. típusból legrégebb datált prэшház szabadkéményes, kölykes zárú volt, oromzatán: *JHS H 1824* (32. kép 1—3.). — Kramli József (Tótvázsony) prэшháza 2,9×4,2 m méretű, mellső sarkában a füstfogó negyedköríves fagerendára támaszkodik (Kiszgella alatt). — Egy másik prэшháznak 134 cm magas, 70 cm mély, felül füstfogó kőpárkánnyal lezárt tüzelőfülkéje van, a prэшházfal kívül ennek megfelelően kipúposodik. Füstkivezető csöve közvetlen az oldal falba nyílik, a beépített kőpárkány alatt (32. kép 4—5.). A füstkivezető nyílás a falban több prэшháznál előfordul. A köveket úgy rakták, hogy közöttük négyszögletes füstcsatorna alakult ki, egy-két méter hosszúságban (32. kép 6—7. Nagygella csúcs alatt).

A 2. típusra példa: egy romépület 2,7+4,2 m alapterületű prэшházában a mellső saroknál negyedíves gerendára támaszkodó téglából épített füstfogó, alatta tűzhely. A kőboltos pince 3,3×3,8 m alapterületű, s a prэшház + pince közös tető alatt van (32. kép 8—10.). Az 58 cm vastag kőfal vakolatlan (Nagygella alatt). — Ugyancsak a Nagygella alatt hasonló típusú prэшház látható, oromfalán: *1826.* — Moroca (Balatonszöllős) prэшházában az 5,2×5,5 m alapterületű prэшházhoz szokatlan hosszú (5,3 m) oldalfalas, tetőzött izling csatlakozik. Ez utóbbiba egy kis (2,3×4,0 m) szobát építettek, ennek 34×45 cm kis, fakeresztes ab-

17. Az előbbi zár nyitása.

17. Das Aufmachen des vorigen Schlosses.

17. L'ouverture du loquet précédent

17. Открывание предыдущего деревянного замка с секретом.

laka van (32. kép 9., 33. kép 1.). Présházaknál ez az ablak forma a környéken másutt is előbukkant (Vászoly). Az 5,2×6,5 m-es boltpince szintén tető alatt van. A présházban 1821. évszámú régös prés állott (Nagygella délkeleti oldala, Szöllös felett). — Egyéb változatok: pilléres oldaltornác az egyik esetben, míg egy másik présház homlokzatán nagy, félköríves záródású bejárati nyílás, emlékeztetve egyes Balaton melléki kovácsműhelyekre. — Az ajtószárnyak változatos mintájúak lehetnek. (35. kép. 1—2.).

A Kiszgella oldalán, Szöllös felett áll Pintér János (Tótvázsony) kétszintes présháza. Jól megépített, 10 m hosszú kőház, homlokzatán két ablakkal, azonban ennél a nagy homlokzatnál különösen szokatlan, hogy kőfala vakolatlan (33. kép 3.). A zsuptetőt itt is *nyargalók* szoritják le. A felső szinten szoba + présház (most istállónak használják), az alsó szint végig boltpince. Tetőszerkezet: szelemenes, szarufákkal, a szelement a két tűzfal és közepén (a szoba + présház válaszfalnál) egy dúc tartja.

A Pécselyi-hegy változatos présházakat mutat fel, s az egész Balaton mentén talán itt találunk aránylag kis területen ennyire sokféle, művészettörténetileg is kimagasló értékű présházat. — A másutt egyszerű kivitelű présház + bolthajtásos földpince itt művészi formában jelentkezik: a présház homlokfala szép kivitelű, a bejárat és a padlás szellőzőnyílás keretelése népies empire ízű. (Hajgató Lajos, pécselyi lakos présháza a falu felett). Külső méretek: 5,5×10 m a prés-

ház, 5,5×7,0 m a pince. Évszáma: 1823 (33. kép 5.).

Présház + bolthajtásos pince típus jelentkezik a Zádorvár felé is, présházat építettek közvetlen a várromok mellett is. A tüzelőrendszer: felfelé keskenyedő, olykor feltűnően magas (2 m) tüzelőfülke, füstfogó kölappal. Ilyen egyszerű fülke volt az egykori dézsmapince présházában is (Pécselyi Öreghegy, a pince állítólag a pesti kispapoké volt). A 4,5 m széles épületben 6 m hosszú présház, 4 m h. bolthajtásos pince, majd ismét egy boltpince 23 m hosszúságban (jelenleg TSZ pince). — Fejlettebb tüzelő az oszlopos, füstfogós szabadkémény (pl. egy rompincénél Zádorvár felé. 35. kép 3.).

A kétszintes présházakból különösen szép, változatos formákat találhatunk a Pécselyi-hegyben. — Haász Ferenc (Vöröstó) feltehetőleg XVIII. századbéli présházának oldaltornáca derűs, levegős megoldásával egyike a legszebb Balaton környéki présházaknak (33. kép 2., 4.). Pedig a tornác két könnyed, oszlopos ívű nyílásával csak a szépet szolgálja, gyakorlati haszna alig van, mert ebbe építették a földszintre vezető lépcsőt.

18. Présház oromzat. 1878. Csopak.

18. Kelterhausgiebel. — 1878. — Csopak.

18. Fronton de cellier. 1878. Csopak

18. Фронтон давилъни. 1878. Чокак

A 8×13 m alapterületű épület felső szintjén szoba + bolthajtásos konyha + istálló, alsó szintjén prэшház + boltpince foglal helyet.²

Másik kimagasló művészi homlokzatú prэшház Wein prэшháza (vöröstói lakos. Pécselyi Öreghegy). Késő barokkos ívelésű oromzatának sarkában copf ízű kőváza áll, a homlokzati fülkét szobor részére tervezhették. E prэшháznál különösen szembeszökő, hogy hátulról, oldalról megközelítve az épületet, egyszerű földszintes parasztházként jelentkezik, míg elülről megtekintve gazdagon kiképzett, díszes, magas homlokzatával egy régi városba beillő emeletes ház benyomását adja.³

A klasszicizmusnak is megtaláljuk a pécselyi hegyben egy jó példáját. Közel a községhez áll a hegyben egy 6×12 m alapterületű prэшház, hosszanti oldalán két klasszikus oszlopos, timpanonos portikusszal, a felső szinten kis szobával, prэшházzal, az alsó szinten bolthajtásos pincével (24. kép). A prэшházból csigalépcső vezet a pincébe, amelynek oldalához még egy, 4×4 m-es boltozott földpince csatlakozik.⁴

A későbbi kétszintes épületek már egyszerűbbek, pl. egy 1845. évi, 17 m hosszú prэшház (közel a faluhoz), amelynek legfeljebb szegekkel kivert, díszített érdekes pinceajtaja figyelemreméltó.

¹ Nagygellai szőlők képe: Vajkai, Balaton melléki prэшházak, 1. kép.

² Vajkai, Balaton melléki prэшházak, 14., 16. kép. — VMMK I. 179. skl.

³ Vajkai im. 12. kép. — VMMK I. 180. skl.

⁴ Vajkai im. 23. kép.

20. Vincellérház. Csopak.

20. Winzerhaus. Csopak.

20. Cellier. Csopak

20. Дом виноградаря. Чокак

19. Prэшház tüzelő fülkéje. (Alaprajzot és a tüzelőfülke keresztmetszetét l. 26. kép 6—8) Csopak.

19. Feuerabteil eines Kelterhauses. (Für den Grundriß und Querschnitt des Feuerabteils s. 26-tes Bild 6—8.) Csopak

19. Foyer de cellier. (Plan et coupe: fig. 26,6—8) Csopak

19. Ниша для очага в далвильне (план и поперечный разрез см. 26-я илл. 6—8). Чокак.

10. ASZÓFŐ

A községtől északnyugatra elterülő kisebb szőlőhegy (Öreghegy, 238 m). Szőlőterülete 1873-ban: 113 kh., 1935: 67 kh.

Prэшház + boltozott földpince 1760-ból. Ajtókeretelésének renaissance stílusú a profilja ¹ (35. kép 4.).

— Egy rompince ajtó szemöldökfájának barokkos faragása². — Érdekes megoldás az egyik épületnél, hogy a prэшház is bolthajtásos, de tető alatt, föld felett van (3,5×5,3 m), utána földdel fedett, 6 m hosszú

boltpince. Az oldal bejáratú prэшházban négyszögletes füstfogós szabadkémény, a kémény vége szépen megformált. Oromfalán: *G. P. 1862* (Aszófő — Örvényes közt). — Egy másik prэшházban felfelé szűkülő tüzelőfülke.

Másik építészeti megoldás: prэшház + boltpince közös tető alatt (Joó István prэшháza). A prэшházban egyszerű tűzpadka, felette ívben hajló gerendára sározott boglyalakú füstfogó, aminek füstkivezető nyílása közvetlen a homlokzaton van (35. kép 5.). — Egy hasonló jellegű 18 m hosszú földfeletti épület aprólékos gondnal, copf, empire elemeket eláruló karcolt dísszel ellátott aajtájával tűnik ki (36. kép). A 143 cm hosszú szemöldökfán: *ANO 18 HA 02* feirat, míg az ajtón: *ANNO H — A 1802 IHS*, alatta sugaras háromszögben istenszem (Gyarmati Géza prэшháza, a falutól kb.

800 méterre). A présház-oromzaton fülke, szobor részére.

Egy présház csúcsfalán embléma: 1844. — Egy másikon szintén 1844, e présház kétszárnyú ajtaja édekes mintájú (Aszófő—Örvényes közt).

¹ Ethn. 1956, 73. 81.

² VMMK I. 172.

II. ÖRVÉNYES, BALATONUDVARI, VÁSZOLY

A három községnek megközelítőleg egy nagyobb összefüggő szőlőterülete van, s így célszerű, ha közösen tárgyaljuk (37. kép), mivel a területek elhatárolása községek szerint nem lényeges. Az alábbiakban tehát szó lesz arról az észak-dél irányban kb. két km, keletnyugat irányban kb. három és fél km kiterjedésű szőlőhegyről, ami Örvényestől, Balatonudvaritól északra, egy szélesebb erdősávon túl két km-re kezdődik s

22—23. Az előbbi présház szobájának falfestményei.

22—23. Wandgemälde des Zimmers vom obigen Kelterhaus.

22—23. Peintures murales du cellier précédent

22—23. То же. Фрески в комнате

21. Kétszintes présház gádoros pincetorokkal. Csopak. Csonka tul.

21. Kelterhaus mit zwei Geschossen und Keller mit Kellerhals. Csopak.

21. Cellier à deux étages avec entrée de cave. Csopak

21. Двухэтажная давилня со сводчатым входом в подвал

Vászolytól kb. két-három km-re végződik, elérve ismét az erdőséget. Helynevek: *Vászolyi Öreghegy*, *Erdei*, *Hosszúhegy* (307 m), *Udvari hegy*, *Kakas hegy* (301 m). A hegynek különösen a felső része vászolyiak tulajdona, ami a magassági szintekből is érthető: Balatonudvari, Örvényes 120 m, Vászoly 276 m magasan fekszik, s így Vászolyból könnyebb megközelíteni a 210—300 tengerszintfeletti magasságú hegyeket. Szervesen ide tartoznának a nyugatra folytatódó Leshegy, majd a Fenyő, ezeket azonban gyakorlati okokból az Akali-Dörgicse c. részben ismertetem. Az itt (és a következő részben) tárgyalandó szőlőhegyek az egész Balaton mellékén a legváltozatosabb, a legérdekesebb, a legszebb présházakat rejtegetik, s mivel tájképi környezetükkel is a legszebb balatoni kilátópontokhoz tartoznak, szükséges lett volna az egész területet (Vászolyi Öreghegy, Kakas hegy, Hosszú hegy, Erdői, Udvari hegy, Leshegy, Fenyő) már 1950-ben — mikor az értékes műemlékprésházak még megmenthetők lettek volna —, *Balaton Nemzeti Park*nak nyilvánítani és az egész területre a természetvédelmi, műemlékvédelmi törvényt kiterjeszteni.

A szőlőbirtok 1873-ban: Örvényes 59, Balatonudvari 122, Vászoly 197 kh. Az itt található présházak igen változatosak, sok tekintetben művészi kivitelűek, igen szép stukkós díszítésű oromfalakkal. Jellemző az is, hogy az egyszerű présház + boltozott földpince forma

meglehetősen ritka a hegyben, általánosabb az az alaprajz, amely a prэшházon, pincén kívül szobát, istállót is tartalmaz, utalva a hegyben folyó élénkebb mezőgazdasági tevékenységre.

A pince általában kőbolthajtásos, s lehet alacsonyabb a prэшháznál (s ekkor földdel takart), lehet a meredek hegyoldalba vájva, ilyenkor a prэшház padlás-ajtaja hátul a föld szintjéig ér, így könnyen lehet a padlásra a szénát gyűjteni. Végül lehet a prэшház + pince a föld felett, egy közös tető alatt.

Az egyszerű típushoz tartozik Keller prэшháza (1802. — Vászolyi Öreghegy), melynél a prэшház és a kőbolthajtásos pince közös tető alatt van, tehát földfeletti épület (35. kép 6., 7.). Prэшháza négy keresztgerendás, nádazott mennyezetű, a prэшházban a régős prés, az egyik sarokban intarziás sarokpad asztallal. A prэшház mellő oldalán az egyik sarokban a 146 cm hosszú, ivben hajló gerendára téglából épített füstfogó, a homlokfalba vágott füstkivezető nyílással. A bejárati ajtón stukkó kereszt, az oromfalon kőtábla: *ANNO MDCCCII J S* felírással. Meg kell említenem, hogy a prэшházak tulajdonosai általában már nem tudják prэшházaik feliratainak monogrammját megfejteni, aminek az az oka, hogy az épület az utolsó száz—százötven év alatt többször cserélt gazdát.

Az épület mellett egy másik hasonló, szintén közös nádtető alatt lévő prэшház + pince épület van (5×16 m alapterület), homlokzatán: *ANNO J 1806 S* felirat, alatta még alig olvasható két soros német szöveg (Gott sei. . . —38. kép 1.).

Az Örvényes feletti szőlőhegyben Pákozdy Gábor 6×16 m alapterületű prэшháza igen szépen faragott ajtókeretével tűnik ki (ajtóméret: 145 cm magas, 190 cm széles. 38. kép 3.).

A hegyben a nagyobb épületek voltak elterjedve, erről tanúskodott a számtalan rompince, de a többi megmaradt épület is. A Vászolyi hegyben egy 1794. évi prэшház beosztása: szoba + prэшház + boltozott földpince.¹ — A Vászolyi Öreghegyben, közel Erdeihez áll egy, már hosszúságában (21 m) is feltűnő prэшház + pince épület, amihez még az 5 m-es istálló csatlakozik. Az egész kőfalú 6 méter széles épület egyetlen összefüggő nádas tetővel van fedve. Homlokzatán kőtábla: *ANNO 1808* (38. kép 2.).

Felker prэшháza (38. kép 4.) szintén nagy méretű (Örvényes feletti szőlőhegy, vászolyi tulajdonos), az

24. Az előbbi prэшház fagerendájára írt, a szüret eredményeit feltüntető feljegyzések.

24. Einkerbungen der Weinerträge auf dem Holzbalken des vorigen Kelterhauses.

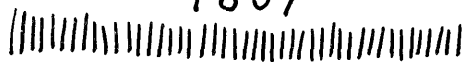
24. Coches gravées dans la poutre, marquant le produit de la récolte

24. То же. Записи об итогах урожая, сделанные на деревянной балке.

istálló + szoba + prэшház hossza 21 m, közös tető alatt, ehhez csatlakozik a 12 m hosszú boltozott földpince. A változat itt abban mutatkozik, hogy az első helyiség a különbejáratú istálló. A szoba mennyezetén stukkó *SHI* (a H felett egy T-vel), a szoba lakályosan berendezett: két faágy, sarokpad, intarziás felirattal (*Frantz Sies. Anno 1845*), asztal, falkászli, almárium, két pad, kályha szemeiből rakott *sparhelt*, a falon kanáltartó, tükör és két szentkép. A prэшházban szabadkémény, négyszögletes füstfogóval, melynek egyik sarkát téglaszlop tartja. A szabadkémény alatt *tüszhel* és katlan van. Ebben a prэшházban találtam egy, különben ismeretlen eredetű festett ajtószárnyat. A 83×170 cm nagyságú ajtószárny lilás bordó alapjára halvány kék, feketés színben virágornamentika van festve és a felirat: *MATHIAS LEITOLT 17 G × M × B 90* (40. kép).

Jól megépített prэшházak azok, amelyeknek oldalához, a homlokzattal egyvonalban istálló csatlakozik, az utóbbira az épület tetőzetét tovább nyújtották. Ilyen Stáxnek prэшháza (Vászolyi Öreghegy, Örvényes felett), amely szép bolthajtásos szobájával, (ép zöld szemes kályhával), prэшházával, pincéjével 21 m hosszú. Kiemelhető még a szoba félköríves, empire stukkós ablakfoglalata (38. kép 8.). — Egy másik hasonló prэшház a közelben 21 m hosszú, homlokzatán: *J R IHS R 1826* felirat (38. kép 9.). — Szintén Vászoly-Balatonudvari közt a hegyben van egy stukkós, bolthajtásos szobájú prэшház, eléggé díszes oromzattal, az analógiák alapján ez is az 1820-as évekből származhat (39. kép 7.). — A Vászolyi Öreghegyben egy másik bolthajtásos szobás, konyhás prэшházon az oromzat évszáma 1862. — Balatonudvari felett a hegyben, romos állapotban az előbbiekre emlékeztető, szintén oldalistállóval bővített prэшház áll bolthajtásos szobával, szép oromzattal díszítéssel. — Mindent összevetve, a felsorolt prэшházak mind bolthajtásos szobával, oldalistállóval ellátott, jól megépített, masz-

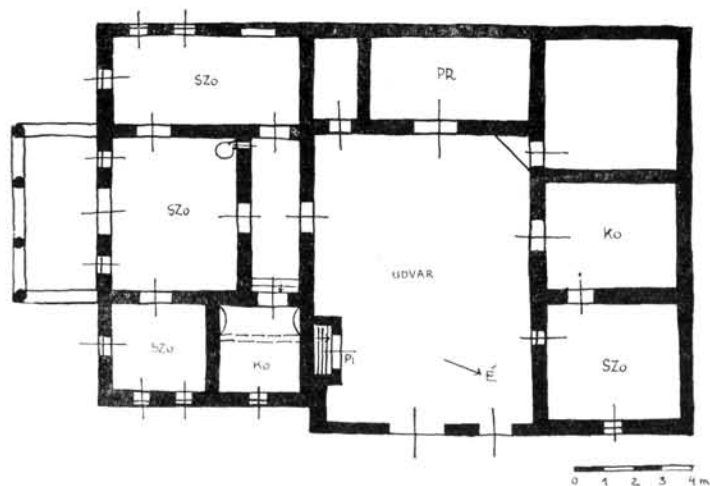
1807

1808 36 tseben

1880 dik Esiben volt
a szőlőtermés 47 Cseb vel

Ano 1827 dikben
volt 25 Cseben

szív kőépületek, melyek az évszámok tanúsága szerint már a múlt század elején elterjedtek voltak.

Az előbbieknél szebb forma, amikor a megszűkülő szoba mellett fedett tornác jelentkezik, s innen van a bejárat külön a szobába, külön a présházba. A vászolyi Öreghegyben található efajta présház, félköríves az ablakfoglalata, évszáma: *Anno 1826*. — Még szebb, fejlettebb tornáca van a stukkó díszes oromzatú Tóth Károly féle présháznak, a 6×21 m alapterületű épületben szoba + présház + présház + bolthajtásos pince van oldalistállóval, s a présház tűzhelye szabadkéményes.²

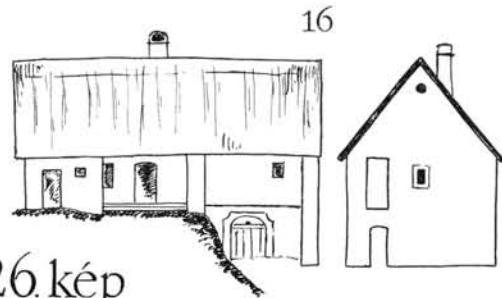
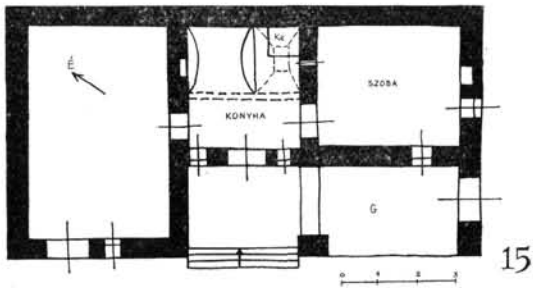
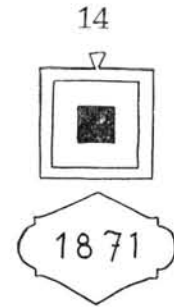
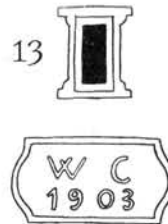
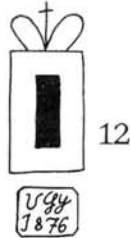
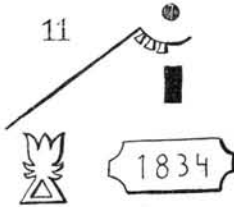
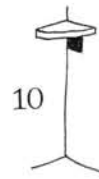
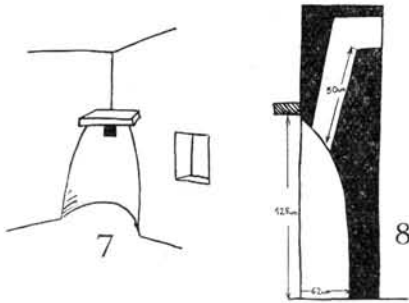
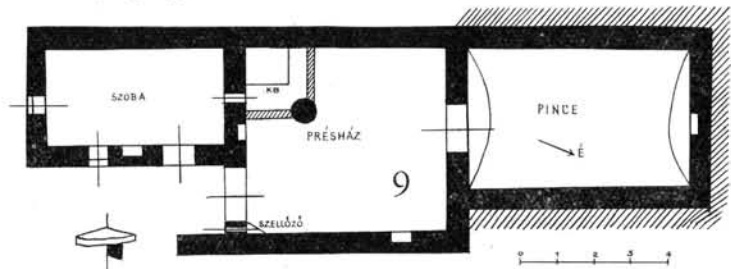
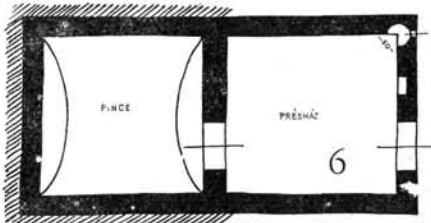
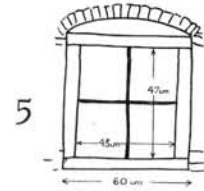
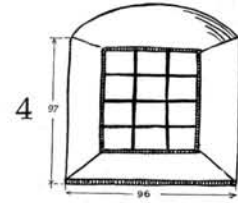
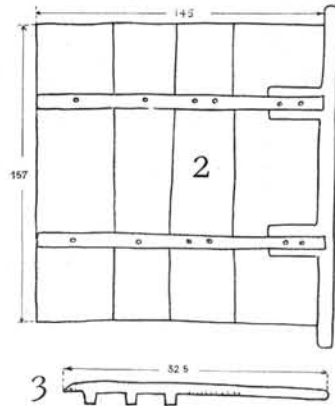
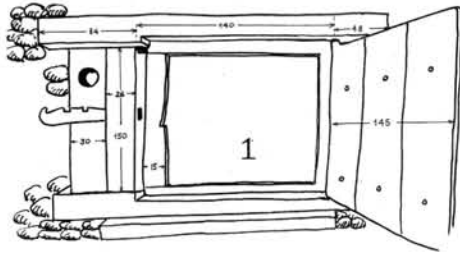
Fent a Kakashegyen, nagyszerű tájképi környezetben két, egymáshoz tartozó romépület áll, állítólag a veszprémi káptalan présháza volt. A szoba + konyha + boltistálló beosztású egyik épület 6×15 m alapterületű, a másik présház + pince beosztású valamivel szélesebb épület, évszáma: *1770*, szerkezetükben megfelelnek a régi uradalmi szőlőhegybeli épületeknek.³

A présházak tűzhely megoldásaiból egész fejlődéssorozatot lehet bemutatni a Vászolyi-hegyből, s mindezek különösen jól tanulmányozhatóak a rompincékben. A legegyszerűbb tűzhelynél a sarokban füstfogónak háromszögletű kődarab van a falba illesztve (Erdei, 38. kép 10.), máskor a fal oldalába vájt, párhuzamos oldalú tüzelő fülke van, felette vékony kőpárkánnyal (Kakashegy, 38. kép 5.), vagy a fülke felfelé keskenyedő (38. kép 6.), felette szintén beépített kőlappal (Schumacher pince, 38. kép 7.). Építhetik a füstfogót ívalakban hajló fagerendára, téglából negyedgömbalakban, s ebben az esetben közvetlen innen vezet ki a füstnyílás (38. kép 12.). Végül a füstelvezetés legfejlettebb alakja a téglaboltíves szabadkémény, melynél a füstfogó lehet négyzet alaprajzú, s csak a falhoz erősített, máskor meg (s ez az eset a

25. Klassizizáló kúria alaprajza. Csopak.
 25. Grundriß eines Herrenhauses klassizistischen Stils. Csopak.
 25. Plan d'une gentilhommière classicisante. Csopak
 25. План-схема усадьбы (курин). подражающей классицизма. Чопак

gyakoribb) egyik sarkával fa- vagy még inkább téglaszlopra támaszkodik. A szabadkémény alatti tűzhely is számos variációt mutathat (lapos kocka kőből, téglából, téglalábakon nyugvó asztalféle lap stb. (41. kép). A szobában zöld szemes kályha volt vagy van még ma is (pl. Kurucék présháza, Erdei).⁴

26. Présház alaprajzok és présház részletek. (4. kivételével Csopak. — 1. Présház kölykeszűrő ajtónyílása (L. 16, 17. kép). — 2. Az előbbi ajtaja. — 3. A kölykeszűrő kulcsa. — 4. Présház ablak. Alsóörs. (L. 6–7. kép.) — 5. Keresztvasrácsos présház ablak. (L. 26. kép 9.) — 6. Présház, a sarokban tüzelőfülke. Alaprajz. — 7. Előbbi présház tüzelőfülkéje. (L. 19. kép.) — 8. Az előbbi tüzelőfülke keresztmetszete. — 9. Présház szobával. Kőbolt szabadkémény (KB) szellőzőnyílással. Alaprajz. — 10. Szellőző nyílás az előbbi présházban. — 11. — 14. Présházoromzatok díszítése a padlásablak körül. 1834, 1871, 1876, 1903. — 15. Présház felső szintjének alaprajza. — 16. Az előbbi présház oldal- és előltnézeten.
26. Grundrisse und Teile von Kelterhäusern (Mit Ausnahme von 4, Csopak.) — 1. Türöffnung mit Holzriegel eines Kelterhauses (S. Bilder 16, 17). — 2. Tür des vorigen. — 3. Schlüssel des Holzriegels — 4. Kelterhausfenster. Alsóörs. (S. Bilder 6–7.) — Kelterhausfenster mit Quereisengitter. (S. 26-stes Bild, 9.) — 6. Kelterhaus mit Feuerabteil in der Ecke. — 7. Feuerabteil des vorigen Kelterhauses. (S. Bild 19.) — 8. Querschnitt des vorigen Feuerabteils. — 9. Kelterhaus mit Zimmer. Freirauchfang mit Steinwölbung (KB) und Lüftungsfenster, Grundriß. — 10. Lüftungsfenster im vorigen Kelterhaus. — 11–14. Dekoration von Kelterhausgiebeln um das Dachbodenfenster. 1834, 1871, 1876, 1903. — 15. Grundriß des Obergeschosses von einem Kelterhaus. — 16. Seiten- und Vorderansicht des vorigen Kelterhauses.
26. Plans et détails de cellier (Csopak, excepté le No 4). — 1. Baie de la porte du cellier au loquet en bois. (V. fig. 16, 17) — 2. La porte du précédent. 3. La clef du loquet. — 4. Fenêtre de cellier. Alsóörs (V. fig. 6–7) — 5. Grillage de cellier (V. fig. 26, 9) — 6. Cellier, foyer dans l'encoignure. Plan. — 7. Le foyer du cellier précédent (V. fig. 19) — 8. Coupe verticale du précédent. — 9. Cellier avec une pièce d'habitation. Cheminée ouverte en pierre voutée (KB) avec prise d'air. Plan. — 10. Prise d'air dans le cellier précédent. — 11. Ornementation de pignon autour de la lucarne. 1834, 1871, 1876, 1903 — 15. Plan de l'étage supérieur d'un cellier. — 16. Vues de côté et de front du cellier précédent.
26. Планы-схемы и составные части давяльни. Чопак. (За исключением номера 4.) — 1. Давильня, имеющая деревянный запор с секретом. Открывание этого запора (см. 16-ю и 17-ю илл.) 2. То же. Дверь. 3. Ключ деревянного замка с секретом. 4. Окно давяльни. Алшоёрш (см. 6–7-е илл.). 5. Окно давяльни с поперечной железной решеткой (см. 26-ю илл. 9). 6. Давильня. В углу место очага. План. 7. Та же давяльня. Очаг (см. 13-ю илл.). 8. Очаг. Поперечный разрез. 9. Давильня с комнатой. Каменный свободный дымоход (KB) с вентиляционным отверстием. План-схема. 10. Вентиляционное отверстие. 11–14. Украшения на фронте вокруг чердачного окошка. 1834, 1871, 1876, 1903. 15. Схема верхнего этажа давяльни. 16. Та же давяльня. Вид сбоку и спереди

26.kép

Ebben a hegyben a prэшházak oromzatára aránylag gyakran került díszítés. Egy rompince homlokzatán a szoba magasságának megfelelő szinten pompeji vörös festéssel hullámvonalas dísz látható (Erdei, 38. kép 13.), másutt a padlás szellőzőnyílása keresztalakot kapott piros szegéllyel, s ugyanitt az oromzat csúcsa is piros, sárga festés nyomait árulja el (38. kép 16.). Az oromzat táblája: 1812 L R — Legszebb oromdíszek a stukkó kivitelű, szőlőtőt ábrázoló és a padlás szellőzőnyílásokat a legkülönbözőbb formában körülvevő stukkók, nemkülönben a különböző megoldású stukkós feliratok (Vászolyi-hegy, Udvari-hegy, Erdei, 39. kép 1—8.). Mivel az itt többször felbukkanó szőlőtős díszhez hasonló oromzat a szomszédos hegyben datált (1821)⁵, feltehető, hogy mindezeket egy mester készítette az 1820-as években. — A későbbi oromzatteliratok már kevésbé jelentősek (Lon Josef 1860, az utóbbi a ref. eklézsia pincéje. Erdei. — B A 1887, szintén Erdei, 38. kép 15., 11.).

A homlokzat leírásához tartozik, hogy gyakran az oromfalón, a padlás szellőzőnyílása köré faszegeket vertek be, ahová a szőlőfürtöket akasztották ki. Sőt az egyik prэшház homlokzatán még szőlőakasztó zsupot is találtam 1952-ben (42. kép). A szalmazsupot vastag rúdformára összeszorítva madzaggal bekötötték, s a madzagba a levágott fürtöket kacskunál fogva beakasztották, s így függesztették ki őket a prэшház homlokzatán levő faszegekre. Még a szüret előtt kell leszedni a fürtöket, akkor jobban elállnak. Szüret után azután a zsupokat betették valahová a prэшházba. Arról persze szó sem lehetett, hogy valaki ellopta volna a kifüggesztett fürtöket. (Szabó Gyula közlése, Balatonudvari).

A prэшházajtók közül megemlítettem már az 1790. évvel datált festett ajtószárnyat. — Szépnek mondható egy, beütött félkörös díszrel ellátott ajtó fehérre meszelt stukkós keretelése (38. kép. 14.). Ajtószárfa meg-

27. Pince padlásolt előtérrrel. Balatonfüred, Száka. (L. 30. kép 1.)
 27. Keller und Vorraum mit Dachboden. Balatonfüred, Száka. (S. 30-stes Bild, 1.)
 27. Cave avec auvent plafonné. Balatonfüred, Száka (V. fig. 30, 1)
 27. Погреб с предпольем под навесом. Балатонфюред, Сака (см. 30-ю илл. 1).

oldásra két példát közölhetek (38. kép 3., 14.). A két-szárnyú prэшházajtók mintái meglehetősen gazdag változatokban jelentkeznek (38. kép 17—18.). Kölykes sárú ajtó a hegyben nem volt található.

A kétszintű épületek közül a legegyszerűbb Mecséri Pálé, amelynek alsó szinten levő prэшháza, pincéje bolthajtásos (38. kép 23., 43. kép). Prэшházában U alakban kiképzett, 55 cm magas tűzhelye van, de füstelvezető nyílás nélkül. A 240 cm magas prэшházban régős prés állott (ma a badacsonyi Szegedy Róza ház prэшházában látható).

A vászolyi Öreghegyben áll egy kétszintű prэшház (eredetileg egy vöröstői németé, ma a TSZ tulajdona, 39. kép 3.), amelynek különösen gazdag a homlokzati, oromzati, empire ízű stukkós kiképzése, s a stílus a múlt század elejére utal. — Egy másik vöröstői német (Leithold) állítólag öt prэшházat is csináltatott magának, s mindegyiküknek barokkos ívelésű oromfala volt, ahogy ilyen volt falujában is a háza. — Vászoly-Balatonudvari közt a szőlőben áll egy ilyen prэшház, szép keresztvasrácsos ablakkal, a felső szintjén padlós szoba, 120 cm széles szabadkéményes konyha, istálló, az alsó szinten bolthajtásos prэшház, pince (38. kép 21., 22.).

A kétszintű prэшháznak pincebejárata általában elől, a homlokzat alatt van. Kivételesen azonban előfordulhat oldalbejárat is, az egyik esetben széles pincegáttal (Örvényes. Ugyanitt vasrácsos ablak. 38. kép 20., 44. kép).

Lakályosabb a kétszintes prэшház, ha oldalt részben tornácfélével bővül. Egyszerűbb alakjában csak az eres egy része alatt van a tornác (Stamler Imre prэшháza az Örvényes feletti szőlőhegyben. 38. kép 19.). Felső szinten a szobában szép, 1865. évi sarokpaddal, régi székekkel, üvegre festett szentképekkel, régi tányérokkal berendezve, rendbentartott szabadkéményes konyhával, istállóval, míg az alsó szinten prэшházzal, pincével, a prэшház bejárati része, a pincetorok oldal-falas, fedett. Oromzaton: *AEDIFICATOTTA ERNHOFER JÁNOS ANNO 1842. Die 26 szeptemb.*

Az oldaltornác szélesebb is lehet, tulajdonképpen már szabályszerű folyosó, ahová a homlokzaton áttört, ívelt fejezetű lépcsős bejárat vezet. A felső szinten szoba + konyha + istálló, az alsó szinten prэшház + pince van, az épület alapterülete 8×17 m.⁶

29. Az előbbi prэшház ajtaja.

29. Tür des vorangehenden Kelterhauses.

29. La porte du cellier précédent

29. То же. Дверь.

¹ Ethn. 1956, 74.

² VMMK I. 173. skl.

³ Ethn. 1956, 76.

⁴ Kályhacsempéket I. Ethn. 1956, 80.

⁵ Vajkai, Balaton melléki prэшházak, 25. kép.

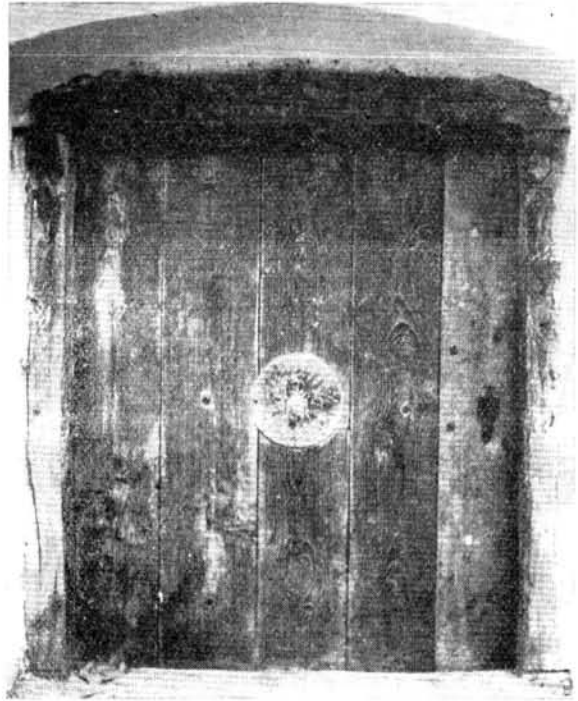
⁶ Ethn. 1956, 75. skl. — Hasonló típus a falvakban is felbukkan, v. ö. Malonyay, IV. 35. képpel, bár ezt a házat ebben a formában már nem sikerült Szentgálon megtalálnom.

12. AKALI, DÖRGICSE

Együttesen tárgyalandók e szőlőhegyek, mert az Akali feletti *Fenye* nagy része dörgicseiek birtokában van. Tárgyalandó szőlők: az Akalitól északra eső két, két és fél km-re eső *Fenye* (213 m), keletebbre a *Leshegy* (222 m), a Dörgicsétől délre eső, attól két km-re levő *Becce* hegy (269 m). A dörgicseiek érdekeltek a később tárgyalandó Halom-hegyen is. A *Fenyehegy* s a *Leshegy* szerepelnek Jankónál is. Akali szőlőbirtoka 1873-ban: 80, Dörgicséé 246 kh.

Ahogy említettem, a vázszolyi és a most tárgyalandó hegyek adják a legváltozatosabb, a legszebb prэшházakat a Balaton mentén. A Fenye hegyben boronaválaszfal-as prэшház is van, amilyen boronafal prэшházban Keneséig, illetve Gyenesdiásig seholsem fordul elő. A 6×15 m alapterületű épületben szoba + prэшház + pince következnek, a prэшház-pince közt nagyszerű kiképzésű boronafallal, egykor kölykes zárral.¹

Egyszerű típus: 2 méterre kiugró oldalfal-as iszling, majd 4,5×7,0 m területű prэшház, végül boltozott földpince. Tűzhely: a falba vájt egyszerű fülke, aminek

azonban feltűnően magas (kb. 4 m) jól megépített kéménye van. (Rompince, 1810. Becce hegy, 48. kép 1., 2.). — A közelében egy másik rompincénél is jelentkezik a 100 cm mély, 90 cm magas tüzelőfülke, de csak egyszerű füstnyílással, kémény nélkül (48. kép 4.).

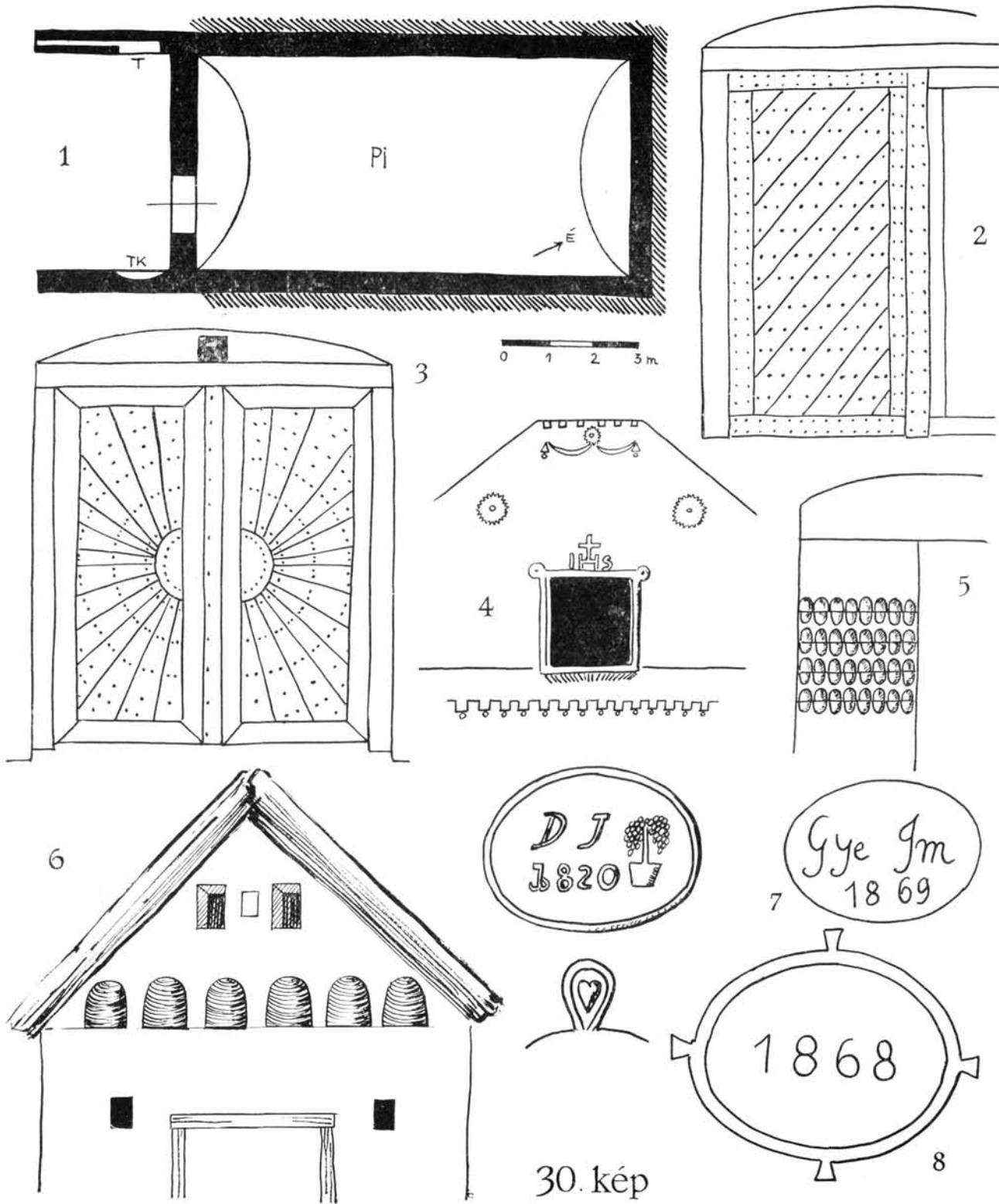
Általában elterjedt volt erre felé az említett típus: a prэшház előtti fedett iszling, oldalfalakkal védve, hátul a bolthajtásos pince. — Érdekes megoldást mutat Sárffy prэшháza (Fenye, 48. kép 3., 6.). A bolthajtásos prэшházat és a pincét egyformán földdel beborították, de az egész elé egy 250 cm hosszú, padlásolt, tetővel ellátott, oldalfal-as, elől egészen nyitott iszlinget építettek. Az utóbbi falába erősített lyukas kőhöz kötötték a marhát, tehát voltaképpen ezt az iszlinget nyári istállónak használták. Hasonló padlásolt iszlinget láthatunk a prэшház előtt a Fenyében másutt is pl. Vörös Géza, Fülei István (45. kép), vagy Kiss Gyula prэшházánál, az utóbbi háznál a külső fal kipúposodó részlete elárulja a prэшház 90 cm mély tüzelőfülkéjét. — Bogdán Gyula épülete szintén földdel takart bolthajtásos prэш-

28. Prэшház. 1831. Balatonfüred. Cs. Darab József.

28. Kelterhaus. 1831. Balatonfüred.

28. Cellier. 1831. Balatonfüred

28. Давильня. 1831. Балатонфюред

30. kép

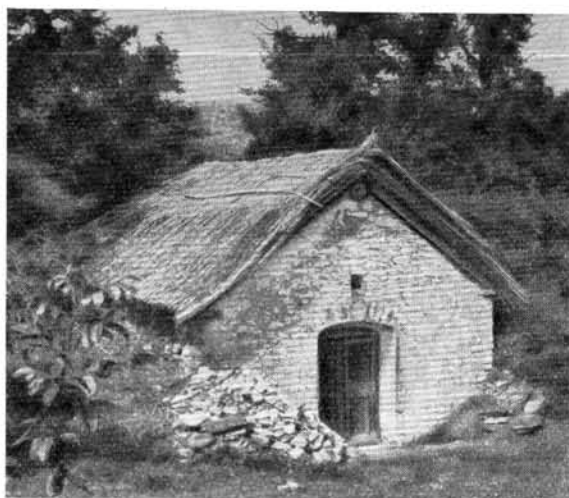
31. A tihanyi Óvár sáncába épített prэшáz.
 31. Das in die Schanze der Altburg von Tihany eingebaute Kelterhaus.
 31. Cellier bâti dans le retranchement d'Óvár à Tihany
 31. Давильня, встроенная в ров древнего Тиханьского укрепления

ház (egyik sarkában kis szabadkéményes tüzelőhellyel) + pince (mindegyik 6—6 m hosszú), elől 230 cm-re kiugró oldalfalas iszlinggel. Az utóbbi pincének ma is jól használható kölykes zárja van (48. kép 5.). Még egy datált prэшáz a hegyből: *ANNO MDCCCXXII* (48. kép 8.).

Úgy látszik, a kezdetlegesebb, két sejtű prэшázak inkább a Becce hegyen, a Fenyé felső részén voltak, míg a fejlettebb, több helyiségű prэшázak a Fenyé alsó szélén, s főleg a keletebbre eső Leshegy felé és magán a Leshegyen létesültek. A Leshegyen is akad a Fenyén elterjedt, vagy 200 cm-es oldalfalas padlósolt iszlingű prэшáz, kiöblösödő tüzelőfülkével, bolthajtásos kópincével.

Felker Antal leshegyi prэшázának minden helyisége szép bolthajtásos: zöld szemes kályhás, falkászlis, 3,2×5 m-es szoba, négyszögletes füstfogós szabadkéményes 5×7 m-es prэшáz, régös prэшel, végül a

30. Prэшázalaprajz és prэшáz részletek (2. kivételével Balatonfüred). — 1. Pince padlósolt előtérrel. Alaprajz. T = tüzelőfülke és füstcsöve, TK = típrókád helye. (L. 27. kép.) — 2. Prэшáz szögcselt ajtaja. 1877. Csopek. — 3. Prэшáz szögcselt ajtaja. 1828. — 4. Prэшázoromzat stukkó dísz. 1820. — 5. Prэшáz ajtószárfa vésett dísz. Meleghegy. — 6. Prэшáz oromfalának a belső részen méhkások részére kivájt fülkék. Száka. — 7.—8. Prэшázoromzat felirat.
30. Kelterhausgrundriß und Teile eines Kelterhauses (Mit Ausnahme von 2 aus Balatonfüred). — 1. Keller und Vorraum mit Dachboden. Grundriß. T = Feuerabteil mit Rauchröhre. (S. Bild 27.) TK = Stelle des Kelterfasses. — 2. Genietete Tür eines Kelterhauses. 1877. Csopek. — 3. Genietete Tür eines Kelterhauses. 1828. — 4. Stuckarbeit eines Kelterhausgiebels. 1820. — 5. Eingemeißelte Dekoration eines Kelterhaustürstockes. Meleghegy. — 6. Ausgehöhlte Nischen für Bienenkörbe am inneren Teil des Kelterhausgiebels. Száka. — 7.—8. Aufschrift eines Kelterhausgiebels.
30. Plan et détails de cellier (Balatonfüred, excepté la fig. no 2) — 1. Cave avec auvent plafonné. Plan. T = foyer et conduite de fumée, TK = cuve de foulage (V. fig. 27) — 2. Porte garnie de clous, 1877. Csopek — 3. Porte garnie de clous. 1828. — 4. Stucage de pignon, 1820. — 5. Ornementation gravée du poteau de porte. Meleghegy — 6. Niches pour des ruches à l'intérieur du fronton du cellier. Száka — 7.—8. Inscriptions de pignon.
30. План и составные части давилни. Балатонфюред (за исключением 2-го). — 1. Винный погреб с предпольем под чердачным навесом. План-схема. T = место для очага и дымоходная труба, TK = место топильни (см. 27-ю илл.). 2. Дверь давилни, обитая железными клепками. 1877. Чопак. 3. Дверь давилни, обитая железными клепками. 1828. 4. Лепное украшение фронтона давилни. 1820. 5. Резной косяк двери давилни. Мелегхедь. 6. Отверстие, выдолбленное во внутренней стороне фронтона давилни для пчелиных ульев. Сака. 7.—8. Надпись на фронте давилни.

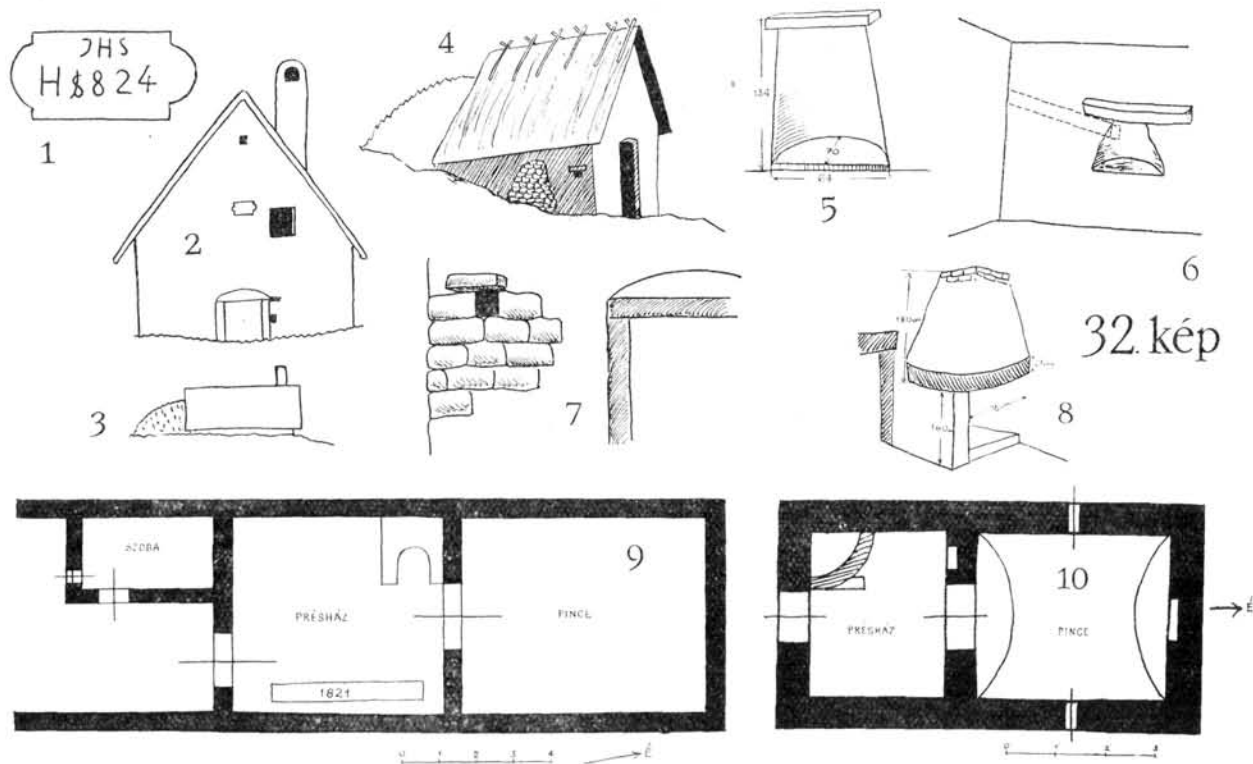

12 méter hosszú pince, tehát az egész épület meglehetősen hosszú. — A Leshegyben különben több rompincénél jelentkezik a négyszögletes füstfogós, oszloppal alátámasztott szabadkémény. — Ugyancsak a Leshegyen, a Kilián telep felett áll egy 24 m hosszú (szoba + prэшáz + pince közös tető alatt) prэшáz, amelynek mellső homlokfalán ajtó benyíló van (legutóbb istálló). Az épületben különösen szép a szőlőtös motívumú stukkós oromdisz² (1821. évszámmal. Hasonló oromfalak jelentkeztek a szomszédos vászolyi hegyben. 39. kép. 1—8.). Megvannak a prэшáz oromzatán még a szőlőakasztásra szolgáló vastag faszegek is. — Ugyancsak a Leshegyben található a szép oszlopos ívelt tornácú Höbei féle prэшáz is (szoba + bolthajtásos prэшáz + pince).³

Az ajtó szemöldökfájának barokkos faragása itt is előfordul.⁴

A kétszintű prэшázak közül a legrégebb valószínűleg az 1718. évszámú Muray féle épület (7×13 m alapterületű),⁵ s az egyszerűbb formákhoz tartozik Csabi J. prэшáza a Becce hegyen (6×13 m alapterületű), felső szintjén különbejárátú szoba + prэшáz, 1745. évi régös prэшel, alsó szinten bolthajtásos pince, gádoros pincetorokkal.

A Fenyé aljában, Leshegy felé öt, egymáshoz hasonló, változatos stukkó díszes oromzatú kétszintű prэшáz áll, romlandó állapotban. A legrégebb 1791-ből, a 14 m hosszú épületnek ajtaján szép karcolt dísz látható.⁶ — Az 1823. évi prэшáz 11 m hosszú, egyszerűbb kivitelű homlokzattal (Hidegvölgy felé, a Leshegyen).⁷ — A harmadik a Fenyé alsó részén, a Hidegvölgy mellett fekszik, 5,7×13,5 m alapterületű, melynek a homlokzatán ismét jelentkeznek a copf díszítőelemek.⁸ Felirata: *ANNO 1836*. — A negyedik szintén

32. Présházalaprjakok és présház részletek. Balatonszöllös, Nagyella. — 1. — 3. Présház elől és oldal nézetben, a homlokzat felirata. 1824. — 4. Présház kipúposodó tüzelőfülkével. — 5. Az előbbi présház tüzelőfülkéje. — 6. Tüzelőfülke a présházban. — 7. Az előbbi (6). fülke füstkivezető nyílása. — 8. Présház tüzhely füstfogóval. (L. 32. kép 10.) — 9. Présház alaprajz Moroca. (L. 33. kép 1.) — 10. Présház alaprajz (L. tüzhelyét 32. kép 8.).

32. Grundrisse und Teile von Kelterhäusern. Balatonszöllös, Nagyella. — 1—3. Vorder- und Seitenansicht eines Kelterhauses, Giebelaufschrift. 1824. — Kelterhaus mit einem ausbauchenden Feuerabteil. — 5. Feuerabteil des vorangehenden Kelterhauses. — 6. Feuerabteil im Kelterhaus. — 7. Öffnung des Rauchabzuges von dem vorangehenden (6) Abteil. — 8. Feuerabteil eines Kelterhauses mit Rauchmantel. (S. 32-tes Bild, 10.) — 9. Kelterhausgrundriß. Moroca. (S. 33-tes Bild 1.) — 10. Kelterhausgrundriß (Für Feuerabteil s. 32-tes Bild 8.).

32. Plan et détails de cellier. Balatonszöllös, Nagyella—1-3. Vues de côté et de front d'un cellier, inscripton du fronton. 1824.—4. Cellier avec foyer bombé—5. Le foyer du précédent—6. Foyer dans le cellier. — 7. La cheminée du foyer précédent (No 6)—8. Foyer avec pare-fumée (V. fig. 32, 10)—9. Plan de cellier, Moroca (V. fig. 33, 1)—10. Plan de cellier (son foyer V. fig. 32, 8)

32. Планы-схемы давяльни и составные части. Балатонсёллеш, Надьгелла. — 1—3. Давильня. Вид сбоку и спереди. Надпись на фасаде. 1824. 4. Давильня с выступающим местом для очага. 5. Та же давяльня. Место для очага. 6. Место для очага в давяльне. 7. Отверстие для выведения дыма в предыдущем очаге (6). 8. Очаг давяльни с дымоуловителем (см. 32-ю илл. 10). 9. План-схема давяльни. Мороча (см. 33-ю илл. 1.). 10. План-схема давяльни (очаг см. 32-ю илл. 8)

a Fenyé délkeleti szélén található, boltíves szobájának szép stukkós mennyezete van, a présházajtó szemöldökfáján vésett díszítés, az ajtó szemöldökfáján a felirat: 1850 dikbe készült Német István Tsináltota (46. kép).⁹ — Az utóbbi már romantikus stíuselemeket mutat, különben azonban a négy présház, noha hat évtized különbség is van építkezési idejük közt, meg-egyeznek egymással, a különbség mindössze az egyes

történeti stíuselemeket feltüntető stukkódíszekben jelentkeznek.¹⁰ Az ötödik hasonló jellegű épületen dátum nem olvasható, egyik ablaka a homlokzaton vakablak, de rendes stukkó keretelésben (47. kép). Padlást szobája 2,9×5,0 m, szabadkéményes konyhája 2,0×5,0 m, s ennek előtere is bolthajtásos rendszerű. Pincelejárátát gádoros pincetörök vezet be (Fenyé, közel a Hidegvölgyhöz).

A kétszintes préházakhoz tartozik Bogdán épülete a Fenyében, a 7,5×10,0 m alapterületű épületnek lépcsőn megközelíthető oldaltornáca van, a homlokzaton megfelelő bejárattal. Szobája bolthajtásos.¹¹

¹ Ethn. 1956, 64. skl.; Vajkai, Balaton melléki préházak, 7. kép.

² Képe: Vajkai, Balaton melléki préházak, 25. kép.

³ VMMK I. 176. skl.

⁴ Uo. 172. l.

⁵ Uo. 176. skl. — A préház szobájában ceruzával a falra írva ...itt alutt négy jőbarát ezen ócska nyoszolákban 1873-ban isten veled csöndes hajlék K Gy

⁶ VMMK I. 171, kép, felcserélt aláírással.

⁷ Uo. 170. kép, felcserélt aláírással.

⁸ Vajkai, Balaton melléki préházak, bevezető kép. Említve VMMK I. 178.

⁹ Képe: Uo. 179.

33. Préházak. — 1. Préház fakeresztes ablaka. (L. 32. kép 9.) Balatonszöllős. — 2. Préház oromzat. Pécsely. Haász Ferenc. — 3. Préház. Balatonszöllős. Pintér János. — 4. Préház tornáca. Pécsely. Haász Ferenc. — 5. Préház. 1823. Pécsely. Hajgató Lajos.

33. Kelterhäuser. — 1. Kelterhausfenster mit Holzkreuz. (S. 32-stes Bild, 9.) Balatonszöllős. — 2. Kelterhausgiebel. Pécsely. — 3. Kelterhaus. Balatonszöllős. — 4. Laubengang eines Kelterhauses. Pécsely. — 5. Kelterhaus. 1823. Pécsely.

¹⁰ A népművészet szemlélete a késő empire elemeit szinte zajtalanul vezeti át a romanticizmusba, annyira, hogy olykor lehetetlen a stílusok között különbséget tenni. Az 1791-es préház ablaka felett kifejezett copf szalagfűzér látható és ugyanez ismétlődik jóval később, az 1836-ban épült ház oromzatán. 1850-ben már elhagyják a virágfűzért, az eddigi rozetták megszaporodnak, az egész épületet népies-romantikus levegő veszi körül. (Vajkai, Balaton melléki préházak, 38. l.).

¹¹ VMMK I. 179. — Hasonló ehhez a már korábban említett örvényesi préház 1781-ből (Ethn. 1956. 75.).

13. MENCSEHELY, ÓBUDAVÁR, BALATONCSICSÓ

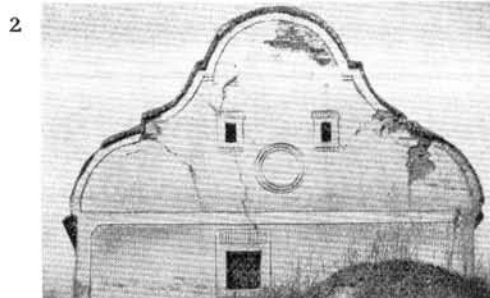
Az alábbiakban voltaképpen a *Halomhegyet* és a környékén lévő néhány szőlőhegyet (*Irtás, Balázshegy, Agyaglik*) ismertetem. A Halomhegy (399 m), Felső-

33. Celliers—1. Fenêtre à encadrement de bois (V. fig. 32, 9) Balatonszöllős—2. Pignon de cellier. Pécsely—3. Cellier. Balatonszöllős—4. Vérauda de cellier. Pécsely—5. Cellier. 1823. Pécsely

33. Давильни. — 1. Окно давилни с деревянным крестом. (см. 32-ю илл. 9). Фронтон давилни. Печей. 3. Давильня. Балатонсёллеш. Веранда давилни. Печей. 5. Давильня. 1823. Печей

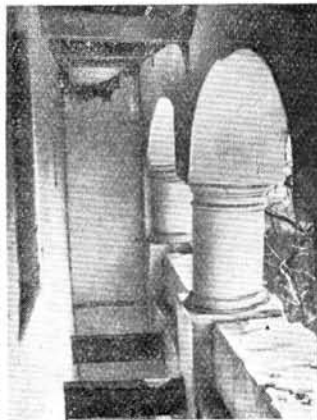
1

2

3

4

5

dörgicse (240 m) felett fekszik, de közelebb esik és könnyebben megközelíthető Mencshelyről (341 m), így érthető, hogy e hegynek, különösen a felsőbb részeinek birtokosai mencshelyiek, de távolabbi községbeliek is, mint a vöröstóiak, a nagyvázsonyiak. Szőlőbirtoka 1873-ban: Mencshely 160, Csicsó 215 kh.

A Halomhegyen építéstörténetileg értékesebb présház nem található, talán egy klasszicizáló, fêloszlopos pincebejárat említhető meg (Sólyom János présháza, Mencshely, 52. kép 1.). Újabban terjedt el olyan forma, hogy a szoba + présház + istálló épülethez merőlegesen csatlakozik a boltpince, de ilyen megoldást találtam egy 1888. évszámú présháznál is (Leitold vöröstói német présháza, a hegy aljában, közel Dörgicséhez). E présház négyzetalakú téglafüstfogós szabadkéménye alatt téglából rakott asztalformájú tűzhely van. A szabadkémény gerendájába erősített horgokra akasztották láncokkal az üstöt vízmelegítésre. — Hasonló alaprajzú egy újabb (kb. XX. századeleji) présház, az 5×14 m alapterületű, szoba + présház + istálló épülethez derékszögben csatlakozik a 4×14 m alapterületű, 3,3 m magas, boltzott földpince (Izsó mencshelyi lakosé; ez a Dörgicséhez legközelebb eső présház).¹ — Lényegében ezt az alaprajzot valósította meg a Balaton vidékének talán legmodernebben megtervezett és felszerelt parasztpincéjében az 1940-es években a felsődörgicséi Szabó Bálint, akkor 5 kh. szőlő tulajdonosa. A $6,0 \times 10,5$ m alapterületű cseréptetős villaszerű (szobát, présházat magába foglaló) épülethez derékszögben csatlakozik az $5,6 \times 16,0$ m-es boltzott földpince, amelyhez oldalt még egy $3,0 \times 7,0$ méteres, modern borászati felszerelést tartalmazó kamra és WC csatlakozik.

Kétszintűprésház alig van a hegyben. Az egyik pince érdekessége, hogy eredetileg présház + pince volt csak,

34. Présház. Pécsely.
 34. Kelterhaus, Pécsely.
 34. Cellier, Pécsely
 34. Давильня. Печей

de utóbb tulajdonosa, egy vöröstói német, 1904-ben még egy szintet (szobát, présházat) épített rá, míg az alsó présházból különbejáratú istállót alakított. A kis szobában az 1850-es évekből származó intarziás pad is volt (Sárffy Károly présháza, Felsődörgicse). A pincének érdekes veretű vasajtaja van.

Enhéfer János (Nagyvázsony) kétszintű épülete 5×9 m alapterületű, tehát valamivel kisebb a hasonló jellegű présházaknál (49. kép, 52. kép 2.). Oldalt a présházhoz újabban egy 3×4 m-es istállót illesztett. A felső szinten van a szoba + présház, az alsó szint végig bolt-hajtásos pince.² A szoba jól berendezett (eredetileg mennyezetes) ágy, intarziás sarokpad, asztal, tálás, székek, a falon 7 szentkép, zöldszemes kályha madaras mintás sarokszemekkel, a mennyezetről vasabroncs lóg le szőlőakasztásra és ruhaszárító rúd. A présház egyik sarkában ívben hajló gerendán nyugvó téglaszabadkémény, alatta katlan, vassparhet, prés, s a helyiség padlójában a pincébe vezető csöszzerű nyílás a must leveztetésére. A pinceajtónak srófkulcsa van.

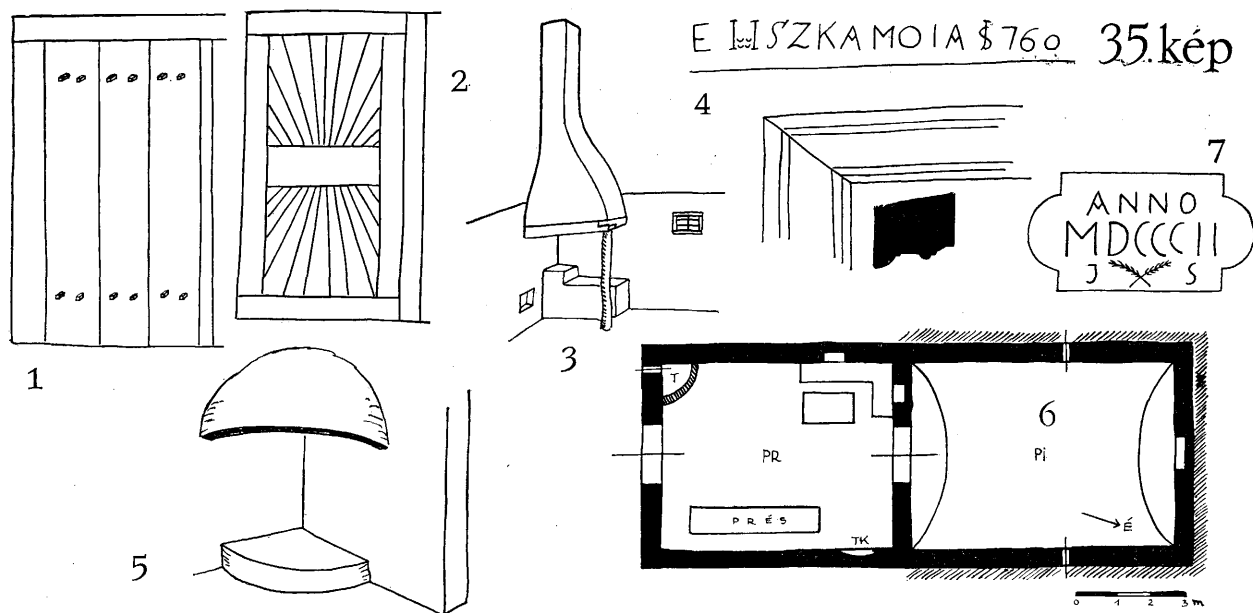
Előfordul a félköríves szemöldökfájú pinceajtó is (52. kép 3.).

Bár sok présházban jó tűzhely is van, azért szüret idején a legtöbb helyen kint a szabadban melegítik a vizet: a domboldalban megfelelő rést vágnak, a kibányászott bazaltkövekből tűzhely-félét raknak, esetleg ócska vasplattent tesznek rá, s ezen melegítik a vizet.

Az *Irtás* szőlőhegyben (Óbudavár) jellegzetesebb épület nem található. Gyakori: boltzott pince tető alatt, elől kb. 1 méteres oldalfalakkal iszling, az utóbbi pótolja a présházat (hasonló egysejtű pince rom állapotban előfordult Halomhegyen is). — Elterjedt forma a kis szoba + présház + boltzott pince, tető alatt, oldalt a homlokvonalban istállóval (pl. Keller A. Veszprém, présháza, vasablakán szögecselt dísz *MA 1889* felirattal utalva Mayer Antalra, aki 1890—1900 közt állandó lakos volt a présházban). Itt kell megjegyezni, hogy több présházról általában a Balaton mellékén kimutatható, hogy időnként állandó lakosa is volt, esetleg évtizedekig lakták a családok, s ennek a legtöbbször a nagy beépített kemence a jele.

Kétszárnyú pinceajtók közt több változat fordul elő (52. kép 4.).

A Balázshégyen, Agyaglikon ismét jelentkezik az említett változat (tető alatt boltzott pince oldalfalal iszlinggel, présház nélkül), míg más rompincékben a présház + bolt-hajtásos pince típus fedezhető fel (1886,

35. Présház alaprajz és présház részletek. — 1. — 2. Présházajtószárnyak. Balatonszöllős, Nagyella. — 3. Présház füstfogós szabadkéménye. Pécsely. — 4. Présház ajtókeret és profilizolása (az utóbbi feketén ábrázolva). 1760. Aszófő. — 5. Présház tűzhely füstfogóval. Aszófő. — 6. Présház alaprajz. 1802. Vászoly, Öreghegy. Keller. — 7. Az előbbi présház felirata.

35. Kelterhausgrundriß und Teile von Kelterhäusern. — 1—2. Türflügel von Kelterhäusern. Balatonszöllős, Nagyella. — 3. Freirauchfang eines Kelterhauses mit Rauchmantel. Pécsely. — 4. Türrahmen und Profilierung eines Kelterhauses (die Profilierung schwarz dargestellt). 1760. Aszófő. — 5. Feuerabteil eines Kelterhauses mit Rauchmantel. Aszófő. — 6. Kelterhausgrundriß. 1802. Vászoly, Öreghegy. — 7. Aufschrift des vorangehenden Kelterhauses.

35. Plan et détails de cellier. — 1—2. Battants de porte. Balatonszöllős, Nagyella. — 3. Cheminée ouverte et pare-fumée. Pécsely. — 4. Chambranle et son profil (ce dernier au trait noir) 1760. Aszófő. — 5. Foyer avec pare-fumée, Aszófő. — 6. Plan de cellier. 1802. Vászoly, Öreghegy. — 7. Inscription du cellier précédent

35. План-схема давилни и ее части. — 1—2. Створки двери давилни. Балатонсёллеш, Надьгелла. 3. Свободный дымоход давилни с дымоуловителем. Печей. 4. Дверная рама давилни. Профилирование (последнее изображено черным). 1760. Асофё. 5. Очаг давилни с дымоуловителем. Асофё. 6. План-схема давилни. 1802. Васоль, Эрегхедь. 7. Надпись на той же давилне.

Agyaglik). — Tűzhely: felfelé szűkülő tüzelőfülke, fent kőlappal vagy négyszögletes füstfogós szabadkéménnyel. — Egyik, egyszerű nyeregtetős épület oromfalán a felirat: 18 M S 12 (Koroncay, Veszprém, pincéje, Balázshegy).

A volt piaristák uradalmi pincéje az Agyaglikban (déli oldal) annyiban érdekes, hogy a présháznak nagy 2×2 m alapterületű szabadkéménye van, füstfogó gerendája téglapilléren nyugszik, a présház ajtajának szemöldökfáján az él barokkosan faragott, tehát ennyiben az uradalmi présház is hasonlít a parasztpincékhez. Különben itt a főépületre merőlegesen fekszik a földbevéjt, 75 m hosszú boltpince.

¹ A présház + bolthajtásos típusból egy 1795 évit korábban tárgyaltam (Ethn. 1956. 73 skl.).

² Képét 1. Vajkai, Balatonmelléki présházak, 28. kép.

14. SZEPEZD, RÉVFÜLÖP

Szepezd fölött, közvetlen a településtől nyugatra kezdődik a szőlőhegy és átmege a Fülöp hegye (270 m). Szepezdnek 1873-ban 136 kh., Kővágóörsnek 480 kh. szőlője volt, az utóbbi feltehetőleg részben a Fülöp hegyre esett.

A szepezdi Öreghegyben, már közel az erdő szélhez, több bolthajtásos földpince látható, ezek mellső fala vörös kőből rakott, ajtóval lezárt. Másik típus a kis előteres présház + boltozott földpince. A pinceajtó szemöldökfája ívelt lehet (52. kép 5.). — Szépnek mondható egy présház, melynek a bejáratát egy-egy féloszloppal alátámasztott timpanon kereteli, s a timpanont copf emlékként elnépiesedett füzérdísz ékesíti (50. kép).

Elégé gazdag empire és népies romantikus stukkó elemekkel díszített homlokzatú az egyház volt kétszintes présháza, a pinceajtó felett IHS monogrammal, homlokzati oldalán tornácbejárat (51. kép).

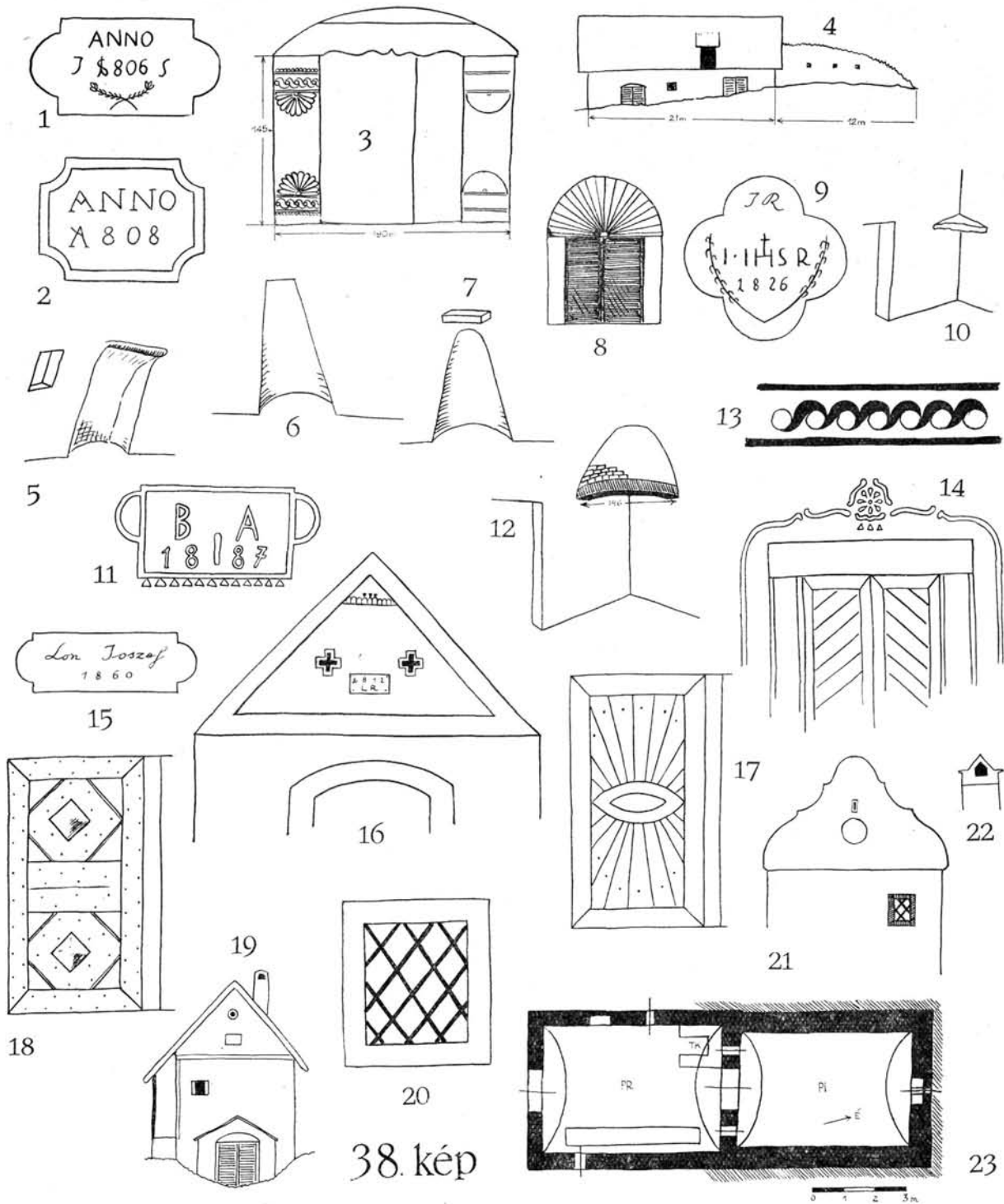

37. Vászoly — Erdei szőlőhegy, háttérben a Tihanyi félsziget.
 37. Der Weinberg von Vászoly-Erdei, im Hintergrund die Halbinsel von Tihany.
 37. Vászoly — vignoble „Erdei“, avec — au fond — la presqu'île de Tihany
 37. Васоль — Эрдейский виноградник. На заднем плане Тиханьский полуостров

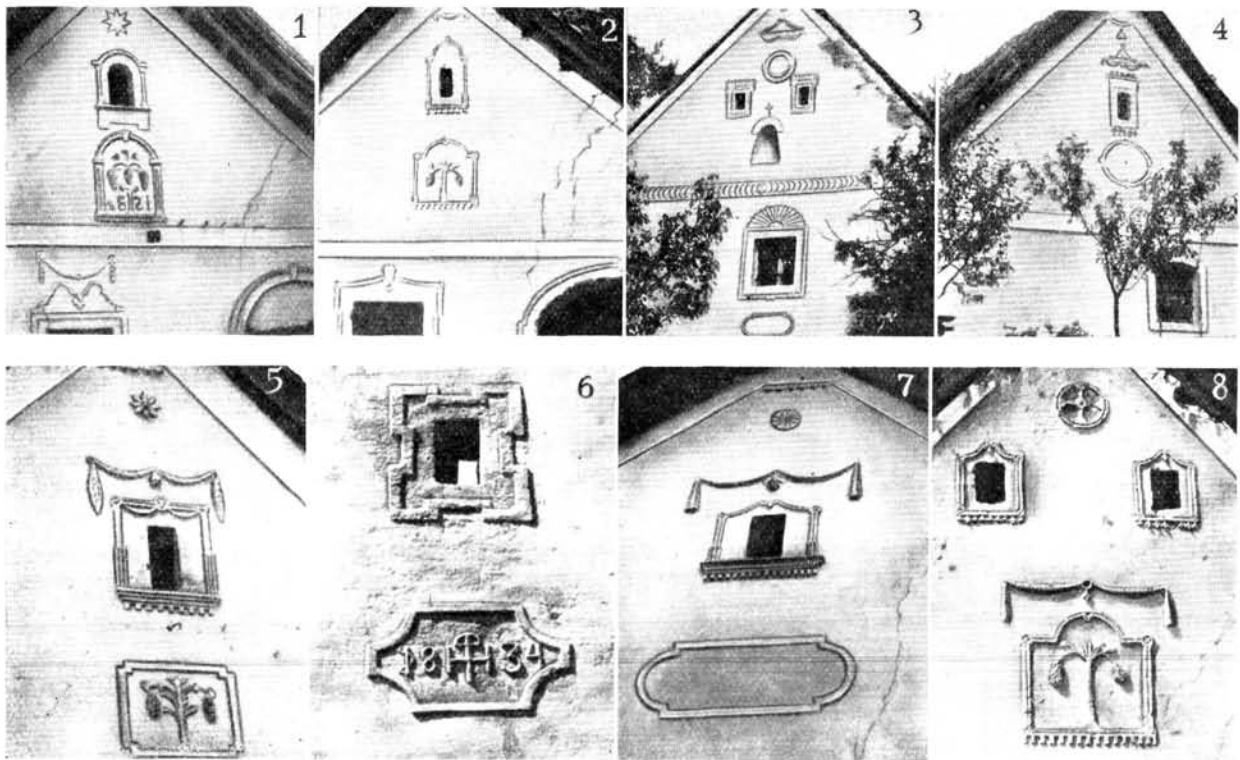
38. Présház részletek, présház alaprajz. — 1. Présház felirat. 1806. Vászoly, Öreghegy. — 2. Présház felirat. 1808. Vászoly, Öreghegy. — 3. Présház faragott ajtókerete. Örvényes. Pákozdy Gábor. — 4. Présház. Vászoly, Felker. — 5. Tüzelőfülke. Vászoly, Kakashegy. — 6. Tüzelőfülke. Vászoly, Erdei. — 7. Tüzelőfülke. Vászoly. — 8. Présház ablakfoglalatának stukkó dísz. Vászoly, Öreghegy. — 9. Présház homlokzati felirat. 1826. Vászoly, Öreghegy. — 10. Tüzelő sarok a présházban füstfogó közlappal. Vászoly, Erdei. — 11. Présház oromzat felirat. 1887. Vászoly, Erdei. — 12. Tüzelőfülke. Vászoly. — 13. Présház homlokzat pompeji vörös hullámvonalas dísz. Vászoly, Erdei. — 14. Présház ajtó stukkós keretelése. Vászoly. — 15. Présház oromzat felirat. 1860. Vászoly, Erdei. — 16. Présház oromzat. 1812. Vászoly. — 17. Présház ajtószárny. Örvényes. — 18. Présház ajtószárny. Vászoly. — 19. Présház homlokzat. 1842. Vászoly. — 20. Présház vasrácsos ablaka. Örvényes. (L. 44. kép.) — 21. — 22. Présházhomlokzat és kémény. Balatonudvari. — 23. Kétszintes présházalsó szintjének alaprajza. TK = tiprókád helye. Vászoly. Mecséri Pál. (L. 43.kép.)
38. Teile und Grundrisse von Kelterhäusern. — 1. Aufschrift eines Kelterhauses. 1806. Vászoly, Öreghegy. — 2. Aufschrift eines Kelterhauses. 1808. Vászoly, Öreghegy. — 3. Geschnitzter Türrahmen eines Kelterhauses. Örvényes. — 4. Kelterhaus. Vászoly. — 5. Feuerabteil. Vászoly, Kakashegy. — 6. Feuerabteil. Vászoly, Erdei. — 7. Feuerabteil. Vászoly. — 8. Stuckarbeit des Fensterstockes von einem Kelterhaus. Vászoly, Öreghegy. — 9. Frontaufschrift eines Kelterhauses. 1826. Vászoly, Öreghegy. — 10. Feuerrecke in einem Kelterhaus mit einer rauchfangenden Steinplatte. Vászoly, Erdei. — 11. Giebelaufschrift eines Kelterhauses. 1887. Vászoly, Erdei. — 12. Feuerabteil. Vászoly. — 13. Wellenliniendekoration in Pompeji-Rot eines Kelterhausgiebels. Vászoly, Erdei. — 14. Stuckeinrahmung einer Kelterhaustür. Vászoly. — 15. Aufschrift eines Kelterhausgiebels. 1860. Vászoly, Erdei. — 16. Kelterhausgiebel. 1812. Vászoly. — 17. Türflügel eines Kelterhauses. Örvényes. — 18. Türflügel eines Kelterhauses. Vászoly. — 19. Kelterhausgiebel. 1842. Vászoly. — 20. Kelterhausfenster mit Eisengitter. Örvényes. (S. Bild, 44). — 21—22. Kelterhausgiebel und Rauchfang. Balatonudvari. — 23. Grundriß des Untergeschosses von einem Kelterhaus mit zwei Geschossen. TK = Stelle des Kelterfasses. Vászoly. (S. Bild 43).

36. Présház ajtó részlet 1802. Aszófő.
 36. Teil einer Kelterhaustür. 1802. Aszófő.
 36. Détail de porte. 1802. Aszófő
 36. Часть двери давилъни. 1802. Асофѣ
38. Détails et plan de cellier. — 1. Inscription de cellier. 1806. Vászoly, Öreghegy. — 2. Inscription de cellier. 1808. Vászoly, Öreghegy. — 3. Chambranle sculpté de cellier. Örvényes. — 4. Cellier. Vászoly. — 5. Foyer. Vászoly, Kakashegy. — 6. Foyer. Vászoly, Erdei. — 7. Foyer. Vászoly. — 8. Stucage de l'encadrement de fenêtre. Vászoly, Öreghegy. — 9. Inscription frontale de cellier. 1826. Vászoly, Öreghegy. — 10. Foyer au coin du cellier, avec pare-fumée en pierre. Vászoly, Erdei. — 11. Inscription frontale. 1887. Vászoly, Erdei. — 12. Foyer. Vászoly. — 13. Ligne ornementale ondulée du fronton en rouge pompéien. Vászoly, Erdei. — 14. Encadrement stucqué d'une porte de cellier. Vászoly. — 15. Inscription au pignon. 1860. Vászoly, Erdei. — 16. Pignon de cellier. 1812. Vászoly. — 17. Battant de porte. Örvényes. — 18. Battant de porte. Vászoly. — 19. Fronton de cellier. 1842. Vászoly. — 20. Fenêtre grillée. Örvényes (V. fig. 44)—21—22. Fronton et cheminée. Balatonudvari. — 23. Plan de l'étage inférieur d'un cellier à deux étages. TK = cuve de foulage. (V. fig. 43).
38. Составные части давилъни, план-схема давилъни. — 1. Надпись на давилъне. 1806. Васоль, Ёрегхедь. 2. Надпись на давилъне. 1808. Васоль, Ёрегхедь. 3. Резной дверной наличник. Ёрвеньеш. 4. Давильня Васоль. 5. Очаг. Васоль, Какашедь. 6. Место для очага. Васоль, Эрдей. 7. Место для очага. Васоль. 8. Лепные украшения оконных проемов давилъни. Васоль, Ёрегхедь. 9. Надпись на фасаде давилъни. 1826. Васоль, Ёрегхедь. 10. Угловой очаг в давилъне с каменным дымоуловителем. Васоль, Эрдей. 11. Надпись на фронтоне давилъни. 1887. Васоль, Эрдей. 12. Место для очага. Васоль. 13. Украшение на фасаде давилъни в виде красной волнистой линии. Васоль, Эрдей. 14. Лепное обрамление двери давилъни. Васоль. 15. Надпись на фронтоне давилъни. 1860. Васоль, Эрдей. 16. Фронтон давилъни. 1812. Васоль. 17. Створки двери давилъни. Ёрвеньеш. 18. Дверная створка давилъни. Васоль. 19. Фронтон давилъни. 1842. Васоль. 20. Окно давилъни с железной решеткой. Ёрвеньеш (см. 44-ю илл.). 21—22. Фасад давилъни и труба. Балатонудвари. 23. План нижнего этажа двухэтажной давилъни, ТК = место топчильни. Васоль (см. 43-ю илл.).

38. kép

39. Présház oromzatok stukkó díszítése. — 1. 1821. Balatonudvari — Balatonakali. — 2. Vászoly, Öreghegy. Tóth présház. — 3. Vászoly. — 4. Vászoly, Kakashegy. — 5. Vászoly, Erdei. — 6. 1834. Vászoly. — 7. Balatonudvari. — 8. Vászoly.

39. Stuckarbeiten von Kelterhausgiebeln. — 1. 1821. Balatonudvari — Balatonakali. — 2. Vászoly, Öreghegy. — 3. Vászoly. — 4. Vászoly, Kakashegy. — 5. Vászoly, Erdei. — 6. 1834. Vászoly. — 7. Balatonudvari. — 8. Vászoly.

39. Stucages de fronton. — 1. 1821. Balatonudvari — Balatonakali — 2. Vászoly, Öreghegy. — 3. Vászoly. — 4. Vászoly, Kakashegy. — 5. Vászoly, Erdei. — 6. 1834. Vászoly. — 7. Balatonudvari. — 8. Vászoly.

39. Лепные украшения фронтонов давилен. — 1. 1821. Балатонудвари — Балатонакали. 2. Васоль, Эрегхедь. 3. Васоль. 4. Васоль, Какашхедь. 5. Васоль, Эрден. 6. 1834. Васоль. 7. Балатонудвари. 8. Васоль.

A Fülöp hegyben, az Ecséri-rom közelében elterjedt a présház + földdel fedett boltpince típus, a présháznak esetleg kis előtere van. Mint nyaralótelepen előfordul, hogy az említett pince elé a présház átalakításával és további építkezéssel nyaralóépületet alakítanak ki.

Kétszintű présházak közül egy, részben átalakított, de a pince klasszicizáló, timpanonos bejáratát megőrző présház említendő (Vendrey Géza tulajdona).

15. KÖVESKÁL, SZENTBÉKKÁLLA, MINDSZENTKÁLLA

Szóba kerül itt a *Hegyesű* (337 m), a Köveskáltól, északra, Szentbékkállától keletre, Mindszentkállától nyugatra fekvő szőlőhegy (átlagban 300 m magasságig emelkedő szőlők). A három községnek összesen 1873-ban: 972, 1895-ben: 1100 kh. (nagyobb rész a fioxéra által elpusztított) szőlőterülete volt.

A Hegyesűn egy szerény stukkódíszes présházbejárat említhető (1887. 52. kép 8.). A présházak eléggé jellegtelenek, részben újak. Két-három kétszintű présház is akad. — Felfelé keskenyedő, fent kődarabbal lezárt tüzelőfülke.

A köveskáli hegyben egyszerű nyeregtetős házikókban van a présház + pince vagy a másik típus: présház + boltozott földpince. Az ajtó szemöldökfája faragott díszű lehet, olykor a szemöldökfa ívelt vonalú (52. kép 7.). A kétszintű présházak romosak, az egyik előteres volt, a másiknál oldaltornác jelentkezett, bejáratával a homlokfalán.

Az említett hegyekkel ellentétben, úgy látszik, hogy a szentbékkállai Öreghegyben a múlt században élénk építőtevékenység folyt, s még ma is több kétszintes (igaz, hogy rom) épület található (52. kép 9.). Ezek legtöbbször fent az Öreghegyen, az erdő szélétől legfeljebb ötszáz méterre vagy még ennél is közelebb fekszik. Az egyik, 1833-as évszámmal jelölt présházban a négy-

40. Festett ajtó. 1790. Vászoly.

40. Bemalte Tür. 1790. Vászoly.

40. Porte peinte, 1790. Vászoly

40. Крашенная дверь. 1790. Васоль.

szögletes füstfogót a szabadkémény alatt igen szép kivitelű klasszicizáló oszlop tartja. Ezek a kétszintes épületek hasonlóak egymáshoz, átlagban 10–12 m hosszúak, homlokzatukon két ablakkal, lent, elől a pincebejáráttal. Az oromzat stukkódíszében, az ajtó stukkós keretelésében különbségek lehetnek, pl. az egyik oromozatán köralakú medaillonban: *N B S MDCCCXXXVI* (52. kép 10.) s a másik préház vasrácsos ablakát romantikus ízű stukkó díszíti (1838, 52. kép 11., 12.), ugyanitt a vörösfenyő mennyezetű préház szabadkéményének négyszögletes füstfogóját klasszicista téglaszlop támogatja. Egy 1843 évi kétszintű préház ablakának keretelése romantikus ízű (52. kép 13.).

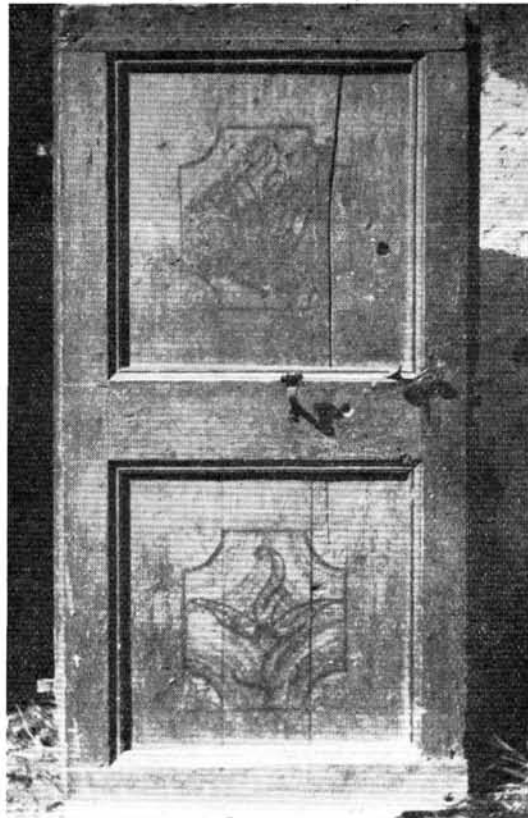
A mindszentkállai hegyben előforduló néhány kétszintes préház egyszerűbb kivitelű.

16. BALATONRENDES, ÁBRAHÁMHEGY, BADACSONYKISÖRS

A Balatonrendestől nyugatra kezdődő összefüggő szőlőterület (53. kép.) tovább terjedve az Őrsi hegyet (311 m) nyugati oldalán öleli körül. 1873-ban Balatonrendesnek 172 kh., Salföldnek (ahová Ábrahámhegy tartozott) 304 kh. szőlője volt. Az ábrahámhegyi szőlő utóbb nyaralóteleppé alakult át, s így több régi préház is modernizálódott, illetve átalakult.

Gyakori a préház + boltozott földpince, (1828, 1856, Ábrahámhegy, 52. kép 16.). A préház lehet szép tűzfalás (1880), sőt széles homlokzatú, három ablakos (Badacsonykisörs). — A préházoldal kidudorodása jelzi a belső tüzelőfülkét (52. kép 17.). — Az egyik végig fedett épületnél rövid oldaltornác jelentkezik. — Amikor nyaralóteleppé alakult át Ábrahámhegy, több régi nádtetes préház elé üveges verandát vagy szobát építettek. — Egyik vincellérház a Kisörsi hegyben: szoba + konyha + istálló van a 7×14 m alapterületű épületben, oldalán végigfutó több pilléres tornáccal.

A néhány kétszintű épület egyszerű kivitelű, egyiknek timpanonnal szegélyezett pincebejárata van (Rendes-hegy). Volt viszont a Kisörsi hegyben egy kétszintes préház, felső szintjén szoba + füstös konyha + kamra (?) beosztással, ami mellett a szőlőhegyben egészen szokatlan, ívelt, mellvédes tornác húzódott végig, s így oldalról takaros parasztház benyomását keltette. Oromfalán az 1856 évszám volt olvasható.¹ Az épületet különben 1955-ben földig lerombolták. — Egy másik kétszintes épület (1869) teljesen modern tersedert kapott (Ábrahámhegy).

¹ Képe: Vajkai, Balaton melléki préházak, 17. kép.

17. BADACSONYTOMAJ, BADACSONY- TÖRDEMIC

Badacsonytomaj szőlőterülete 1873-ban: 785 kh., Nemestördecicé 237 kh. volt. — A badacsonyi szőlők hírneve voltaképpen a XVIII. században bontakozik ki, már akkor számos főúri, nemesi birtokosa van, sok az uradalmi szőlő, de sok a kisbirtokos is. A hegynek a múlt században mozgalmas az élete, nyaralók, borházak épülnek ki, de hírnevéhez, múltjához képest a Szegedy Róza házon kívül régi préházakban, érdekesebb építészeti megoldásokban meglehetősen szegényes. Így annál csodálhatóbb, hogy a mozgalmas életű hegyben, a Badacsonylábdíhoz tartozó részben még ma is változatlanul megmaradt egy préház + bolt-hajtásos földpince, egyszerű tüzelőfülkével, füstfogó kőlappal ellátva az 1753 évből.¹ (Alapterülete 5,5×10,0 m). Ez a típus rom alakban többször előfordul, s van olyan is, ahol a préháznak négyszögletes füstfogós, kerek oszloppal támogatott szabadkéménye van.

A pincékben itt is található másutt ismeretes megoldások (barokkos faragású szemöldökfa, hajlított ajtó szemöldökfa, 55. kép 1., 2.). — Tatay Sándor boltzott földpincéje, vasajtaján 1887 évszám olvasható. — Különösen a Badacsonyládbi részben sok régi hosszút, több helyiségű parasztpince található romos állapotban, amellet, hogy a bazaltoszlopok tövében sok állandóan lakott épület is van.

Úgy látszik, hogy a bányában dolgozók kis szőlőbirtokokat szereztek (vagy már ilyenek birtokában voltak addig is), s a tomaji részen található bazaltkőből rakott újabb, egészen kis préházakat (4×4,5, 4×6 m területű), mögötte boltpincével vagy esetleg pince nélkül, csak préházat. Olykor szegényes formában állandó lakásnak használják e kis házacskákat. — A Badacsony északi oldalán, a *Korkoványban* szin-

42. Szőlőtartó zsup a préház oromzaton. Balatonudvari.

42. Stroh zum Aufhängen der Weintrauben am Kelterhausgiebel. Balatonudvari.

42. Botte de paille pour y conserver des grappes de raisin. Balatonudvari

42. Соломенное вязло на фронте давиальни для подвешивания винограда. Балатонудвари.

41. Szabadkéményes tüzhely a préházban. Vászoly, Erdei.

41. Herd im Kelterhaus mit Freirauchfang. Vászoly, Erdei.

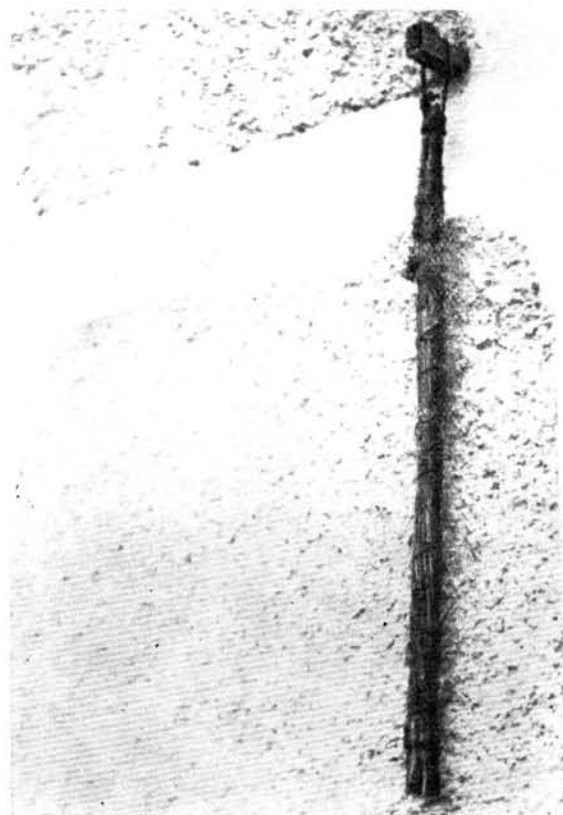
41. Foyer à cheminée ouverte dans le cellier. Vászoly, Erdei

41. Очаг со свободным дымоходом давиальни. Васоль. Эрден.

tén csak egészen kis szőlőhegybeli épületek láthatók, javarésze az 1920—30-as években épült. Lehet a préház+pince egyetlen helyiség (4×5 m), máskor a szoba 4,7×5,5 m-es, mögötte a 4,0×4,7 m-es, szintén tető alatti pince. Itt is vannak állandó lakosok, kis házacskákban.

Az eddig felsorolt badacsonyi hajlékok szegényes képet mutatnak, minden különösebb művészi érték nélkül. Ezekhez képest jóval nagyobb a Szegedy Róza ház vincellérháza (szoba+szabadkéményes konyha+kamra+padlásolt préház+padlástanal aszaló), aminek aszaló helyiségében régi típusú sarokkandalló van (55. kép 3.).²

Műemléki értékű egy egykori urasági épület, a Vajda-féle klasszicizáló kúria Badacsonyládbiban.³ A 6×12 m alapterületű főépület előtt négy pilléres portikusz van, belül egymást követő két, padlós szobával, s egy meglehetősen keskeny (180 cm széles) sza-

43. Présház. Vászoly. Mecséri Pál. (L. 38. kép 23.)

43. Kelterhaus. Vászoly. (S. 38-stes Bild, 23.)

43. Cellier. Vászoly. (V. fig. 38, 23)

43. Давильня. Васоль (см. 38-ю илл. 23).

badkéményes, bolthajtásos, kőpadlós helyiséggel. A masszív, 80 cm falvastagságú épülethez derékszögben 15 m hosszú szárnyépület csatlakozik, présházzal, alatta boltpincével.

A kétszintű épületekhez tartozik elsősorban Kisfaludy Sándor közismert présháza, amely eredeti formájában nagyjából hasonlított a Balaton környéki hasonló jellegű kétszintű épületekhez. Eötvös Károly⁴ írja Kisfaludy présházáról: — „Kisded hajlék, kis szobákkal, kis ablakkal, De a kelő nap már betekint s jó délutánig el se fordul tőle. A sajtóház ajtaja az udvarról a ház közepén nyílik s a sajtóháztól jobbra a lakóosztály, mely egykor egy kis dolgozószobából s egy hálószobából állott”. — Stornó rajza szerint (1860) már a múlt században is olyan formájú volt, hogy az alsó szintre oldalt volt a bejárata. Századunkban meglehetősen alakították, bővítették, lényegében azonban a kétszintes présház típusát megtartotta.

Kétszintű présház a Badacsonyládbi részben még található. Egy nagy (18 m hosszú) kétszintű épület (Badacsony 97. sz.) felső szintjén 3 szoba, konyha + kamra követi egymást, évszáma: 1835. A másik kiképzett pincetorok lejárattal (1852), a harmadik aránylag keskeny, homlokfalán csak egy ablaka van, a felső szintre két bejárat is vezet.⁵ Voltak nagyobb-szabású kétszintes borházak is, számos helyiséggel, oldalt pilléres emeleti folyosóval (pl. a lebontott Weiler épület, tégláin G. F. I. jelzéssel, 1799, vagy egy másik, széles homlokzatán három ablakkal, az oldalán szintén a felső szinten pilléres, mellvédés folyosóval (54. kép, 55. kép 4.).

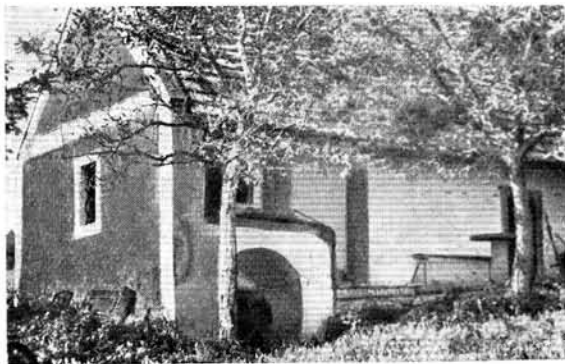
Az előkelő, vagyonos Szegedy család építette a XVIII. század közepe táján az egész Balaton mellék

egyik legszebb épületét, az emeletes 9×24 m alapterületű ún. Szegedy Róza-féle présházat. (56. kép).⁶ Az alsó szinten boltíves pince, konyha van, az emeletén a hosszanti oldalon végigfutó festői kiképzésű, félköríves, árkádos tornáccal és egymást követő négy szobával. Különösen a tornác erkélyszerűen kiöblösödő része megkapó és vidékünkön teljesen társtalan építészeti megoldás. Nem ismerjük az épület keletkezésének körülményeit, az idevezető szálakat.⁷ Bár a Szegedy Róza-ház előkelő család létesítménye, a helyi népi építkezés stílusa kétségtelenül felismerhető az egésznek összképében, levegőjében. Valószínűleg vidéki mesteremberek tervezték, építették, rakták falait, erre vallanak a szép tornác egyes árkádjai közt észlelhető lényeges méretbeli különbségek (az egyes árkádok fesztávolsága: 190, 207, 250 cm!), az építészmérnök ekkora méretaránytalansággal aligha dolgozik.⁸

Az uradalmak (a loggiás udvarú Eszterházy ház barokk vonalas kapuja, a zirci cisztercita rendház emeletes, klasszicizáló borháza) nagyobb-szabású műemléki épületei már kívül esnek tárgykörünkön.

A Badacsonnyal szomszédos Hármashegy (Nemesgulácstól délre) egyszintű présház⁹ áll 1773-ból, s több kétszintű présház, egyszerű kivitelben (egyikük évszáma: 1879).

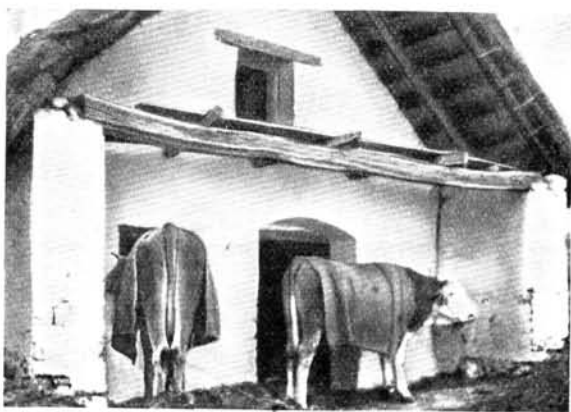

44. Kétszintes présház, a pincében oldalbejárattal. Örvényes. (L. 38. kép. 20.)

44. Kelterhaus mit zwei Geschossen mit Seiteneingang zum Keller. Örvényes. (S. 38-stes Bild, 20.)

44. Cellier à deux étages, entrée latérale de la cave. Örvényes (V. fig. 38, 20)

44. Двухэтажная давилня с боковым входом в погреб. Ервеньеш (см. 38-ю илл. 20).

45. Présház. Balatonakali, Fenyé. Fülei István.
 45. Kelterhaus. Balatonakali, Fenyé.
 45. Cellier. Balatonakali, Fenyé.
 45. Давильня. Балатонакали. Феньё

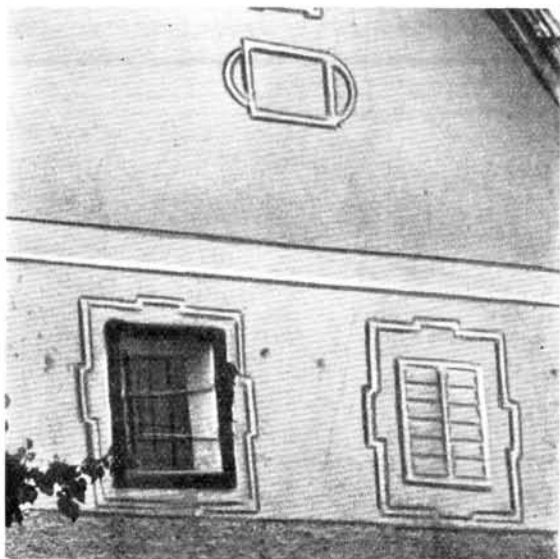
- ¹ Ethn. 1956, 73. skl.
² Ethn. 1956, 78. skl.
³ Képe: Vajkai, Balaton melléki présházak, 22. képe.
⁴ Eötvös Károly, Utazás a Balaton körül.
⁵ Képe: Vajkai, Balaton melléki présházak. Fedőlap képe.
⁶ A felméréseket a Múzeumi Igazgatóság megbízásából Bende Csaba, Ferenczi Ferenc és Posgay Csaba készítették 1965-ben.
⁷ Kisebbs mértékben, egyszerűbb kivitelben emeletes, boltíves, árkádós épület áll Nemesvámos mellett az országút szélén, egykor feltehetőleg útszéli csárda volt.
⁸ Képe: Vajkai, Balaton melléki présházak 11. kép. A pinceajtó képe: Ethn. 1956, 78. A reprodukció hibás, fordított.
⁹ VMMK I. 172. skl.

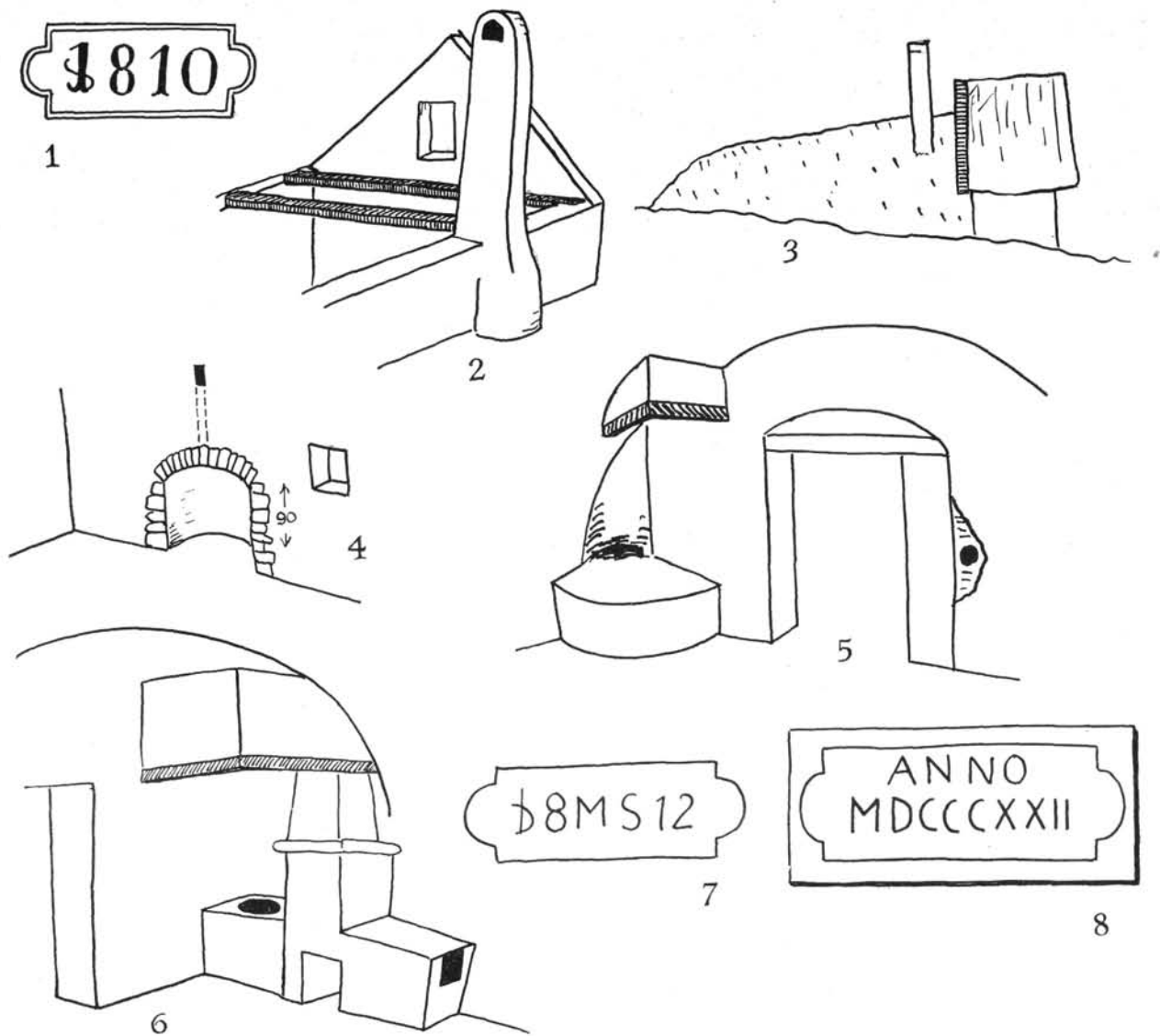
46. Présház. 1850. Balatonakali, Fenyé.
 46. Kelterhaus. 1850. Balatonakali, Fenyé.
 46. Cellier. 1850. Balatonakali, Fenyé.
 46. Давильня. 1850. Балатонакали. Феньё.

18. SZIGLIGET

A szigligeti hegyet (243 m) az északi oldal kivételével karélszerűen szőlők veszik körül. A hegyben néhány száz állandó lakos is van. Szőlőterülete 1873-ban: 139 kh. — Ebben a hegyközségi jellegű szőlőhegyben figyelemreméltó néhány présház oromfalának jellegzetes, egyéni izű díszítése. Kétségtelen, hogy egyazon mester készíthette a présházakat az 1850—60-as években. Hasonló oromzatokat találhatunk még Balatonygyörökön (Becce hegy) és Nemesvitan.¹ Ezek közt a legérdekesebb, a legművészebb volt a Belső hegyben egy alacsony, náddal fedett kis présház, amelynek oromzatán *IHS* és *MÁRIA* monogram között állt a felirat: *JANKO BENEDEK NÉMET ANNA ANNO 1851.* (57. kép).² A pótolhatatlan népi műemléket az 1950-es évek közepén lebontották, ma már helye sem található meg. — Egy másik présház oromzatán *IHS* és *MÁRIA* monogram között a felirat: *SZABO FLÓRIÁN ANNO 1852* (58. kép).³ — A harmadik présház a Külső hegyben van, tulajdonosa vagy ötven év óta lakik a házban (1952. évi gyűjt.). Az oromfalon stukkós boros üveg és pohár közt *VIVÁT IHÁSZ MIHÁL ANNO 1859* (62. kép 1.). — Még egy ház oromfalán

47. Présház homlokzat. Balatonakali, Fenyé.
 47. Kelterhausgiebel. Balatonakali, Fenyé.
 47. Fronton de cellier. Balatonakali, Fenyé.
 47. Фасад давилни. Балатонакали. Феньё.

48. Présház részletek. Balatonakali. — 1. Présház homlokzat felirata 1810. Becehegy. — 2. Romprésház kéményes tüzelőhelye. 1810. Becehegy. — 3. Présház oldalnézete. Fenyő. Sárffy. (L. 48. kép 6.) — 4. Présház tüzelőfülkéje füstkivezető nyílással. Becehegy. — 5. Présház szabadkéményes tüzelőhelye. Az ajtófélfá mellett a kölykes zárhoz tartozó kerek nyílás. Fenyő. Bogdán Gyula. — 6. Présház tüzelőhelye. Fenyő. (L. 48. kép 3.) — 7. Présház homlokzat felirata. 1812. Becehegy. — 8. Présház homlokfelirata. 1822. Becehegy.

48. Teile von Kelterhäusern. Balatonakali. — 1. Aufschrift des Kelterhausgiebels. 1810. Becehegy. — 2. Stelle des Feuerabteils von einem Kelterhaus mit Rauchfang in Ruinen. 1810. Becehegy. — 3. Seitenansicht eines Kelterhauses. Fenyő. (S. 48-tes Bild, 6). — 4. Feuerabteil eines Kelterhauses mit einer Öffnung für den Rauchabzug. Becehegy. — 5. Herd mit Freirauchfang eines Kelterhauses. Neben dem Türstock eine runde Öffnung für den Holzriegel. Fenyő. — 6. Herd eines Kelterhauses. Fenyő. (S. 48-tes Bild, 3). — 7. Aufschrift eines Kelterhausgiebels, 1812. Becehegy. — 8. Aufschrift eines Kelterhausgiebels. 1822. Becehegy.

48. Détails de cellier. Balatonakali. — 1. Inscription de fronton. 1810-Becehegy. — 2. Foyer avec cheminée d'un cellier en ruines. 1810. Becehegy. — 3. Vue latérale d'un cellier. Fenyő (V. fig. 48, 6) — 4. Foyer d'un cellier avec ouverture pour la fumée. Becehegy. — 5. Foyer avec cheminée ouverte. Auprès du montant de la porte, ouverture ronde du loquet en bois. Fenyő. — 6. Foyer de cellier. Fenyő (V. fig. 48, 3) — 7. Inscription au fronton d'un cellier. 1812. Becehegy. — 8. Inscription frontale. 1822. Becehegy.

48. Составные части давилни. Балатонакали. — 1. Надпись на фронтоне давилни. 1810. Бецехедь. 2. Очаг с трубой разрушенной давилни. 1810. Бецехедь. 3. Вид давилни сбоку. Феньё (см. 48-ю илл. 6). 4. Место для очага давилни с дымовыводящим отверстием. Бецехедь. 5. Место очага давилни со свободным дымоходом. Круглое отверстие на двери для деревянного запора с секретом. Феньё. 6. Очаг давилни. Феньё (см. 48-ю илл. 3). 7. Надпись на фасаде давилни. 1812. Бецехедь. 8. Надпись на фасаде давилни. 1822. Бецехедь.

49. Kétszintes préház. Dörgicse, Halomhegy. Enhetér János. (L. 52. kép 2.)

49. Kelterhaus mit zwei Geschossen. Dörgicse, Halomhegy. (S. 52-stes Bild, 2.)

49. Cellier à deux étages. Dörgicse, Halomhegy (V. fig. 52, 2)

49. Двухэтажная давилыня. Дёргиче, Халомхедь (см. 52-ю илл. 2)

stukkós ornamentika (cserépből kinövő leveles hármas ág), 1841 évszámmal (Novák háza, a kikötő felé).

A Belső hegyben egy régebbi, szabadkéményes, lakóház-jellegű préház 1935-ben barokkos oromfalat kapott, jelezve a kor neobarokk ízlésének jelentkezését a préházaknál is (felirata *Sz F 1935*. — Szabó Ferenc nádazó háza volt.) Emeletes típusú egyszerű épület is akad a hegyben.

50. Préház bejárata. Balatonszepezd.

50. Kelterhauseingang. Balatonszepezd.

50. Entrée de cellier. Balatonszepezd.

50. Вход в давилыню. Балатонсепезд.

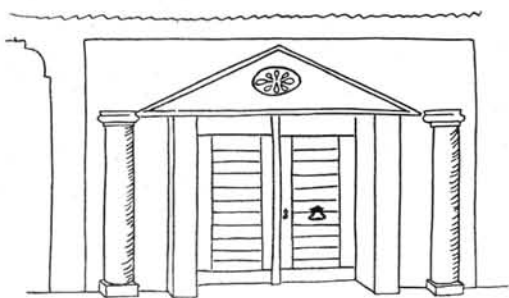

52. Préházak, részletek, alaprajz. — 1. Klasszicizáló préházbejárat. Dörgicse, Halomhegy. — 2. Kétszintes préház felső szintjének alaprajza. (L. 49. kép.) — 3. Préházajtó hajlított szemöldökkéféval. Dörgicse, Halomhegy. — 4. Préház ajtószárny. Óbudavár, Becsehegy. — 5. Pinceajtó. Balatonszepezd. — 6. Préházajtó. Révfülöp, Fülöpi hegy. — 7. Préházajtó. Köveskál. — 8. Préházbejárat stukkós dísz. 1887. Monoszló, Hegyestű. — 9. Kétszintes préház. Szentbékálla, Öreghegy. — 10. Préházoromzat felíratos dísz. 1834. Szentbékálla, Öreghegy. — 11. — 12. Préházablak stukkós dísz. 1838. Szentbékálla, Öreghegy. — 13. Préházablak stukkós dísz. 1843. Szentbékálla, Öreghegy. — 14. Préházoromzat felírat. 1833. Szentbékálla, Öreghegy. — 15. Préházoromzat felírat. 1838. Szentbékálla, Öreghegy. — 16. Préház. 1828. Ábrahámhegy. — 17. Préház kidomborodó tüzelő fülkével. Ábrahámhegy.

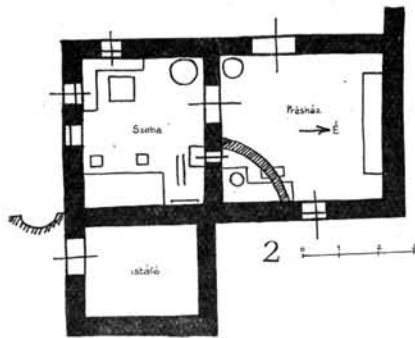
52. Kelterhäuser, Einzelheiten, Grundriß. — 1. Kelterhauseingang in klassizistischem Stil. Dörgicse, Halomhegy. — 2. Grundriß des Obergeschosses von einem Kelterhaus mit zwei Geschossen, (S. Bild 49.) — 3. Kelterhaustür mit gebogenem Stuzbalken. Dörgicse, Halomhegy. — 4. Tüflügel eines Kelterhauses. Óbudavár, Becsehegy. — 5. Kellertür. Balatonszepezd. — 6. Kelterhaustür. Révfülöp, Fülöpi hegy. — 7. Kelterhaustür. Köveskál. — 8. Stuckarbeit eines Kelterhauseingangs. 1887. Monoszló, Hegyestű. — 9. Kelterhaus mit zwei Geschossen. Szentbékálla, Öreghegy. — 10. Kelterhausgiebel-Dekoration mit Aufschrift. 1834. Szentbékálla, Öreghegy. — 11. — 12. Stuckarbeit eines Kelterhausfensters. 1838. Szentbékálla, Öreghegy. — 13. Stuckarbeit eines Kelterhausfensters. 1843. Szentbékálla, Öreghegy. — 14. Aufschrift eines Kelterhausgiebels. 1833. Szentbékálla, Öreghegy. — 15. Aufschrift eines Kelterhausgiebels. 1838. Szentbékálla, Öreghegy. — 16. Kelterhaus. 1828. Ábrahámhegy. — 17. Kelterhaus mit ausbauchendem Feuerabteil. Ábrahámhegy.

2. Celliers, détails, plan. — 1. Entrée classicisante d'un cellier. Dörgicse, Halomhegy. — 2. Cellier à deux étages. Plan de l'étage supérieur (V. fig. 49). — 3. Porte de cellier avec sommier courbé. Dörgicse, Halomhegy. — 4. Battant de porte. Óbudavár, Becsehegy. — 5. Porte de cave. Balatonszepezd. — 6. Porte de cellier. Révfülöp, Fülöpi hegy. — 7. Porte de cellier. Köveskál. — 8. Ornement stucqué de l'entrée d'un cellier. 1887. Monoszló, Hegyestű. — 9. Cellier à deux étages. Szentbékálla, Öreghegy. — 10. Ornement épigraphique d'un pignon. 1834. Szentbékálla, Öreghegy. — 11—12. Ornement stucqué d'une fenêtre de cellier. 1838. Szentbékálla, Öreghegy. — 13. Ornement stucqué d'une fenêtre de cellier. 1843. Szentbékálla, Öreghegy. — 14. Inscription de pignon. 1833. Szentbékálla, Öreghegy. — 15. Inscription de pignon. 1838. Szentbékálla, Öreghegy. — 16. Cellier. 1828. Ábrahámhegy. — 17. Cellier avec chambre de combustion bombée. Ábrahámhegy.

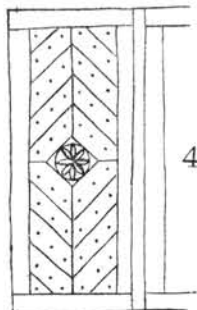
52. Давильни — составные части, схемы. — 1. Вход в давилыню классического стиля. Дёргиче, Халомхедь. — 2. План второго этажа давилыни (см. 49-ю илл.). — 3. Гнутая притолока двери давилыни. Дёргиче, Халомхедь. — 4. Дверная створка давилыни. Óbudavár, Becsehegy. — 5. Дверь погреба. Balatonszepezd. — 6. Дверь давилыни. Révfülöp, Фюлепская гора. — 7. Дверь давилыни. Кёвешкал. — 8. Лепное украшение входа в давилыню. 1887. Monoszló, Хедьештű. — 9. Двухэтажная давилыня. Сентбеккала, Ёрегхедь. — 10. Украшение, надпись на фронте давилыни. 1834. Сентбеккала, Ёрегхедь. — 11—12. Лепное украшение окна давилыни. 1838. Сентбеккала, Ёрегхедь. — 13. Лепное украшение окна давилыни. 1843. Сентбеккала, Ёрегхедь. — 14. Надпись на фронте давилыни. 1833. Сентбеккала, Ёрегхедь. — 15. Надпись на фронте давилыни. 1838. Сентбеккала, Ёрегхедь. — 16. Давильня. 1828. Абрахамхедь. — 17. Давильня с выдающимся местом для очага. Абрахамхедь.

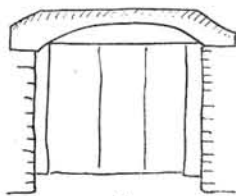
1

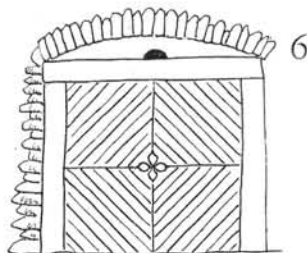
3

4

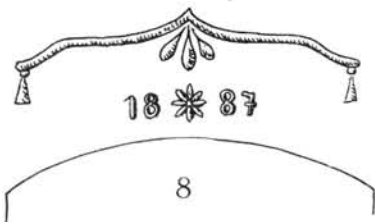
5

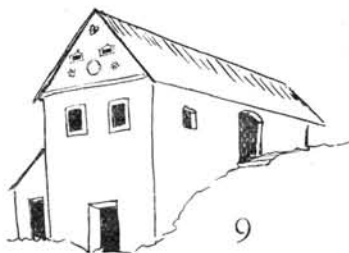
6

7

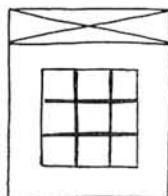
8

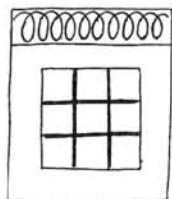
9

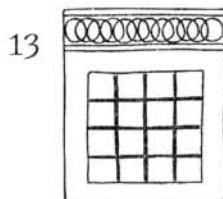
10

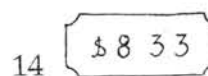
11

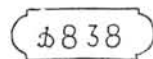
12

13

14

15

16

52. kép

17

¹ Szigliget épületeire vonatkozólag l.: Tóth János, Szigliget védelme. Műemlékvédelem, 1958. 4. sz. 201—204.; Tóth János, Népi építőmesterek nyomában (III). Műemlékvédelem, 1962. 4. sz. 240—243. és Tóth János, Népi építészetünk hagyományai. Bpest. 1961 — Tóth János egy nemesvitai építőben sejtí a mestert, aki egyéni ízléssel, népi barokk és klasszikus elemek emlékeinek felhasználásával komponálta jellegzetes oromfalait (im. 116) s Tóth idéz hasonló oromzatú nemesvitai házat (im. 127). Hasonló jellegű Szigligeten a faluban Ihász György 1869. évi (im. 123), Töreký Sámuel 1864. évi (im. 124) háza. A Kovács Mihály féle házat (1882) lebontották (im. 115). Tóth a Bece hegyről két hasonló oromzatú présházat mutat be 1854. és 1860-ból, (im. 121, 128).

² Képe: Vajkai, Balaton melléki présházak, 27. kép. Tóth im. 120.

³ Képe: Tóth im. 119.

51. Az egyház volt présháza. Balatonszepezd.

51. Ehemaliges Kelterhaus der Kirche. Balatonszepezd.

51. Ancien cellier de la paroisse. Balatonszepezd

51. Бывшая давьня, принадлежавшая церкви. Балатон-сепезд.

53. Ábrahámhegyi szőlők a Kisörsi hegyről.

53. Weinberge auf dem Ábrahámhegy von Kisörsi hegy.

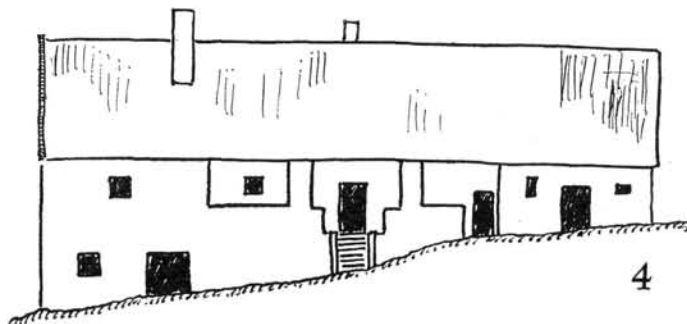
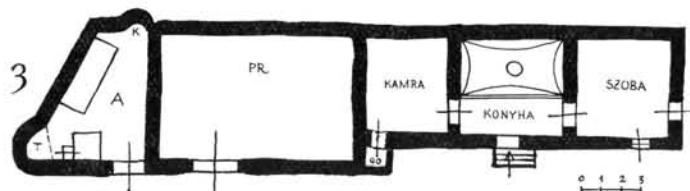
53. Vignes d'Ábrahámhegy, vues du Kisörsi hegy

53. Вид абрахамских виноградников с Кишёрской горы.

54. Borház. Badacsony. (L. 55. kép 4.)
 54. Weinhaus. Badacsony. (S. 55-stes Bild, 4.)
 54. Cellier. Badacsony (V. fig. 55, 4)
 54. Давильня. Бадачонь (см. 55-ю илл. 4)

19. KISAPÁTI, HEGYMAGAS, RAPOSKA

A három község a *Szentgyörgyhegy* (a hegy 414 m, de a szőlők átlagban 170—250 m magasságban vannak) aljában települt, s így itt a *Szentgyörgyhegy szőlőről* lesz szó. A három községnek 1873-ban: 673, 1895-ben: kb. 1000 kh. szőlőterülete volt itt. — E nagy múltú hegyben, ahol a szőlőművelés kimutathatóan a XI. századtól folyik, s amelyet összefüggő szőlő borít egészen a dolomittornyok aljáig, a páratlanul szép Lengyel-Tarányi borházon és néhány érdekes présházon kívül tulajdonképpen említésre méltó épület nincsen, s a meglévő présházak a sokkalta jelentéktelenebb szőlőhegyeknek szintjét sem érik el. Ebben közrejátszott az a körülmény, hogy mindhárom

55.kép

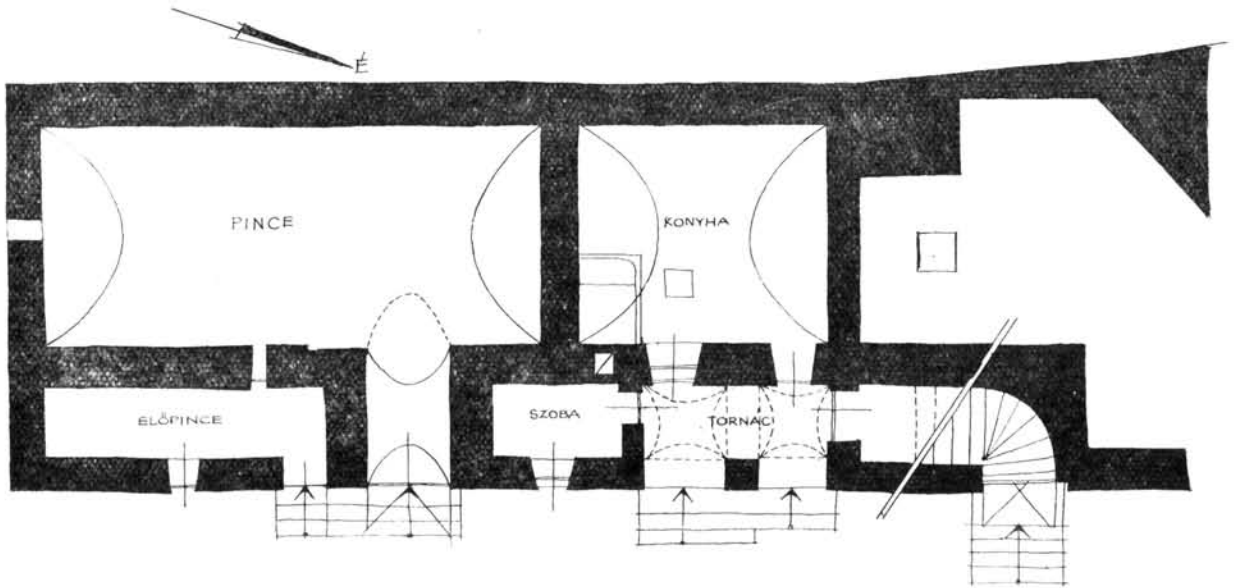
55. Présház, présház részlet, alaprajz. Badacsony. — 1. Présházajtó hajlított szemöldökfával. — 2. Az előbbi ajtó vasfogantyúja. — A Szegedy Róza házhoz tartozó vincellérház alaprajza. A = aszaló, K = kút. — 4. Borház. (L. 54. kép.)
55. Kelterhaus, Kelterhausteil, Grundriß. Badacsony. — 1. Kelterhaustür mit gebogenem Sturzbalken. — 2. Eisenhadgriff der vorangehenden. Tür. — 3. Grundriß des zum Róza Szegedi-Haus gehörenden Winzerhauses. A = Darre, K = Brunnen. — 4. Weinhaus. (S. Bild 54.

55. Cellier, détail, plan. Badacsony. — 1. Porte de cellier, avec sommier courvé. — 2. Poignée en fer de la porte précédente. — 3. Plan du cellier appartenant à la Maison de Róza Szegedy. A = séchoir, K = puits. — 4. Cellier (V. fig. 54)

55. Давильня. Её составные части, план-схема. Бадачонь. — 1. Дверь с гнутой притолокой. 2. Железная ручка этой же двери. 3. План дома виноградаря, относящегося к усадьбе Розы Сегеди. А = сушильня, К = колодец. 4. Давильня (см. 54-ю илл.).

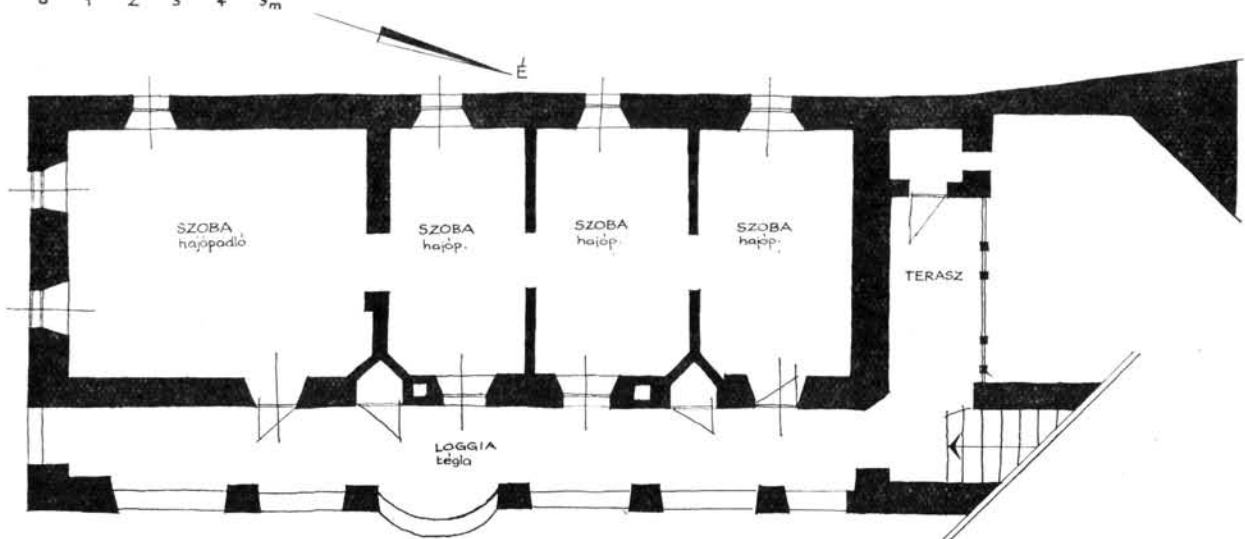
FÖLDSZINTI ALAPRAJZ M=1:100

0 1 2 3 4 5m

EMELETI ALAPRAJZ M=1:100

0 1 2 3 4 5m

56. A Szegedy Róza ház alsó és felső szintjének alaprajza. Badacsony.
56. Grundriß vom Unter- und Obergeschoß des Róza Szegedy-Hauses.
Badacsony.

56. Plans des deux étages de la Maison de Róza Szegedy. Badacsony
56. План-схема нижнего и верхнего этажей дома Розы Сегеди.
Бадачонь.

57. Préházoromzat stukkós felirata. 1851. Szigliget.
 57. Stuckaufschrift eines Kelterhausgiebels. 1851. Szigliget.
 57. Inscription stuquée au pignon. 1851. Szigliget
 57. Лепная надпись на фронтоне давальни. 1851. Сиглигет.

köztség közvetlenül a hegy alatt fekszik, s onnan rövid időn belül elérhető a szőlőterület, így nagyobb (szobát, istállót magába foglaló) épületre nem volt szükség.

Itt is megtaláljuk a présház+földdel borított bolt-pince alakot, ezekből főleg az északi oldalon sok, különben jellegtelen példány van (átlaghossz 5–5 m a présház, pince). — Egy jellegzetes parasztpincét azonban részletesebben be kell mutatnom (95. sz. Barabás György tapolcai tul., a Lengyel kápolna közelében. 59. kép 1., 62. kép 2.). A hegyes szögű ollós szárú, szalmazsupos tető alatt van az egész épület, az 58 cm vastag kőfalú, 3,8×5,2 m-es présház és a 3,8×4,4 m-es pince. A présház csak 90 cm szélességben padlásolt (a magasság eddig: 245 cm), míg a 225 cm magas pince 45 cm széles, 20 cm vastag pallókkal padlásolt, közepén 25×30 cm átméretű mestergerendával. A külső ajtó m: 152 cm, sz: 125 cm, belső m: 150 cm, sz: 118 cm, szemöldökfájának éle barokkos faragású. A présház padlásolt része alatt van a falba mélyedő tüzelőfülke, felette szikrafogó kövel. — Egy másik hasonló jellegű présházon 1869 évszám van (a Lengyel kápolna környékén). — Megemlíthető még egy rom-pince kis (28×30,5 cm) ablaka érdekes vasráccsal (Hegymagas feletti oldal).

Kétszintű épület egy 1792 évszámmal datált présház, copf ízű oromzattal, homlokfalán egy ablakkal, fedett, kiépített pincetorokkal (59. kép 2.¹ Hegymagas felé vezető út mentén). — Kétszintes épület Frang János (Tapolca) 6,5×10,0 m-es présháza, a felső szinten szoba+préház+derékszögben csatlakozó istálló, alsó szinten bolthajtásos pince, ahová oldalt van a 6 lépcsőfokos lejárati kiépített pincetorokkal (59. kép 3., 62. kép 4.). Kiemelendő a présház és a szoba beépített falkászlijának igen szép barokkos faragása (déli oldal). — Kétszintű présház Marton Mihály egykori nagy, 23 m hosszú épülete,² amelyben nagyobb mérete ellenére megvan az egyszerű füstfogó kőlap (62. kép 3.). Az épület a falba illesztett verses tábláiról (1787) és az oromfalán lévő, Biró Márton vasgalambjáról híres (59. kép 4.). Az utóbbit a közel-múltban a Balatoni Múzeumba szállították.

58. Préházoromzat stukkós felirata. 1852. Szigliget.
 58. Stuckaufschrift eines Kelterhausgiebels. 1852. Szigliget.
 58. Inscription stuquée au pignon. 1852. Szigliget
 58. Лепная надпись на фронтоне давальни. 1852. Сиглигет

Végül itt áll az egész Balaton part legszebb szőlő-hegybeli épülete, a Lengyel — Tarányi borház (11×31 m), oromzatán korabeli kőszobrokkal, oszlopos erkéllyel, felső szintjén több helyiséggel, alsó szintjén közepén oszlopsorral alátámasztott bolthajtásos pincével.³

Bár nem a Szentgyörgyhegyen van, de érintenem kell egy különleges pincemegoldást: Csobáncon az omladozó középkori templomrom szentélyébe építette be pincéjét az egyik szőlősgazda.⁴

¹ Vajkai, Balaton melléki présházak, 10. kép.

² Ethn. 1956, 75. skl.

³ „A nemesi kúriák architektúrájának szépségében ragyog a Lengyel — Tóthi ház, barokk ívelésű oromzatát faragott kőszobrok díszítik, közepén hordón üldögélő puttó, két oldalt a mezei gazdálkodást jelképező, majd alább egy-egy bőségszarús puttó, a középső fülkében szintén egy allegorikus alak. Homlokfala előtt két oszlopos, fonadékos mellvédű erkély teszi elevenné az emeletes épületet. Mindennek ellenére nádas tetejével, oromzatával sok pontban népies íze van” (Vajkai, Balaton melléki présházak, 23. skl. — Alaprajza: Ethn. 1956, 77. skl).

⁴ Takáts Gyula versével e pince bekerült a szépirodalomba is (Vajkai, Balaton melléki présházak, 40.)

59. Préházak. Szentgyörgyhegy. — 1. Hegymagasi oldalon. (L. 62 kép 2.) — 2. 1792. Hegymagasi old. — 3. Hegymagasi old. (L. 62. kép 4.) — 4. Vasgalamb a préház oromzat fölkéjében. 1787. Marton Mihály préháza. (L. 62. kép 3.)

59. Kelterhäuser. Szentgyörgyhegy. — 1. Am Anhang nach Hegymagas. (S. 62-stes Bild, 2.) — 2. 1792. Anhang nach Hegymagas. — 3. Anhang nach Hegymagas. (S. 62-stes Bild, 4.) — 4. Eiserne Taube in der Nische des Kelterhausgiebels. 1787. (S. 62-stes Bild, 3.)

59. Celliers. Szentgyörgyhegy. — 1. Du côté de Hegymagas (V. fig. 62,2). — 2. 1792. Du côté de Hegymagas. — 3. Du côté de Hegymagas (V. fig. 62,4) — 4. Colombe en fer dans la niche du pignon de cellier. 1787. (V. fig. 62,3)

59. Давильни. Сентдёрдьхедь. — Со стороны Хедьмагаша (см. 62-ю илл. 2). 2. Со стороны Хедьмагаша. 1792. 3. Со стороны Хедьмагаша (см. 62-ю илл. 4) 4. Железный голубь в нише фронтона давилни. 1787. (см. 62-ю илл. 3)

60. Présház. Lesenceistvánd, Kőorra.

60. Kelterhaus. Lesenceistvánd, Kőorra.

60. Cellier. Lesenceistvánd, Kőorra

60. Давильня. Лешенциштванд, Кőorra

20. BALATONGYÖRÖK

A Balatongyöröktől északra és északkeletre húzódó, a korábban tárgyalt szőlőhegyekhez képest keskeny szőlőterület (*Paphegy*, de főleg a *Bece hegy*) tartozik ide. A hegyben jócskán vannak távolabbi birtokosok (Ederics, Nemesvita, Cserszegtomaj stb.). Szőlőterülete 1873-ban: 287 kh.

Présházak közül itt az aránylag nagyobb épületek jönnek számításba. — Fekete Fáróné nádtetős kőfalú épülete (Bece hegy) 5,5×15,0 m alapterületű, kis szoba + nagyrészen padlástalan présház + padlásolt belső pince. A présház azonban 90 cm szélességben a szobafelőli oldalon padlásolva van, ez alatt a sarokban alacsony sárpadka a tűzhely. A tető a pince felőli oldalon farazott (*farazatos hajlék*), a szoba felől tűzfal (1938. évi gyűjtés). — Hasonló jellegű a Pap hegyben egy másik, 5×14 m alapterületű présház, szintén kis szoba + csak keskeny sávban padlásolt présház + padlásolt pince (1938. évi gyűjtés).

A Bece hegyben több présház kiemelkedik változatos, művésziesen kialakított stukkó díszű oromzatával. — Az egyik homlokzat barokkos ívelése tűnik ki.¹ — A másikon a szellőzőnyílásnál téglából *M* betű van kirakva, az egészet hordószájnak képezték ki (1872).² — A feliratos oromzatú házak: *ÁDÁM LÁSZLÓ 1843* (egyéb díszítőelemmel),³ *MAJOR ISTVÁN ANNO 1854* (korsó és pohár stukkós képe közt),⁴ *NAGY MIHL ANNO 1860 (IHS és MÁRIA monogramm, üveg és pohár stukkós képe kíséretében VIVAT ÉLJEN)*.⁵ Az utóbbinak alaprajza megfelel a fentebb tárgyalt györöki présházak alaprajzainak: kis szoba + csak keskeny csíkban padlásolt, különben padlástalan présház régős présel + padlásolt *belső pince* (Szántai Lajos présháza, 1938. évi gyűjtés).

Kétszintű présház is akad a Bece hegyben. A Rédei pince 1862 évszámot mutat,⁶ míg a Szigeti J. 5×12 m alapterületű présházának érdekessége a 160×210 cm alapterületű, vályogtéglákból épített boglyaalakú füstfogója a különben padlástalan présházban (1938. évi gyűjtés).

61. Présházoromzat. 1823. Várkölygye, Kőorra.

61. Kelterhausgiebel. 1823. Várkölygye, Kőorra.

61. Pignon de cellier. 1823. Várkölygye, Kőorra.

61. Фронтон давилни. 1823. Варвельдь, Кőorra

¹ Tóth i. m. 94.

² Uo. 127.

³ Uo. 118.

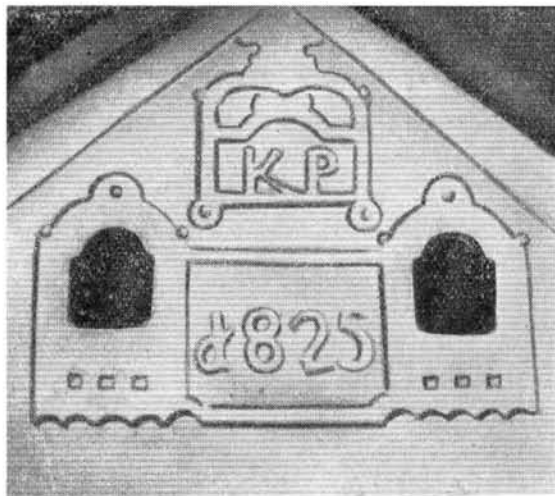
⁴ Uo. 121.

⁵ Uo. 128. — Az utóbbi feliratos oromfalakat ugyanaz a mester készíthette, aki a szigligeti, nemesvita oromfalakat.

⁶ Tóth i. m. 95.

21. LESENCENÉMETFALU, LESENCETOMAJ, LESENCEISTVÁND, VÁRVÖLGYE

Az itt tárgyalandó terület a 402 m magas *Kőorra* köré felhúzó szőlőket foglalja magában. Ez az aránylag nagy kiterjedésű szőlő közvetlen az említett községek szélén kezdődik, így aránylag könnyen megközelíthető. Jelenleg a sűrű autóbusszközlekedés további könnyedséget jelent, s a falusiak (főleg a várkölygyiek) rendszeresen használják az autóbust a hegyre való közlekedéskor. — A négy községnek 1873-ban: 809,

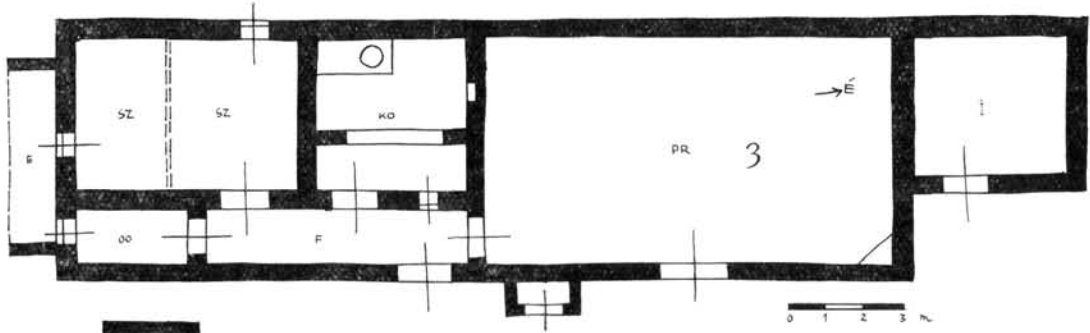
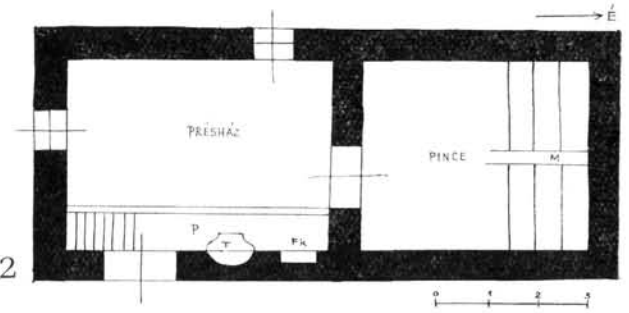
VÖI

1

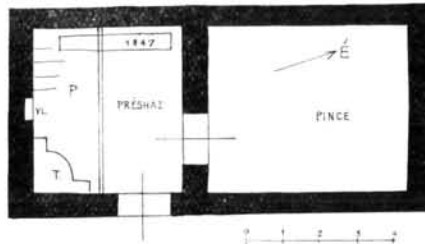
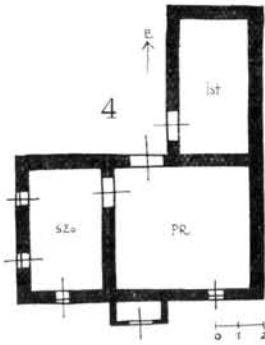

VIAI

2

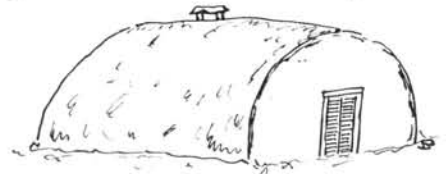

4

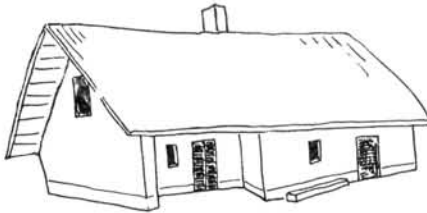

5

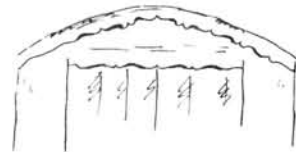
6

7

8

62.kép

1895-ben: kb. 900 kh. (akkor nagyrészen a filoxerától elpusztult) szőlőterülete volt, ezek java része a Kőorra oldalaira esett. E szőlők a Balaton-partiakhoz képest az 1950-es években általában jól gondozottak voltak, s romprésház is alig akadt a hegyben.

Az elterjedt típus: présház + pince beosztású, egyszerű parasztház formájú, zsupos épület, minden különösebb építészeti érdekesség nélkül (60. kép). A legváltozatosabb, gyakran városi házakra emlékeztető présházak a Balaton közelében vannak, s amennyire eltávolodik a hegy a nagy tótól, annyira egyszerűsödnek a présházak, általában parasztház formát öltve. A méretek is kicsinyek: 4,5×4,5 m (egyik vége farazott, a másik tűzfalas), 6×7 m a gyakori, bár akad hosszabb, tehát több osztatú is (4×16 m).

Borda Imre (Várvölgye) présházának alaprajza: 4,0×4,5 m (60 cm vastagságú kőfalú) présház (*külső pince*) és 4,5×5,0 m pince (*belső pince*). A külső pince kb. egyharmadában padlásolt (eddig a magasság

62. Présházalaprajzok, présház részletek. — 1. Présházoromzat stukkós felirata. 1859. Szigliget. — 2. Présház alaprajz. P = padlásolt rész, M = mestergerenda, EK = falkászli. Hegymagas, Szentgyörgyhegy. Barabás György (L. 59. kép 1.) — 3. Présház felső szintjének alaprajza. 1787. Hegymagas, Szentgyörgyhegy. Marton Mihály. — 4. Présház felső szintjének alaprajza. Hegymagas, Szentgyörgyhegy. Frang József. 59. kép 3.) — 5. Présház alaprajz. P = padlásolt rész, VL = vaklik. A présházban 1847. évi prés. Lesenceistvánd, Kőorra. Borda Imre 6. Boltpince. Rezi. — 7. Présház. Rezi. — 8. Présház barokkosan faragott szemöldökfája. Rezi.

62. Kelterhausgrundrisse und -Teile. — 1. Stuckaufschrift eines Kelterhausgiebels. 1859. Szigliget. — 2. Kelterhausgrundriß. P = Abteil m-Dachboden, M = Durchzugbalken, FK = Wandkasten. Hegymagas, Szentgyörgyhegy. (S. 59-stes Bild, 1.) — 3. Grundriß des Obergeschosses von einem Kelterhaus. 1787. Hegymagas, Szentgyörgyhegy. — 4. Grundriß des Obergeschosses von einem Kelterhaus. Hegymagas, Szentgyörgyhegy. (S. 59-stes Bild, 3.) — 5. Kelterhausgrundriß. P = Abteil mit Dachboden, VL = Blindfenster. Im Kelterhaus ein Kelter aus dem Jahre 1847. Lesenceistvánd, Kőorra. 6. Gewölbkeller. Rezi. — 7. Kelterhaus. Rezi. — 8. Türsturzbalken eines Kelterhauses mit barokkischem Schnitzwerk. Rezi.

62. Plans et détails de cellier. — 1. Inscription stuquée au pignon. 1859. Szigliget. — 2. Plan de cellier. P = partie plafonnée, M = Poutre maitresse, FK = placard. Hegymagas, Szentgyörgyhegy (V. fig. 59,1) — 3. Plan de l'étage supérieur d'un cellier. 1787. Hegymagas, Szentgyörgyhegy. — 4. Plan de l'étage supérieur d'un cellier. Hegymagas, Szentgyörgyhegy. (V. fig. 59,3) — 5. Plan de cellier. P = partie plafonnée, VL = faux-trou. Pressoir daté de 1847. Lesenceistvánd, Kőorra. — 6. Cave en voûte. Rezi. — 7. Cellier avec pressoir. Rezi. — 8. Linteau de cellier, sculpté à la baroque. Rezi

62. Давильни. Составные части и схемы. — 1. Лепная надпись на фронте давилни. 1859. Сиглигет. 2. План-схема давилни. P = чердачная часть, M = подпорная балка, FK = стеной шкафчик. Хедьмагаш, Сентдёрдьхедь (см. 59-ю илл. 1). 3. План-схема второго этажа давилни. 1787. Сентмагаш, Сентдёрдьхедь. 4. План-схема второго этажа давилни. Хедьмагаш, Сентдёрдьхедь (см. 59-ю илл. 3). 5. План-схема давилни. P = чердачная часть, VL = слепое окошко. Пресс, находящийся в давилне, изготовленный в 1847-м году. Лешенциштванд, Кёора. 6. Сводчатый подвал. Рези. 7. Давильня. Рези. 8. Резная прилока в стиле барокко. Рези.

240 cm), s ezen a részen a sarokban van a téglából, kőből épített, 70 cm magas tűzhely. Az épületnek ablaka nincsen. A présházban 1847. évi prés (Kőorra legmagasabb pontján fekvő présház. 62. kép 5.). — Van egy szép feliratos oromzatú présház¹ is a Kőorra alatt (Kozma tul. Várvölgye), az 5,5×16 m alapterületű épületben négy helyiség van, homlokzatán stukkós felirat: *K P 1823* (61. kép).

Tüzelőrendszer: az egyik rompince szobájában 130 cm magasra beépített sarok szikrafogó kőből, tehát meglehetősen kezdetleges megoldás, bár a szépen kiképzett ablakból jó szobára következtethetünk. Egy másik romprésházban a szabadkéménynek négyszögletes füstfogója van, annak egyik sarkával szépen kiképzett tompa élű pillérre támaszkodik.

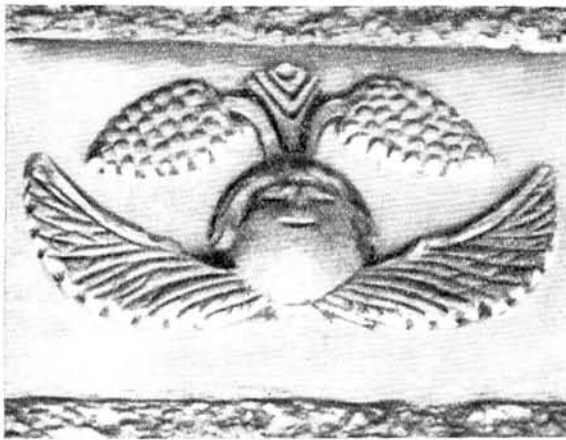
Kétszintű présház a hegyben gyakorlatilag nincsen. Kozma Nándor (Várvölgye) épülete ugyan kétszintes, de valószínű, hogy utólagosan építettek a régi présház elé egy pince helyiséget és föléje szobát. — Jellemző ennek (és több más várvölgyi pincének is) a bejáratára, hogy a torkolatot két oldalt kiugró, fedett támfal kereteli. — A pincék a hegyben általában mind famennyezetűek.

¹ Lesenceistvánon a faluban (Kossuth L. u. 40.) stukkó díszű homlokzatú ház akad, s ez némiképp emlékeztet a fentebbi stukkó oromzatra (V. ö. Tóth János, Népi építőmesterek nyomában (III). Egy nemesvitai építőmester munkái). Műemlékvédelem, 1962. 4. sz. 241—242.

22. REZI

Rezi szőlőhegye a falutól (279 m) délirányban kezdődik s lefelé tart a Gyögyösi csárdáig, a Karmacsi útig, a Csereszegi határig, így lefelé menet könnyen megközelíthető. 1895-ben: 188 kh. a szőlőterülete. Présházai általában szerény kivitelűek, egyszintesek. Gyakori típus a boltozott földpince, elől homlokfallal, bejáratú ajtóval (62. kép 6.). Olykor a boltpince elé kis présház kerül. Elterjedtek a hosszabb présházak is tornácszerű beugrással (62. kép 7.). Barokkosan faragott ajtó szemöldökfa is előfordul, bizonyítva, hogy e díszítésmód úgyszólván az egész Balaton környékén elterjedt (62. kép 8.).

Nagy Gyula présházának adatai: a kő és vegyesen „mór” sárfalú, 6×12 m alapterületű, elől oromfalas, hátul farazott zsuptetejű épületben présház és pince van. Oldalbejárat vezet a présházba, az épületnek különben ablaka nincsen. A présház padlástalan, csak egyik sarka padlásolt, alatta a félkör alakú tűzhellyel. A présház berendezése: a prés, fenekükön álló hordók a szőlő „bepakolására”, törkölyös, rézgálicos hordó, földbe süllyesztett árá. A présházból ajtó vezet a gerendás mennyezetű pincébe (*belső pincé-be*). — Az utóbb vázolt présház a Keszthely környéki présház

típusát adja (1938. évi gyűjtés), ugyanez a szerkezeti megoldás jelentkezett a Kőorra oldalán, Balatongyörökön, tehát elég nagy területen.

23. VONYARCVASHEGY, GYENESDIÁS, CSERSZEGTOMAJ

A Keszthely környéki három hegyközség más jellegű, mint az eddig tárgyalt községek: a szőlőhegyben itt túlnyomórészt állandó lakosok élnek, a hegybeli építkezésnek tehát a bortermelesen kívül fontosabb funkciója van, a szőlőbeli ház ennek megfelelőleg alakult ki, és részben a lakás, részben az intenzívebb mezőgazdálkodás (földművelés, gabonatermesztés, állattartás) szolgálatában áll. — Szőlőterülete 1873-ban: Vonyarcvashegy 142 kh., Gyenesdiás 235 kh. Cserszegtomaj 555 kh.

Mielőtt a hegyközségi építkezést¹ tárgyalnám, röviden megemlítem a „Diási uradalmi présház” 1819-ben elkészített tervét. A terv² klasszicizáló stílusú uradalmi épületet ábrázol présházzal, a vincellér lakásával és egyéb helyiségekkel. Vonyarcvashegyen az uradalmi borház fel is épült, ma kissé átalakítva üzemi üdülő.

A kimondott hegyközségek közül itt most részletesebben csak egynek, Cserszegtomajnak építkezését tárgyalom, tekintve, hogy lényegében az egyes hegyközségi települések építkezése közt nagyobb különbségek nincsenek.³

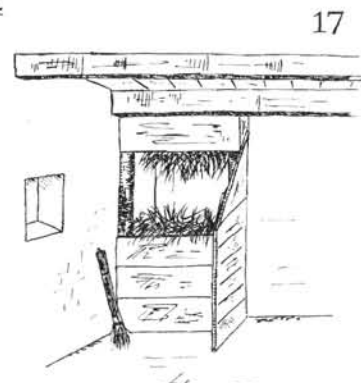
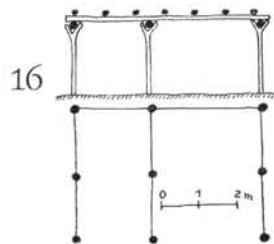
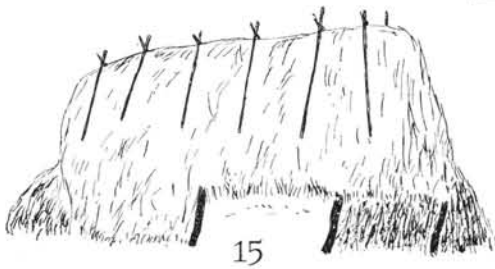
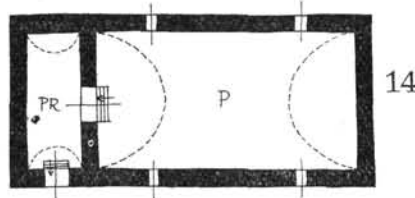
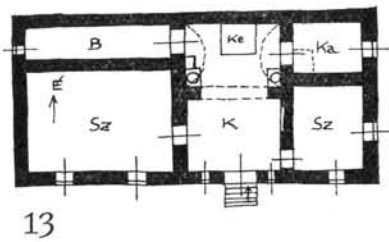
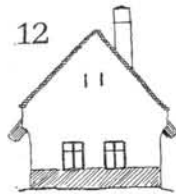
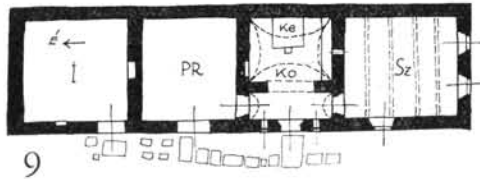
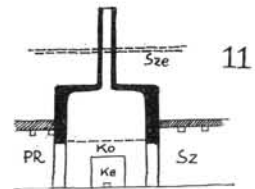
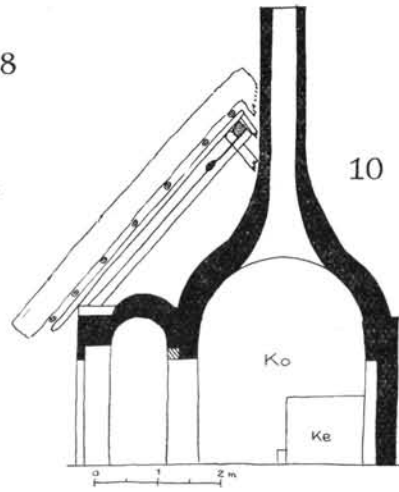
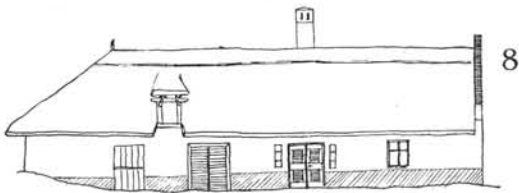
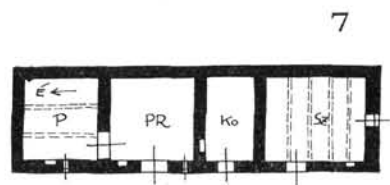
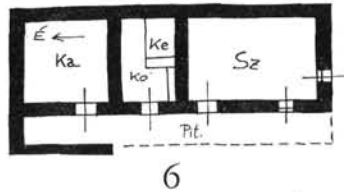
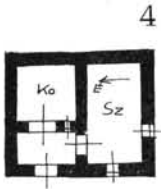
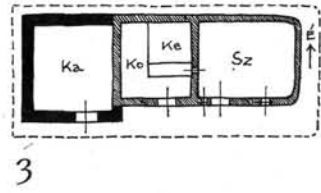
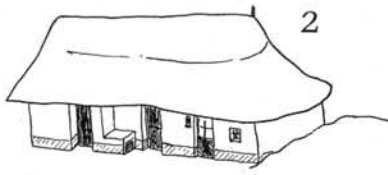
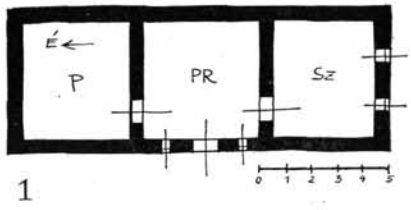
Cserszegtomaj hegyközség a XVIII—XIX. század folyamán alakult ki,⁴ az egyes településegységek magvát a szőlő, illetve, ha az építkezéssel hozzuk kapcsolatba, a présház-pince adta. Az eredetileg csak a bortermelesre használt épületet utóbb állandó lakás céljára alakítják, bővítik vagy később már kimondottan lakóépületeket emelnek. Ez a tény, hozzáadva még azt, hogy a tanyaszerű település meglehetősen szabadságot biztosított az építetőknek, eredményezte, hogy a hegy-

63. Présházoromzat domborműves disze. 1782. Cserszegtomaj, VI. ker.
63. Relief-Dekoration eines Kelterhausgiebels. 1782. Cserszegtomaj, Bezirk 6.
63. Ornement en relief d'un pignon de cellier. 1782. Cserszegtomaj, VIe arr.
63. Барельефное украшение фронтона давильни. 1782. Черсегтомай, VI район.

községi építkezés változatos, sok variáció lehetséges, s így néprajzilag rendszerbe foglalni nehéz. A variációk számanak azonban korlátot szabott egyrészt a falusi konzervatívizmus, másrészt a hegyközségi ember majd-

64. Hegyközségi építkezés. Cserszegtomaj. — 1. Présház alaprajz. 1839. P = pince. V. ker. Fáró Ferenc,¹ — 2. Sövényifalu füstös ház. V. ker. — 3. Az előbbi ház alaprajza. Ke = kemence. — 4. Füstös ház alaprajza. IV. ker. — 5. Az előbbi ház. — 6. Füstös ház alaprajza. IV. ker. — 7. Füstös ház alaprajza. VI. ker. Mogyoróssy Antal. — 8. Szabadkéményes ház. Oldalnézet. VI. ker. Mosdóssy Imre. — 9. Az előbbi ház alaprajza. — 10. Az előbbi ház konyhájának keresztmetszete. — 11. Az előbbi ház konyhájának hosszmetzete. — 12. Az előbbi ház homlokzati rajza. — 13. Kétszintes hegyközségi ház felső szintjének alaprajza. VI. ker. — 14. Az előbbi ház alsó szintjének alaprajza. — 15. Fészter. — 16. Fészter. Oldalmetszet és alaprajz. — 17. Kerékjászol az istállóban.
64. Baukunst der Berggemeinde. Cserszegtomaj. — 1. Kelterhausgrundriß. 1839. P = Keller. Bezirk 5. — 2. Haus mit Flechtzaunwänden ohne Rauchfang. Bezirk 5. — 3. Grundriß des vorangehenden Hauses. Ke = Backofen. — 4. Grundriß eines Hauses ohne Rauchfang. Bezirk 4. — 5. Das vorangehende Haus. — 6. Grundriß eines Hauses ohne Rauchfang. Bezirk 4. — 7. Grundriß eines Hauses ohne Rauchfang. Bezirk 6. — 8. Haus mit Freirauchfang. Seitenansicht. Bezirk 6. — 9. Grundriß des vorangehenden Hauses. — 10. Querschnitt der Küche vom vorangehenden Hause. — 11. Längsschnitt der Küche vom vorangehenden Hause. — 12. Frontansicht des vorangehenden Hauses. — 13. Grundriß des Obergeschosses eines Berggemeindefauses mit zwei Geschossen. Bezirk 6. — 14. Grundriß des Untergeschosses vom vorangehenden Hause. — 15. Schuppen. — 16. Schuppen. Seitenschnitt und Grundriß. — 17. Rundkrippe im Stalle.
64. Construction des communes de montagnes. Cserszegtomaj. — 1. Plan de cellier. 1839. P = cave. V^e arr. — 2. Maison sans cheminée, aux murs en clayonnage. V^e arr. — 3. Le plan de la maison précédente. Ke = four. — 4. Plan d'une maison sans cheminée. — 5. La maison précédente. 6. Plan d'une maison sans cheminée. IVe arr. — 7. Plan d'une maison sans cheminée. IVe arr. — 8. Maison à cheminée ouverte. Vue latérale. VIe arr. — 9. Plan de la maison précédente. — 10. Coupe de la cuisine de la maison précédente. — 11. Coupe longitudinale de la cuisine de la maison précédente. — 12. Vue frontale de la même maison. — 13. Plan de l'étage supérieur d'une maison à deux étages dans une commune de montagne. VIe arr. — 14. Plan de l'étage inférieur de la même maison. — 15. Resserre. — 16. Resserre. Coupe latérale et plan. — 17. Ratelier dans l'écurie.
64. Постройки горных сёл. Черсегтомай. — 1. План-схема давильни. 1839. P = погреб. V. район. 2. Курная изба, плетневая. V. р-н. 3. То же. План. Ke = печь. 4. План курной избы. IV р-н. 5. Предыдущий дом. 6. План курной избы. IV р-н. 7. План курной избы. VI р-н. 8. Дом со свободным дымоходом. Вид с боковой стороны. VI р-н. 9. План-схема предыдущего дома. 10. Поперечный разрез кухни того же дома. 11. Продольный разрез кухни того же дома. 12. Рисунок фасада предыдущего дома. 13. План верхнего этажа двухэтажного дома. VI р-н. 14. План нижнего этажа предыдущего дома. 15. Сарай. 16. Сарай. Боковой разрез и план. 17. Круглые ясли в конюшне.

64.kép

nem általánosnak mondható szegénysége. Az épület magva a múltban a pince volt (ez már egymagában is meghatározta a ház tájolását, fekvését), a szociális viszonyok pedig emellett arra kényszerítették az építetőt, hogy lehetőleg mindent kis méretben szerkesszen meg, noha nagyobb terület is állott a rendelkezésére.

Régieknek, XVII—XVIII. századbelieknek kell tartanunk Cserszegtomaj néhány boronapincéjét,⁵ s ezekben az épületekben feltűnő, hogy a boronapincéhez minden esetben kőből épített prэшház (vagy továbbá: kamra, szoba, istálló) csatlakozik, az utóbbiakat feltehetőleg később építették a boronapincéhez.⁶

Az egyik (pontosan datálható, 1708) régi föld feletti kőépület prэшház + pince beosztású és mindkét része közös tető alatt áll.⁷ Ez tehát csak a bortermelethez tartozott, míg egy másik hasonlókorú kőépületben (1701)⁸ a pince + prэшház mellett konyhát, szobát is találunk, tehát már eredetileg is lakásnak használhatták. Városi, nagyobb szőlővel rendelkező birtokosé lehetett egy 1782 évszámot felmutató épület: nagy prэшház + szoba, alatta tágas pince.⁹ Az utóbbi épület domborműves díszre emlékeztető (szárnyas angyalfej kezdetleges kivitelben. 63. kép). — Városi emberé volt Fáró Ferenc kőfalú pincéje is (prэшház + pince, V. ker. 477. sz. 64. kép 1.), ez utóbbinak kő ajtószemöldökoszlopán faragott szőlőfürt és az 1839 évszám olvasható.

Az épületek tárgyalásánál vegyük elsőnek a lakásnak szolgáló kezdetleges hajlékokat. Egy kis ház, közel az erdőszélhez (V. ker. 396. sz.) szobája, füstös konyhája sövényfonásos falú, míg a harmadik helyiség, a kamra, kőfalú (64. kép 2., 3.). — Egy másik füstös konyhájú ház fala vályog, az egész épület alapterülete 5×6 m (IV. ker. 309. sz. 64. kép 4., 5.). Azonban e házzal szemben állott a pajta + istálló + pince épület, bizonyítva, hogy e kis házhoz aránylag nagy gazdasági terület tartozott. A gazdasági épületek rombadőltek, csak a bezárt ajtajú pince dacol az idő sodrával. A szőlő tulajdonosa a városban lakik, a házat árendások bérlik.

Szekeresék töméses falú, füstös konyhás háza (IV. ker. 365. sz.) szintén kicsiny, a konyha 2,1×3,3 m, a különbejáratú szoba 3,3×5,1 m alapterületű (64. kép 6.), s ebben laknak, noha már 1913-ban a régi ház szomszédságában egy két szobás, konyhás csinos kőfalú házat építettek, de ezt azóta se használták.

Több osztatú, de szintén kezdetleges épület Keller Dávidék régi háza: szoba + füstös konyha + kamra + istálló beosztással 3,6×12,0 m alapterülettel (VI. ker. 479. sz.). A kissé előugró istálló 2,0×4,0 m alapterületű, éppen egy állatnak elég.

A hegyközségi építkezés jellegzetességét azonban nem a felsorolt füstös konyhás házak adják meg, hanem a pincés lakóházak (vagy: lakópincék). Típusuk:

szoba + konyha + prэшház + pince. A konyha lehet füstös vagy szabad vagy újabban zárt kéményes. A szobafelőli tetőszék oromfalban végződik, míg a pince felől farazott. Természetesen a szőlőművelés hanyatlásával az egyes helyiségek funkciója megváltozott: a pince olykor különbejáratú ajtót kapott, s esetleg istállónak használták, a prэшház pedig átvette a kamra szerepét. E csoportból egyszerű füstös konyhás lakópince Mogyoróssy Antal épülete (VI. ker. 471. sz. 64. kép 7.). A 4,33×4,48 m alapterületű, vegyesen kő- és vályogfalú ház konyhája mindössze 3,3×4,06 m, elég alacsony is: 172 cm. A prэшháza padlástalan, a pince padlásolt. A felsorolt kezdetleges házak minden látszat ellenére kitűnően fűthetők, s kicsiny méreteik ellenére lakályosabbak, mint a nagyobb, újabb, mindig nedves és alig kifűthető kőházak.

A szabadkéményes konyhás házak általában szilárdabbak, falazatuk kő vagy legalább is vegyesen, alul kő, feljebb vályogtégla. Eléggé jellegzetes hegyközségi lakópince Mosdóssy Imre alsó háza (VI. ker. 478. sz. 64. kép 8—12.). Már külső alakja is jellegzetes: az észak felé néző pincerésznel a terep vagy fél méterre feltöltött, a nádtető itt farazott. A konyha ajtaja kétszárnyú, az ajtó két oldalán egy-egy keskeny, hosszúkás ablak, a szobai résznél oromfallal. Mindez együttesen a lakópincét árúlja el. A konyha szabadkéményének boltíve téglá, de sok körülötte (s talán benne is) a vályogtégla. A szobában a konyhából fűthető szemes kályha volt, ma inkább sparhettet, vaskályhát állítanak a szobába.

Ritkább megoldás, hogy a ház alatt pince van, ilyen Mosdóssy Imre felső háza (VI. ker. 64. kép 13., 14.). Ez a ház éppen az alapincézés miatt aránylag magas (a földszinttől 315 cm), a bejáratú ajtóhoz 6 lépcsőfok vezet. Az utóbbi lakópincék eléggé polgárosult képet mutatnak, különösen, ha az olykor szépen kivitelezett oromfalas oldalukról közelítjük meg. — Megemlíthető még egy alapincézett kőfalú ház 1872-ből, szoba + szabadkéményes konyha + kamra beosztással. (IV. ker. 352. sz.).

Pilléres vagy ívelt, mellvédes pitvaros ház a hegyben igen kevés volt. Az egyik egyszerű, 4,0×12,0 m alapterületű, szoba + füstös konyha beosztású (IV. ker. 369. sz.), a másik 6,0×19,0 m. alapterületű, szoba + füstös konyha + istálló + pajta beosztású, s hosszanti oldalán széles mellvédes ívelt pitvar húzódott, ezt azonban 1941-ben tulajdonosa egy ív kivételével befalazta. E ház egykor az egyetlen cserszegi nemes családé, a Szitáéké volt, feltehető tehát, hogy itt is az ívelt tornácot inkább az előkelőbbek építették. (Csere J. háza).

A gazdasági épületekről már eddig is szó volt, hisz a hegyközségi építkezésben éppen a pince, a prэшház lehetett az építkezés kiinduló magva. Vannak a lakó-

részt, istállót, pajtát magukba foglaló épületek, de vannak különálló istálló + pajta + présház + pince épületek is. Ha megújításra került a sor, legtöbbször először a pajtát újították meg, megelőzve így a lakóépületet. Gyakoribb a kődisznó-ól, padlásán esetleg a baromfióllal. Az istállóban divatos volt a *kerékjászol*: a padlásról az istállóba vezető 60×100 cm. keresztmetszetű, részben bedeszkázott akna, amin keresztül tömték, dobták le télen a padlásról a szénát az istállóba (64. kép 17.).

A pince általában földfeletti építmény. Ha lejtős domboldalba építik, mellette, vagy a végén a tetejére is földet szórtak. Viszont a földbevált pince igen ritka.

Egy 1822. évi jegyzőkönyv szerint pálincás kunyhó a hegyben nem volt, a pálincás kazán a konyhában állt kőfal közé rakva. Később azonban építettek egyszerű, nádfedeles kis (2,2—3,0×5,0 m alapterületű) egysejtű házakat pálincakőzönek. E *kukollákat* manapság szilvaaszalónak, faragóműhelynek, lomtárnak stb. használgják, s időnként — pálincakőzönek.

Kocsi, szekér részére szilárd építmény nem volt, hanem fészerben állt: hat-kilenc vagy még több ágas dúcot szúrtak le, ezekre keresztbe rudakat fektettek, oldalát náddal vagy kukoricaszárral borították, s az egész alkotmányra jó púposan (de még az oldalára is) szalmát raktak, a szalma tetejét esetleg póznákkal leszorították (64. kép 15., 16.). A fészer teteje, oldala tehát egyszerűen szalmakazal is. Az ilyen ágafás fészerek különben kicsinyek: 3,3×3,5 m, 3,0×5,0 m alapterületűek, magasságuk kb. 160 cm, a fészer tehát oly rövid, hogy belőle a szekér rúdjának nagy darabja kiáll. Még a cséplőgéptulajdonos nagyszabású (természetesen magasabb és jóval hosszabb, pl. 14 méter hosszú) fészerben tartotta gépeit, közlekedési eszközeit. Különben a fészerben a szekeren kívül egyéb gazdasági eszközt, tragacsot, fogas hengert, boronát, ekét, ekelovát, szekéralkatrészeket, gráblát, mindenféle rossz holmit, esetleg ölfát is láthattunk. Fészerszerű tetőt kapott olykor a *favágító*, nemkülönben a hegyben található kevés méhes is.

A *reterát* (a WC) a trágyadomb mellett vagy a ház megett lapuló, rendszerint nádfalú, ritkábban deszka, esetleg szilárdabb kőből épített kis helyiség, általában ajtóval, deszkaülőkével.

¹ A Malonyay kötet (Dunántúl) több hegyközségi ház képét közli: Vonyarcvashegy 365, Gyenesdiás 428, 431, 543, 598, 604, 605. sz. képek. — Gyenesdiáson áll az ismert legrégebbi datált Balaton melléki borospince, a Dornyay féle pince, 1644. Népr. Ért. 1939, 48—59. Ugyanitt több gyenesdiási boronapince leírása. Ethn. 1956, 67.

² Plan der neuern Einrichtung des Diaser Presshauses Gezeichnet von W. Kehn Ob. Ing. 1819. (Festetics Levéltár Keszthely. DÍ. 343. — 1945. évi gyűjt.)

³ A helyszíni gyűjtést 1945—47-ben végeztem.

⁴ Cserszegtomaj múltjára, kialakulására, építkezésére vonatkozólag: Vajkai Aurél, Cserszegtomaj (Egy hegyközség

élete). Népr. Ért. 1939, 170—204. — Vajkai Aurél, Élet a cserszegtomaji házban. Ethn. 1948, 54—72. — Vajkai Aurél, Présházak, pincék a XVIII. századból a Balaton északi partján. Ethn. 1956, 57—90. — Vajkai Aurél, A hegyközségek kialakulásának kérdése. Népr. Közlemények. 1958, 59—70. — Vajkai Aurél, Cserszegtomaj helynevei VMMK II. 1964. 303—328. — Vajkai Aurél, Cserszegtomaj. Kortárs, 1967, 471—481.

⁵ Ethn. 1956, 68. skl.

⁶ A Dornyay-féle diási boronapince is csak 1852-ben kapott tömésfalú présházat. NÉ. 1939, 48—59.

⁷ Ethn. 1956, 73. skl.

⁸ Uo. 71. skl.

⁹ Képét l. uo. 75.

* *

Áttekintve a fent leírt présházakat, ismételtelen megállapítható, hogy éppen a Balaton északi partja mentén igen változatos formájú és egymástól lényegesen eltérő építészeti objektumokat találhatunk, a legegyszerűbb, régi parasztház formájú présházról kezdve számtalan fokozaton keresztül a pompázatos, gazdagon díszített urasági borházig, kis kastélyszerű kúriáig. Az egyszerűbbek tiszta népi alkotásoknak tekinthetők, míg a volt kisnemesi, urasági borházak tervezésében már tanult mesteremberek működhetek közre, a népi jelleg azonban az urasági borházakban is érezhető. Bizonyosfokú kölcsönös stílushatás fedezhető fel az egyes építészeti objektumokban, amennyiben a történeti stílusokat képviselő tanult pallérus befolyással volt a paraszti építkezésre, de másrészt a népi építő szemlélet, ízlés is hatott az urasági, kisnemesi építkezésre. Ha akármily messzire is esnek stílusban, kivitelben, méretben az egyes szőlőhegybeli épületek egymástól, valami közös alapszín mégis lappang bennük, s ez a Balaton menti pannon táj sajátos népi, az egykori kisnemesesség szemléletére emlékeztető jellege.

Az is kétségtelen, hogy Magyarország egész területéhez viszonyítva itt találjuk aránylag kis területen a legtöbb építészeti értékes népi jellegű objektumot, úgyszólván egy nagyszabású szabadtéri múzeum formájában. Talán az sem véletlen, hogy ugyancsak a Balaton északi partmellékén és környékén áll a legtöbb középkori templom, templom- és várom hazánkban, utalva az egykori fejlett itteni építő tevékenységre.

E gazdag sorozatú, de rohamosan pusztuló építészeti emlékek számbavétele alkalmával önkénytelenül is felmerül a kérdés: mi lesz a jövőbeli sorsuk e magasan kiemelkedő műemléki értékeknek? A néprajztudomány tiszta ideális feladatain túlmenőleg gyakorlati hasznót is kell, hogy nyújtson, s ma már nem elégedhetünk meg az értékek felkutatásával, számbavételével, s azok leírásával, mindezen túlmenőleg az értékek megmentésének gondolatával is foglalkoznunk kell. Az Országos Műemléki Felügyelőség mindenestre az értékesebb objektumokat védett műemlékek,

müemlékjellegű épületnek nyilvánítja, a védettség e formájában azonban egymagában csak eszmei értékű, s ezzel a romlásnak indult épületek nem menthetők meg.

A szőlőhegybeli prэшázak túlnyomó része a mezőgazdasági termelési mód megváltoztatásával — részben a hegyvidéki szőlőterületnek már a filoxera feltűnése óta folyó fokozatos csökkenésével, részben a mezőgazdaság kollektívizálásával elvesztette eredeti funkcióját, — ma már a bortermelésre nem állítható be, s így érthető, hogy gondozatlanná, elhanyagoltá vált, romlásnak indult.

A megmentés egyetlen módja, hogy a megváltozott körülmények között új funkciót tudjunk biztosítani legalábbis a kiemelkedő objektumoknak (pl. a Gombás kúria Balatonfüred; Szegedy Róza ház Badacsony; Lengyel-Tarányi borház Szentgyörgyhegy; Balatonakali-Balatonudvari környéki néhány prэшáz stb.). Mindez eddig tulajdonképpen csak egy esetben sikerült, Badacsonyban, amikor a Szegedy Róza házban Irodalmi Múzeumot rendeztek be.

De éppen a Szegedy Róza házban berendezett múzeum példája rámutat azokra az igen jól kihasználható lehetőségekre, amiket a Balaton közelsége idegenforgalmilag nyújthat.

A régi prэшázak nagyszerű tájképi környezetben fekszenek, a legtöbbször remek kilátás nyílik a Balatonra, s így nyaralóként jól felhasználhatók. (Erre több helyen máris találhatunk követésreméltó példákat, pl. Vörösberény, Révfülöp szőlőhegyében). De berendezhetők volnának borkóstolóknak, felhasználhatná a vendéglátó ipar (pl. a Gombás kúriát Balatonfüreden, a Lengyel-Tarányi borházat Szentgyörgyhegyen). Az erdők közelében felhasználhatók lennének turistaszállónak (pl. a Kőorrán), hasonlóképpen szerényebb művésztelep is kialakítható bennük (pl. Balatonyörökön a Bece hegyben).

Mindent összevetve a balatoni mindinkább nekilendülő idegenforgalom annyi lehetőséget nyújthat a prэшázak korszerű felhasználására, hogy meglehet a reményünk, legalább is a kiemelkedő értékű épületek mielőbbi megmentésére. Az erre vonatkozó szervezési munkát azonban mielőbb meg kell kezdeni, mert a jelenlegi körülmények közt a legtöbb prэшáz rövidesen teljesen tönkremegy, s az utókor a legjobb esetben csak néhány fénykép alapján fogja tudni elképzelni azt a meghökkentően nagyszabású szőlőhegybeli építkezést, ami a Balaton tájain az elmúlt századok alatt folyt.

Vajkai Aurél

Die volkstümliche Bauweise der Weinberge am Balaton

Die Südlichen Anhänge des Hügel-Bergzuges am nördlichen Ufer des Balaton waren im 18-ten und 19-ten Jahrhundert sozusagen mit einem zusammenhängenden Weinbaugebiet gedeckt. Da die Weintrauben draußen im Weinberge bearbeitet wurden (so geschieht es auch in unseren Tagen) und der Wein daselbst in Kellern gelagert wurde, stehen in den Weinbergen Kelterhäuser und Keller dicht aneinander gereiht. Im Weinberge machte sich eine Art Demokratismus geltend, wonach der Adelige, der Stadtbürger und der Leibeigene des Dorfes sich ein größeres Weinhaus bzw. ein Herrenhaus und einen einfachen Keller gebaut hat und dementsprechend ist die Bauweise der Weinberge sehr abwechslungsreich. Es ist auch feststellbar, daß in den Weinbergen am Balatonufer vielleicht die schönsten Objekte der volkstümlichen Bauweise aufzufinden sind und der Einfluß des volkstümlichen Bauens sich auch an den Kelterhäusern und Kellern größeren Stiles von Adelligen und Bürgern wahrnehmen läßt.

Unter den Kelterhäusern der Weinberge können im allgemeinen folgende Typen unterschieden werden:

I. Gebäude mit einem Geschoß. — a) *Einteiliges Gebäude.* — 1. Raum mit Balkendecke unter einem Satteldach. — 2. Gewölbter Keller mit Erdbedachung. — Gewölbter Keller unter einem Satteldach — b) *Zweiteiliges Gebäude.* — 1. Kelterhaus unter einem Satteldach + gewölbter Keller mit Erdbedachung — 2. Kelterhaus + gewölbter Keller unter einem gemeinsamen Satteldach. — 3. Kelterhaus + Keller mit Balkendecke unter einem gemeinsamen Satteldach. — c) *Dreiteiliges Gebäude.* — Zimmer + Kelterhaus + Keller. — d) *Vierteiliges Gebäude.* — Zimmer + Kelterhaus + Keller + Stall. — *II. Gebäude mit zwei Geschossen.* Obergeschoß: Zimmer + Kelterhaus (oder Küche) möglicherweise + Stall. — Untergeschoß: Kelterhaus + Keller, meistens beide Räume gewölbt. — In den drei- und vierteiligen Kelterhäusern (gleicherweise bei ein- und zweiteiligen Gebäuden) ist manchmal auch ein Seitengang da, in verschiedenen Variationen von der einfachen Ausführung bis zu denen mit Wölbungen, Loggien und Brustwehren malerischen Effekts. Einen verwickelteren Grundriß haben die mehrteiligen vielräumigen Herren- und Gutskelterhäuser, Wein-

häuser und Herrenhäuser. Obwohl die letzteren nicht eng unserem Gegenstandskreise gehören, müssen sie doch behandelt werden, da sie in vielen Einzellösungen völkischen Einfluß verraten. Das Baumaterial in den Weinbergen ist meistens Stein und das aus den Holzbalken zusammengefügte Kelterhaus kommt in unserer Gegend ziemlich selten vor.

Diese Erörterung behandelt in geographischer Gruppierung die vorwiegend im 19-ten Jahrhundert gebauten, größtenteils auch noch heute bestehenden Kelterhäuser in den Weinbergen am nördlichen Ufer des Balaton, vom östlichen Ende des Balaton nach der westlichen Spitze vorschreitend. Die geographische Gruppierung ist begründet dadurch, daß in den einzelnen Weinbergen gewisse lokale Eigentümlichkeiten feststellbar sind (z. B. in der Dekorationsweise des Giebels). Die lokalen Aufnahmen sind größtenteils zwischen 1951 und 1955 gefertigt worden und während der folgenden Jahre sind mehrere der hier vorgeführten Kelterhäuser verloren gegangen.

1. *Balatonkenese, Balatonfüzfő*. — Kelterhaustyp: Kelterhaus mit einem kleinen Vorraum und Satteldach + gewölbter Keller mit Erdbedachung (Bild 1). Jahreszahlen: 1819, 1822, 1833, 1871. — Ein Keller in Ruinen in Balatonfüzfő stammt aus dem Jahre 1777 (Bild 74, Ethnographia, 1956). — In Balatonkenese, vor zehn Jahren, bestand noch ein in den Boden gesenktes, aus Holzbalken zusammengefügtes Kelterhaus + Kellergebäude, die Jahresnummer 1733 tragend (Bild 62, Ethn. 1956).

2. *Vörösberény, Balatonalmádi*. — Wechselvolle Kelterhaustypen: 1. Gewölbter Keller mit Erdbedachung, aus dem Jahre 1707 (Ethn. 1965, 73), ähnliche Keller mit den Jahresnummern 1807, 1812 und 1829. — 2. Kelterhaus + ein wenig gesenkter Keller unter einem gemeinsamen Dach aus 1773 (Veröffentlichungen der Museen des Komitats Veszprém, I. 1963). — Gebäude mit zwei Geschossen (Bilder 2–4, das letztere ist ein Kelterhaus aus 1815).

3. *Alsóörs, Felsőörs*. — Drei Kelterhaustypen: 1. Kelterhaus + gewölbter Keller mit Erdbedachung. Beispiele: 1747 (Ethn. 1956, 73), 1823 (fünftes Bild, 1), 1825 (fünftes Bild, 2, 3), 1839. — An ruinösen Kellern kann die Wölbungstechnik gut studiert werden (1938, fünftes Bild, 4). In diesem Typ wurde auch später gebaut (1901, 1910). — Holzriegel alten Typs waren auch verbreitet, auf dem Türstock wurden Verzierungen ausgemeißelt (fünftes Bild, 5) 2. Kelterhaus + Keller mit einem Dach (fünftes Bild, 6). — 3. Gebäude mit zwei Geschossen. In Alsóörs befindet sich das einzige Dorfhaus von Ungarn gotischen Stils (Ethn. 1957, 87), das durch die Kelterhäuser mit zwei Geschossen des Weinberges von Alsóörs ins Gedächtnis gerufen wird (Bilder 6–9, 26-tes Bild, 4).

4. *Lovas*. — Typ: Kelterhaus + gewölbter Keller mit Erdbedachung (1770, Ethn. 1956, 73 — 1806, Bilder 10, 11). — Interessant sind die Ausführungen des Herdes (zwölftes Bild, 1–4), der alte Holzriegel ist verhältnismäßig verbreitet, die Kellerhaustüren und Türstöcke sind wechsellöslich (zwölftes Bild, 5–7). — Ähnliche Kelterhäuser wurden auch in den ersten Jahren des 20-ten Jahrhunderts gebaut (z. B. 1904, Bild 13). — Bei neueren Kellern bleibt der Kellerraumteil weg (1927, 1929, zwölftes Bild, 8, 9).

5. *Paloznak*. — Typ: bauernhaus-artiges Kelterhaus + etwas niedrigerer, gewölbter Keller mit Erdbedachung 1733 (Ethn. 1956, 73), 1870 (14-tes Bild, 1), Freirauchfang mit einer Säule gestützt (14-tes Bild, 2; daselbst ein alter Holzriegel 14-tes Bild, 4–6). — In einem Kelterhaus wurde ein Gertenkorb für Äpfel gefunden (Bild 15).

6. *Csopak*. Wechselvolle Kelterhaustypen vom einfachen bis zum klassizistischen Herrenhaus. — Ein Kelterhaus + gewölbter Keller mit Erdbedachung hat einen Holzriegel, das noch heute funktioniert (Bilder 16, 17, 26-tes Bild, 1). — Ein Giebel mit schöner Stuckarbeit aus 1878 (Bild 18), wechsellösliche Rauchabzug-Ausführungen (Bild 19, 26-tes Bild, 6–8). — Ein Beispiel für das mit einem Zimmer ergänzte Kelterhaus: 26-es Bild, 5, 9, 10. (Freirauchfang mit einer Steinwölbung und Lüftungsfenster).

Dekorationen von Kelterhausgiebeln aus den Jahren 1834, 1871, 1876, 1903 (26-tes Bild, 11–14). — Ein Winzerhaus mit einem gewölbten Säulengang erinnert an den Baustil der nahen Dörfer (Bild 20). — Ein Kelterhaus mit zwei Geschossen hebt sich von den übrigen ab, da zur Zeit der Weinlese der Traubenertrag auf dem Holzbalken des Kelterhauses eingekerbt (eingemeißelt) wurde (Kerbnummern aus den Jahren 1798, 1806, 1807 usw.), andererseits hat es über den Zimmerfenstern Wandgemälde Empire-Stils aufbewahrt (Bilder 21–24). — Ein anderes Kelterhaus mit zwei Geschossen (26-tes Bild, 15, 16). — Entlang des Weges von Csopak nach Arács befinden sich drei Herrenhäuser klassizistischen Stils mit Säulen und Tympanon (Bild 25).

7. *Balatonarács, Balatonfüred*. — Es gibt auch Keller ohne Kelterhaus. Letzteres ist durch einen bedachten Vorraum ersetzt, der beinahe 3 m vor dem Keller heraussteht und mit Dachboden versehen ist (Bild 27, 30-tes Bild 1), sonst ist der Typ: Kelterhaus mit Satteldach + gewölbter Keller mit Erdbedachung. — Genietete Kelterhaustüren, (z. B. eine aus 1828, 30-tes Bild, 3; eine ähnliche Tür von Csopak, 1877, 30-tes Bild, 2). — Kelterhäuser von diesem Typ: aus 1831 (Bilder 28, 29) und ähnliche mit den Jahresnummern zwischen 1836 und 1885. — Die eingemeis-

selte Verzierung des Kelterhaustürstocks ist auf dem 30-ten Bild, (5) veranschaulicht.

Erwähnenswert sind noch z. B. die Stuckarbeit des Kelterhausgiebels aus 1820 (30-tes Bild, 4) und die Aufschriften (30-tes Bild, 7, 8). — Das Innere eines Kelterhausgiebels ist für Bienenkörbe ausgehöhlt (30-tes Bild, 6). — Zu den kunstgeschichtlich wertvollsten Gebäuden des Balatonufers gehört das sog. Gombás Herrenhaus, ein größerer Komplex im Zopfstil (Ethn. 1956, 77, 78). — Unter den Gebäuden mit zwei Geschossen ist ein größeres von einem ehemaligen Herrengute zu erwähnen (Ethn. 1956, 76).

8. *Tihany*. — Typ: Kelterhaus + gewölbter Keller mit Erdbedachung. — Das Hineinbauen des Kellers in die erhaltene urzeitliche Erdverschanzung macht die Anordnung in manchen Fällen interessant (Bild 31).

9. *Balatonszöllös, Pécsely*. — Balatonszöllös. — Die Gebäude mit einem Geschoß gehören zu zwei Typen: 1. Kelterhaus mit Steinwand ohne Verputz + gewölbter Keller, oft über dem Boden. Ein Beispiel aus 1824 (mit Freirauchfang, früher mit Holzschloß, 32-tes Bild, 1–3), ein anderes (mit Heizabteil und Rauchabzug, 32-tes Bild, 4–7). — 2. Kelterhaus + gewölbter Keller über dem Boden, unter einem gemeinsamen Dach. — Kelterhaus und Herd mit Rauchfang (32-tes Bild, 8, 10), Kelterhaus mit Fenster im Holzrahmen (32-tes Bild, 9, 33-tes Bild, 1), wechselvolle Türflügel (35-tes Bild, 1, 2).

Unter den Gebäuden mit zwei Geschossen ist ein Kelterhaus mit unverputzter Steinwand (33-tes Bild, 3).

Pécsely. — In dem Weinberge von Pécsely erscheinen wechselvolle Kelterhäuser und vielleicht ist dies die einzige Stelle des ganzen Balatonufers wo man auf einem verhältnismäßig kleinen Gebiet so verschiedenartige, auch kunstgeschichtlich sehr wertvolle Kelterhäuser findet. Das Kelterhaus + gewölbter Keller mit Erdbedachung, die an anderen Stellen einfache Ausführung haben, erscheinen hier in künstlerischer Form, mit einem Stuckgiebel. Beispiel aus 1823 (33-tes Bild, 5). — Freirauchfang mit Schornsteinmantel (35-tes Bild, 3).

Besonders schöne, wechselvolle Formen von Kelterhäusern mit zwei Geschossen erscheinen in Weinberge von Pécsely. Eines unter ihnen, annehmbar aus dem 18-ten Jahrhundert, gehört mit seinem lichten, luftigen Gange zu den schönsten Kelterhäusern der Balatongegend (33-tes Bild, 2, 4). — In der Ecke des spätbarocken Giebels eines anderen Kelterhauses steht eine Steinvase zopfartigen Stils, am Giebel eine Nische für eine Statue. Bei diesem Kelterhaus ist es besonders augenfällig, daß es von hinten und von der Seite als ein einfaches Bauernhaus mit einem Geschoß erscheint, während es von vorne den Eindruck eines einstöckigen Hauses gibt, das mit seinem hohen Giebel

in eine alte Stadt paßt (VMK I. 179). — Im Weinberge von Pécsely gibt es auch Kelterhäuser klassizistischen Stils mit Säulen und Tympanon-Portikus (Bild 34).

10. *Aszófő*. — Von dem Kelterhaus + gewölbten Keller mit Erdbedachung ist das Renaissance-Profil einer Türeintrahmung aus dem Jahre 1760 erhalten geblieben (35-tes Bild, 4). Ein Architrav ist ein gutes Beispiel barocker Schnitzarbeit (s. VMK I. 172). — Von dem Typ Kelterhaus + gewölbter Keller unter gemeinsamem Dach das eine hat einen Herd (35-tes Bild, 5), das andere eine Tür mit Gravierung im Zopfstil, der Empirezüge verrät. 1802 (Bild 36).

11. *Örvényes, Balatonudvari, Vászoly*. — Das annähernd zusammenhängende Weinbaugebiet der drei Gemeinden macht ihre gemeinsame Behandlung zweckmäßig (Bild 37). — Da die hier befindlichen Kelterhäuser am schönsten und wechselvollsten in der ganzen Balaton-Gegend sind und auch mit ihren Landschaftsumgebungen zu den schönsten Aussichtspunkten des Balatons gehören, ist es empfehlenswert, daß dieses ganze Gebiet als Balaton-Nationalpark betrachtet wird. Das einfache Kelterhaus + gewölbter Keller mit Erdbedachung kommt hier selten vor, vielmehr verbreitet ist der Typ mit Zimmer + Kelterhaus + Keller + Stall. Eine besondere Heraushebung verdienen die Kelterhausgiebel mit schöner Stuckarbeit.

Einfacher Typ: Kelterhaus + gewölbter Keller unter einem gemeinsamen Dach, 1802 (35-tes Bild, 6, 7), 1806 (38-tes Bild 1), Türrahmen mit Schnitzwerk (38-tes Bild, 3), ein auffallend langes (21 m) Gebäude, 1808 (38-tes Bild, 2). In einem Kelterhaus des gleichen Typs (38-tes Bild 4) wurde eine bemalte Tür gefunden, 1790 (Bild 40).

Der Fensterstock (38-tes Bild, 8) und die Giebelaufschrift (1828, 38-tes Bild, 9) können eine Stuckarbeit tragen. — Hausflur (Gang) mit Säulen kann auch vorkommen (z. B. ein Gebäude mit schönem Stuckgiebel, VMK I. 173). Droben auf dem Berge standen zwei zusammengehörende Gebäude, das eine bestehend aus Zimmer + Küche + Wohnstall, das andere aus Kelterhaus + Keller (1770, Kelterhaus des ehemaligen Kirchenguts, Ethn. 1956, 76). — In dieser Gegend gibt es eine ganze Reihe von Lösungen für den Herd des Kelterhauses (38-tes Bild, 5–7, 10, 12; Bild 41).

Besonders schöne Dekorationen haben die Kelterhausgiebel. Man findet hier Lösungen vom Pompeji-Rot zum Stukko mit verschiedenen Motiven (1812, 1821, 1834, 1860, 1887; 38-tes Bild, 11, 13, 15, 16; 39-tes Bild 1–8). — In den Kelterhausgiebel, um das Lüftungsfenster, wurden oft Holzstifte eingetrieben, worauf die Weintrauben aufgehängt wurden. Am Giebel eines Kelterhauses wurde sogar das zum Aufhängen der Weintrauben dienende Stroh vorgefunden

(Bild 42). — Die Türen sind wechsellvoll (38-stes Bild, 14, 17, 18).

Ein einfaches Gebäude unter denen mit zwei Geschossen zeigt 38-stes Bild, 23 und Bild 43; ein prunkvolleres wird durch 38-stes Bild, 21 und 39-stes Bild, 3 dargestellt. Bei Kelterhäusern mit zwei Geschossen ist der Kellereingang vorne, der Seiteneingang bildet eine Ausnahme (38-stes Bild, 20, Bild 44). Wohnlicher ist das Kelterhaus mit zwei Geschossen, wenn es an der Seite im Teile mit einem Gang ergänzt ist (1842, 38-stes Bild 19; für einen breiteren Gang s. Ethn. 1956, 75).

12. *Balatonakali, Dörgicse*. — Auch hier befinden sich Kelterhäuser der verschiedensten Typen, es gibt sogar solche in denen das Kelterhaus vom Keller durch eine aus Balken zusammengefügte Holzwand getrennt ist, an der Türöffnung mit dem Überbleibsel eines alten Holzriegels (Ethn. 1956, 64). — Der einfachere Typ: ein 2 m herausstehender Vorraum + Kelterraum + gewölbter Keller mit Erdbedachung, mit verschiedenartig ausgeführten Herden (48-stes Bild, 1, 2, 4). — Der herausstehende, bedachte Vorraum konnte im Sommer als Stall gebraucht werden (Bild 45, 48-stes Bild, 3, 5, 6). — Erwähnenswert ist noch ein Kelterhaus mit Säulen und gewölbtem Seitengang bestehend aus Zimmer + gewölbtem Kelterraum + Keller (VMK I. 176). — Die Kelterhausgiebel dieser Gegend tragen Aufschriften mit Jahresnummern 1810, 1812, 1822 (48-stes Bild, 2, 8).

Das älteste Kelterhaus unter den Gebäuden mit zwei Geschossen datiert aus 1718 (VMK I. 176). Obwohl in dieser Gegend nahe aneinander fünf Kelterhäuser mit zwei Geschossen dem gleichen Type zu gehören scheinen, ihre Aufschriften und Stuckarbeiten verraten, daß sie in verchiedenen Zeiten gebaut wurden. Ein Kelterhaus datiert aus 1791 (VMK I., Bild 171), ein anderes aus 1823 (daselbst, Bild 170), zwei sind aus 1836 und 1850 (Bild 46) und eines ist undatiert (Bild 41). Für ein weiteres Gebäude mit zwei Geschossen s. VMK I. 179.

13. *Mencshely, Óbudavár, Balatoncsicsó*. — In dieser Gegend gibt es kein baukunstgeschichtlich wertvolles Kelterhaus. — Ein Kellereingang klassizistischen Stils dürfte erwähnt werden (52-stes Bild, 1). — Während von Kelterhäusern mit zwei Geschossen es nur wenige gibt (Bild 49, 52-stes Bild, 2), kommen doppelflügelige Kellertüren in mehreren Variationen vor (52-stes Bild, 4).

14. *Balatonzepezd, Révfülp*. — Im Weinberge von Zepezd erwähnenswert ist ein Kelterhauseingang klassizistischen Charakters (Bild 50) und der mit romantischen Stuckelementen Empire — volkstümlichen Stils dekorierte Giebel des ehemaligen kirchlichen Kelterhauses mit zwei Geschossen (Bild 51).

15. *Köveskál, Szentbékállá, Mindszentkállá*. — Die Kelterhäuser haben keine besondere Prägung und ihre Dekoration ist bescheiden (52-stes Bild, 7, 8). In einem der Weinberge gibt es mehrere Gebäude mit zwei Geschossen, deren Fenster und Türen Stuckeinrahmung und ihre Giebel Stuckarbeit haben, während ihre Feuerräume mit Freirauchfang Unterschiede aufzeigen mögen. Jahreszahlen: 1833, 1834, 1838, 1843 (52-stes Bild 9–15).

16. *Balatonrendes, Ábrahámhegy, Badacsonykisörs*. — Auch in diesem Weinberge (Bild 53) ist das Kelterhaus + gewölbter Keller mit Erdbedachung verbreitet. Jahreszahlen: 1828, 1856 (52-stes Bild, 16). Die Ausbauchung einer Seitenwand des Kelterhauses ist das äußere Zeichen des inneren Feuerabteils (52-stes Bild, 17). — Di Gebäude mit zwei Geschossen haben einfache Ausführung.

17. *Badacsonytomaj, Badacsonytördemic*. — Auch im berühmten Weinberge von Badacsony, dessen Fremdenverkehr groß ist, gibt es noch Bauernkeller einfachen Typs (Kelterhaus + gewölbter Keller mit Erdbedachung aus 1853, Ethn. 1956, 73) oder Keller einfacherer Lösung (55-stes Bild, 1, 2). — Das dem berühmten Róza Szegedy Weinhaus gehörige Winzerhaus hat folgende Einteilung: Zimmer + Küche mit Freirauchfang + Speisekammer + Kelterhaus mit Dachboden + Obstdarre ohne Dachboden. Im Raume für Obstdarre befinden sich auch ein Eckkamin und ein Brunnen (55-stes Bild, 3; Ethn. 1956, 78).

Das Kelterhaus vom Ende des 18-ten Jahrhunderts des Dichters Sándor Kisfaludy, ein Gebäude mit zwei Geschossen, heute einigermaßen für Restaurantszwecke umgestaltet und ähnliche Kelterhäuser mit zwei Geschossen befinden sich im Weinberge (1835, 1852); dabei gibt es welche die einen Seitengang mit Pfeilern und Brustwehr haben (Bild 54, 55-stes Bild 4). — Hier, am Abhange des Badacsony, steht eines der schönsten Weinhäuser der Balaton-Gegend, das Róza Szegedy Haus. Es ist ein Gebäude mit zwei Geschossen, mit einem malerischen Loggia-Seitengang, der einen ausbauchenden Balkon hat. Es war das Weinhaus einer vornehmen adeligen Familie, das den volkstümlichen Baustil des Ortes jedoch erkennen läßt und annehmbar Mitte des 18-ten Jahrhunderts von einem provinziellen Baumeister geplant wurde (Bild 56).

18. *Szigliget*. — In diesem Weinberge bergdörflichen Charakters ist die markante, individuelle Dekoration von einigen Kelterhausgiebeln bemerkenswert. Annehmbar wurden die Kelterhäuser in den Jahren 1850–1860 von dem selben Baumeister gebaut. Jahreszahlen: 1851, 1852, 1859 (Bilder 57, 58; 62-stes Bild 1).

19. *Kisapáti, Hegymagas, Raposka*. — Der gemeinsame Weinberg der drei Gemeinden ist der schöne Aussicht bietende Szentgyörgy-hegy (Sankt Georg-

Berg) wo der Weinbau schon im 11-ten Jahrhundert getrieben wurde. Neben mehreren einfachen Kelterhäusern (59-stes Bild 1; 62-stes Bild, 2) haben die Gebäude mit zwei Geschossen interessantere Ausführungen (1792, 59-stes Bild, 2, 3; 62-stes Bild, 4). — Die Merkwürdigkeit eines 23 m langen Kelterhauses mit zwei Geschossen bilden die Steintafeln mit Gedichten die der einstige Besitzer an die Wand, angebracht hatte (1787, 59-stes Bild; 4; 62-stes Bild 3). — Am Szentgyörgyhegy steht schließlich das schönste Weinbergsgebäude des ganzen Balatonufers, ein ehemaliges Herrngutsweinhaus, an seinem Giebel barocker Biegung mit Steinstatuen, mit einem Säulenbalkon und in dem Untergeschoß mit einem gewölbten Keller, der in der Mitte mit einer Säulenreihe unterstützt ist (Ethn. 1956, 77).

20. *Balatongyörök*. — Im Weinberge ragen mehrere Kelterhäuser mit ihren wechselvollen, künstlerisch ausgeführte Stuckarbeit tragenden Giebeln hervor. Ein Giebel hat barocke Biegung, das Lüftungsfenster eines anderen ahmt einen Faßmund nach (1872), andere zeichnen sich mit ihren Aufschriften und sonstigen Dekorationsmotiven aus (z. B. Krug mit Relief, Glas). Jahreszahlen: 1843, 1854, 1860, 1872. — Grundriß der Kelterhäuser: kleines Zimmer + Kelterhaus nur mit einem schmalen Streifen von Dachboden oder ohne Dachboden + innerer Keller mit Dachboden, das ganze unter einem gemeinsamen Dach.

21. *Lesencenémetsfalv, Lesencetomaj, Lesenceistvánd, Várvölgye*. — Während die Kelterhäuser in der Nähe des Balatons ihrem Stile und ihrer Ausführung nach am wechselvollsten und oft den Häusern der Stadt ähnlich sind, in dem Maße der Entfernung vom See werden sie einfacher und im allgemeinen nehmen sie die Form eines Bauernhauses an. Das ist der Fall auch in dieser vom Balaton etwa 15 km weit gelegenen Gegend, wo die einfachen, strohbedachten Kelterhäuser mit der Form eines Bauernhauses verbreitet sind, die aus Kelterraum + Keller bestehen (Bild 60). — Ab und zu kann man auch Giebel mit Aufschriften sehen (1823, Bild 61).

22. *Rezi*. — Die Kelterhäuser sind mit einem Geschoß in bescheidener Ausführung gebaut (62-stes Bild, 6–8).

23. *Vonyarcvashegy, Gyenesdiás, Cserszegtomaj*. — Diese drei Ansiedlungen sind Berggemeinden, d. h. der Weinberg ständige Einwohner hat, wemzufolge der Bautechnik über den Weinbau hinaus eine wichtigere Funktion zukommt und dementsprechend soll das Gebäude sowohl als Wohnhaus dienen als auch den Zwecken der intensiven Landwirtschaft entsprechen (Stall, Scheune, Schuppen usw.). Diese Berggemeinden sind während des 18-ten und 19-ten Jahrhunderts zustande gekommen; das ursprünglich nur zum Weiner-

zeugen gebrauchte Gebäude wurde zu Wohnzwecken umgestaltet oder ergänzt und später wurden ausgesprochene Wohngebäude errichtet. Das Bauen in der Berggemeinde ist im allgemeinen einfach und die Armut hat den Bauwirt gezwungen alles in kleinen Dimensionen zu planen.

Einige noch bestehende, aus Balken zusammengefügte Holzkeller dürften aus dem 17-ten und 18-ten Jahrhundert herrühren (Ethn. 1956, 68; der älteste ist aus 1644, für die Beschreibung s. Néprajzi Értesítő 1939, 48–59). — Unter den alten Gebäuden bestehend aus Kelterhaus + Keller unter einem gemeinsamen Dach gibt es welche in der Wohnhausform. Daten: 1801, 1808 (Ethn. 1956, 71, 73); 1839 (64-stes Bild, 1). — Die Reliefdekoration eines größeren, ehemaligen Gutskelterhauses mit zwei Geschossen kommt aus 1782 (Bild 63).

Es gibt noch Häuser mit Flechtzaunwänden (64-stes Bild, 2, 3), solche mit Rohziegelwänden und mit Küchen ohne Rauchfang (64-stes Bild 4, 5), dann Häuser mit gestopften Wänden und mit Küchen ohne Rauchfang; der allgemeine Typ ist jedoch: Zimmer mit Steinwänden + Küche + Kelterhaus + Keller wie Haus eingeteilt, meistens unter einem gemeinsamen beschilften Satteldach.

Mit dem Untergang des Weinbaus hat sich die ursprüngliche Funktion der einzelnen Räume geändert: der Keller wurde manchmal mit Sondereingang versehen und konnte möglicherweise als Stall benutzt werden und der Kelterraum übernahm die Rolle einer Speisekammer. — Die Küche konnte ohne Rauchfang sein (64-stes Bild, 7) oder konnte einen Freirauchfang haben (64-stes Bild 8–12). Gebäude mit zwei Geschossen kommen in der Berggemeinde nur selten vor (64-stes Bild, 13, 14).

Der Keller ist meistens ein über dem Boden stehendes Gebäude, nur der in die Hügelseite gebaute gewölbte Keller wurde mit Erde bedeckt. — Der Stall und die Scheune sind oft separate Gebäude; das Heu wurde vom Dachboden durch einen teils mit Bretterdach versehenen Schacht in den Stall heruntergestreut (64-stes Bild, 17). — Der Wagen wurde in dem auf ein paar Stangen gefestigten Schuppen gehalten, dessen Decke mit Stroh hoch bestreut wurde (64-stes Bild, 15, 16).

Nach einem Rückblick auf die oben beschriebenen Kelterhäuser kann festgestellt werden, daß am nördlichen Balatonufer Kelterhäuser von wechselvollsten Formen zu sehen sind. Die einfacheren können als selbständige Bauwerke des Volkes betrachtet werden, während im Planen der Weinhäuser des niederen Adels und der Gutsherren schon wahrscheinlich gelernte Fachmänner mitgewirkt haben, ohne jedoch den volkstümlichen Charakter unterzudrücken.

Beim Registrieren der langen Reihe dieser Denk-

mäler es erhebt sich die Frage: was für ein Schicksal werden diese ausserordentlich wertvollen Kunstdenkmäler haben? Obwohl die wertvolleren Kunstdenkmäler von der Landesaufsichtsbehörde für Kunstdenkmäler unter Denkmalschutz gestellt worden sind, kann der Denkmalschutz nur in dem Falle seine Geltung haben, wenn das Kunstobjekt seine Funktion auch in unseren Tagen ausüben kann. Da infolge der in der landwirtschaftlichen Produktionsmethode eingetretenen Änderungen ein guter Teil dieser Kelterhäuser zur Weinherstellung nicht mehr eingestellt werden kann, ist ihre Verträümmerung bevorstehend.

Zur Verwendung bietet er immer lebhafter werdende Fremdenverkehr des Balatons zahllose Mög-

lichkeiten und dafür hat es schon manche Beispiele gegeben. So z. B. wurde im Róza Szegedy Haus in Badacsony ein literaturgeschichtliches Museum eingerichtet, mehrere Kelterhäuser wurden, mit Achtung des Kunstdenkmalcharakters, in Erholungsheime umgestaltet, in anderen wurde ein Ausschank eröffnet. All diese Beispiele sind aber im Verhältnis zur hohen Anzahl der ausserordentlich wertvollen Kelterhäuser verschwindend wenig und so ist es wünschenswert, daß in der Zukunft immer mehr und mehr Kelterhäuser in irgend einer Form in den Dienst der Erholung und des Fremdenverkehrs gestellt werden.

Aurél Vajkai

Constructions populaires des vignobles des environs du Balaton, dans le département de Veszprém

Aux XVIIIe et XIXe siècles, les pentes méridionales de la chaîne de collines côtoyant les bords septentrionaux du Balaton étaient couvertes de vignes presque continues. On fait le vin de nos jours encore sur les coteaux, on le conserve dans des caves creusées dans les collines, il est donc naturel que les celliers avec pressoirs et les caves s'y alignent, bien serrés. Dans les vignes se manifeste une certaine démocratie, et les nobles, bourgeois, serfs se sont bâti des villas aisées, pigeonniers ou simples celliers aux constructions très variées. De même, nous pouvons constater qu' on y trouve les objets les plus beaux, sur les coteaux voisins du Balaton, et l'influence de la construction populaire s'impose même aux maisons importantes, aux celliers des nobles, des bourgeois.

En général, nous pouvons distinguer dans les vignobles les types suivants de celliers: I. *Bâtiment à un étage* — a.) *Bâtiment d'un seule pièce*. 1. Pièce plafonnée, un toit en dos d'âne. — 2. Cave en voûte, couverte de terre. — 3. Cave en voûte sous toit en dos d'âne — b.) *Bâtiment à deux pièces*. — 1. Cellier avec pressoir sous un toit en dos d'âne + cave en voûte couverte de terre. — 2. Cellier avec pressoir + cave roûtée sous un toit commun en dos d'âne. — 3. Cellier + cave plafonnée sous toit commun en dos d'âne. — c.) *Bâtiment à trois locaux* — Pièce d'habitation + cellier + cave. — d.) *Bâtiment à quatre locaux* — Pièce + cellier + cave + écurie. II. *Bâtiment à deux étages*. — Etage supérieur: Pièce d'habitation + cellier (ou cuisine), éventuellement + écurie. — Etage inférieur: cellier + cave, le plus souvent tous les deux locaux voûtés. — Dans les bâtiments à trois et quatre locaux (à un ou à deux étages) on a rarement un

couloir latéral montrant une gamme très variée, qui va de la solution la plus simple aux solutions pittoresques: arcs, loggias, parapets. — Le cellier, la cave, le manoir siigneuriaux et dominiaux à plusieurs pièces montrent un plan plus compliqué. Bien que ces derniers ne relèvent pas du domaine de nos études, il faut que nous nous en occupions puisque la solution de plus d'un détail témoigne de l'influence populaire. Le matériau de construction est généralement la pierre sur les collines, et le cellier construit avec des rondins se fait déjà rare dans nos contrées.

Cette étude présente, selon leur groupement géographique, les vieux celliers trouvés sur les coteaux couverts de vignobles des bords septentrionaux de Balaton, allant de l'extrémité orientale du Balaton vers son extrémité occidentale. La plupart de ces celliers datant du XIXe siècle sont encore debout. Le classement selon l'ordre géographique est indiqué par le fait que quelques vignobles présentent certaines caractéristiques locales (p. ex. dans l'ornementation des pinons). La plupart des levés ont été pris entre 1951—1955, et pendant les années découlées depuis, plusieurs des celliers présentés ici ont péri.

1. *Balatonkenese, Balatonfüzfő*. — Type de cellier: Cellier, avec une petite entrée, sous un toit en dos d'âne + cave en voûte couverte de terre (Fig. 1). Dates: 1819, 1822, 1833, 1871. Cave en ruines à Balatonfüzfő, bâtie en 1777 (Sa photo est publiée: dans Ethnographia 1956, 74). — Il y a 10 ans on voyait encore un cellier + cave, construits en rondins et enfoncés dans la terre, datant de 1733 (Eth. 1956. 62).

2. *Vörösberény, Balatonalmádi.* — Types variés de celliers: 1. Cave voûtée couverte de terre de 1707 (Ethn. 1956, 73), caves semblables de 1807, 1812, 1829. — 2. Cellier + cave peu enfoncée, sous toit commun (1773. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei [Bulletin des Musées du Département de Veszprém] I. 1963, 171). — Bâtiments à deux étages (Fig. 2—4, le dernier: cellier datant de 1815).

3. *Alsóörs, Felsőörs.* — 3 types de cellier: 1. Cellier + cave en voûte couverte de terre, par. ex. 1747 (Ethn. 1956, 73), 1823 (Fig. 5:1), 1825 (Fig. 5: 2,3), 1839. — La technique des voûtes se voit bien dans la cave en ruines (1938. Fig. 5; 4). On construisait encore récemment selon ce type (1901, 1910). — Les loquets en bois de type ancien étaient d'usage courant, les poteaux des portes sont décorés d'ornementation incise (Fig. 5; 5).

2. Cellier + cave avec toit (Fig. 5; 6). — 3. Bâtiment à deux étages. C'est à Alsóörs que nous trouvons l'unique maison rustique en style gothique de Hongrie. (Ethn. 1957, 87), c'est cette maison que rappellent les celliers à deux étages sur le mont d'Alsóörs (Fig. 6—9, Fig. 26, 4).

4. *Lovas.* — Type: cellier + cave en voûte couverte de terre (1770, Ethn. 1956, 73 — 1806, Fig. 10—11). — La disposition des foyers est intéressante (Fig. 12, 1—4), l'ancien loquet en bois s'emploie relativement souvent, les portes du cellier, les poteaux montrent une riche variété (Fig. 12; 5—7). — Un cellier semblable a été bâti encore au début des années 1900 (p. ex. 1905, Fig. 13). — Dans les caves nouvelles, la partie de cellier est supprimée (1927, 1929; Fig. 12; 8,9).

5. *Paloznak.* — Type: cellier montrant les caractéristiques d'une maison rustique + cave en voûte un peu plus basse, couverte de terre, 1733 (Ethn. 1956, 73), 1870 (Fig. 14; 1). cheminée ouverte s'appuyant sur un pilier (Fig. 14; 2,3 — au même endroit: loquet ancien en bois, Fig. 14; 4—6). — Panier d'osier à pommes, trouvé dans un cellier (Fig. 15).

6. *Csopak.* — Celliers de types variés, allant du simple manoir à la gentilhommière classicisante. Cellier + cave en voûte couverte de terre: le loquet en bois fonctionne aujourd'hui encore (Fig. 16, 17; Fig. 26; 1). — Pignon au beau stucage de 1878 (Fig. 18), solutions variées pour le désenfumage (Fig. 19, fig. 26; 6—8). — Exemple du type de cellier agrandi d'une pièce d'habitation: Fig. 26; 5, 9, 10. (Prise d'air et cheminée ouverte en voûte de pierre).

Ornements aux pignons de celliers datant des années 1834, 1971, 1876, 1903 (Fig. 26; 11—14). — Un cellier au-corridor en voûte, à colonnes, rappelle le style architectural des villages environnants (Fig. 20.) — L'un des celliers à deux étages se distingue parce que l'on a coché sur la poutre le produit de la récolte aux vendanges (coches des années 1798, 1806, 1807, etc),

et au dessus des fenêtres de la pièce, se voient des frèques en style empire (Fig. 21—24). — Autre cellier à deux étages (Fig. 26; 15, 16). — Sur la route de Csopak à Arács se succèdent trois gentilhommières classicisantes, à tympan et à colonnes. (Fig. 26; 15—16).

7. *Balatonarács, Balatonfüred.* — Nous y trouvons des solutions où il n'y a pas de cellier auprès de la cave, seulement un auvent, plafonné, faisant une saillie de près de 3 mètres (Fig 27, 30; 1), mais par ailleurs c'est le type: cellier au toit en dos d'âne + cave en voûte, couverte de terre. — Portes de cellier garnies de clous, p.ex. de 1828 (Fig. 30: 3. Une porte semblable à Csopak, de 1877: fig. 30; 2). — Celliers dans ce style: de 1831 (Fig. 28—29), on en retrouve de semblables datant des années 1836—1885. — Poteau de porte de cellier avec ornementation incise (Fig. 30; 5).

Les pignons stuqués de cellier (p.ex. de 1820, fig. 30; 4), ainsi que les inscriptions (Fig. 30; 7, 8) méritent aussi notre attention. — Le fronton d'un cellier a été creusé à l'inférieur pour y loger des ruches (Fig. 30; 6). — La gentilhommière dite Gombás kuria — construction en style rocaille, d'une grandeur remarquable — représente, au point de vue de l'histoire de l'art, un des monuments les plus précieux des environs du Balaton (Ethn. 1956; 77, 78). — Parmi les bâtiments à deux étages, mentionnons un ancien cellier seigneurial de grandes dimensions, de 1743 (Ethn. 1956; 76).

8. *Tihany.* — Type: cellier + cave en voûte, couverte de terre. Quelques emplacements intéressants, puisque les caves sont creusées dans le retranchement du fortin de terre préhistorique (Fig. 31).

9. *Balatonszöllös, Pécsely.* — *Balatonszöllös.* — Deux types de bâtiments à deux étages: 1. Cellier aux murs en pierre non crépis + cave en voûte, souvent au niveau du sol. Un tel type de 1824 (cheminée ouverte, avec — auparavant — loquet en bois, fig. 32; 1—3), et un exemple de la solution de la chambre de combustion et du désenfumage: fig. 32; 4—7. — 2. Cellier + cave voûtée au niveau du sol, sous toit commun. — Cellier et son foyer avec pare-fumée (Fig. 32; 8, 10), cellier et sa fenêtre au cadre de bois (Fig. 32; 9 — fig. 33; 1), battants de porte (Fig. 35; 1—2).

Cellier à deux étages, aux murs non crépis (Fig. 33; 3).

Pécsely. — Dans les vignobles de Pécsely se trouvent des celliers de types très variés, et aux environs de Balaton c'est ici peut-être que l'on rencontre, sur un territoire relativement peu étendu, beaucoup de celliers de types aussi divers et précieux du point de vue de l'histoire des beaux-arts. Le cellier + cave en voûte couverte de terre — qui est ailleurs d'une exécution simple — montre ici un fini artistique, un beau stucage

au pignon. P.ex. de 1823 (Fig. 33: 5). — Cheminée ouverte, avec pare fumée (Fig. 35; 3).

Ce sont surtout les celliers à 2 étages qui montrent une très belle variété dans les vignobles de Pécsely. Un de ces celliers — bâti probablement au XVIIIe siècle — avec l'aspect dégagé et aéré de son couloir latéral, est un des plus beaux celliers des environs du Balaton (Fig. 33; 2, 4) — A l'angle du pignon de style baroque tardif d'un autre cellier est placé un vase du goût rococo avec — au fronton — une niche. Ce qui saute aux yeux, dans ce cellier, c'est que, regardé des deux côtés ou de derrière, il se présente comme une simple maison paysanne sans étage, tandis que du devant il donne l'impression d'une maison à un étage, qui — avec son haut pignon richement décoré — ne serait pas déplacée dans la rue d'une ville ancienne (VMK, t. I. p. 179 et ss). — Il y a aussi des celliers classicisants à portiques, surmontés d'un tympan dans les vignobles de Pécsely. (Fig. 34).

10. *Aszófő* — Un monument de type cellier + cave en voûte, couverte de terre, datant de 1760, à un chambranle de profil Renaissance (Fig. 35; 4). Sommier orné de molures voir: VMK I. p. 172. — Le foyer (Fig. 35; 5) d'un cellier et la porte d'un autre appartenant tous les deux au type cellier + cave en voûte sous toit commun) montrent des ornements gravés avec des éléments rocaille et empire. 1802. (Fig. 36).

11. *Órvényes, Balatonudvari, Vászoly*. — Les vignes de ces trois communes forment un tout cohérent, il nous semble donc utile d'en parler dans leur ensemble. (Fig. 37). — Les celliers de cette contrée sont les plus beaux, les plus variés autour du Balaton, et — encadrés dans un panorama splendide — ils offrent les vues les plus belles sur la région, il est donc tout indiqué que ce territoire dans son tout soit déclaré Parc National du Balaton. Le type simple cellier + cave en voûte couverte de terre y est plutôt rare, c'est le type pièce + cellier + cave + écurie qui est général. Ce sont surtout les beaux stucages des pignons qui méritent notre attention.

Type simple: cellier + cave en voûte sous toit commun, de 1802 (Fig. 35; 6, 7), de 1806 (Fig. 38; 1), chambranle sculpté (Fig. 38; 3), bâtiment d'une longueur surprenante (21 m), de 1808 (Fig. 38; 2), et une porte peinte de 1790, trouvée dans un cellier de ce type (Fig. 40).

L'encadrement de la fenêtre, l'inscription du fronton s'ornent quelquefois de stucage (Fig. 38; 8, 9). Nous trouvons des portiques aussi (p. ex. VMK t. I. p. 173, remarquer le fronton au beau stucage), et sur la colline il y avait deux bâtiments contigus de 1770 l'un: pièce + cuisine + écurie (maison d'habitation) et l'autre: cellier + cave (ancien cellier du Chapitre de Veszprém, Ethn 1956, p. 76). — Les foyers montrent

dans cette contrée les solutions les plus variées (Fig. 38; 5-7, 10; fig. 12 et 41).

Les frontons du cellier sont d'une ornementation très belle, à partir de la simple couleur rouge pompéienne jusqu'aux stucages aux motifs les plus différents. (1812, 1821, 1834, 1860, 1887: fig. 38; 11, 13, 15, 16 — fig. 39; 1-8). — A propos des frontons du cellier, mentionnons encore qu'autour de la lucarne, on enfonçait souvent des clous de bois, pour y accrocher des grappes de raisin. Au fronton d'un des celliers nous avons même retrouvé la botte de paille ayant servi dans ce but (Fig. 42). — Les portes montrent également une grande variété (Fig. 38; 14, 17, 18).

Parmi les bâtiments à deux étages, celui que représente l'image No 38 est assez simple; une variété plus pompeuse se voit aux figures 38 et 44. Le cellier à deux étages devient plus confortable en s'agrandissant d'un corridor latéral (1842, fig. 38; 19. Un corridor plus large que celui-ci, voir: Ethn. 1956. p. 76 et ss.)

12. *Balatonakali, Dörgicse*. — On y trouve également des celliers de types très divers, il y en a même où le cellier est séparé de la cave par une paroi construite en puotres, avec — à l'embrasure de la porte — un morceau de l'ancien loquet en bois (Ethn. 1956, p. 64 et ss). — Le type simple: avancée saillante de deux mètres + cellier + cave en voûte couverte de terre; solutions diverses du foyer (Fig. 48; 1, 2, 4). — En été l'avancée plafonnée servait probablement d'écurie (Fig. 45, 48; 3, 5, 6.) — Mentionnons encore un cellier, au corridor latéral arqué, qui comprend pièce + cellier en voûte + cave (VMK t. I. p. 176. et ss). — Inscriptions au fronton de cette enceinte, datant de 1810, 1812, 1822 (Fig. 48; 2, 8).

Le plus ancien des bâtiments à deux étages date de 1718 (VMK, t. I. p. 176. et ss), et dans cette région on trouve cinq celliers de types semblables voisins les uns des autres, mais leurs inscriptions, aussi bien que leurs stucages révèlent qu'ils sont de différentes époques: de 1791 (VMK, t. I. fig. 171), de 1823 (ibid, fig. 170), de 1836 et de 1850 (fig. 46) et un qui n'est pas daté (fig. 41). L'image no 179 du 1er vol. du VMK représente encore un bâtiment à deux étages.

13. *Mencshely, Óbudavár, Balatoncsicsó*. — Autour de ces villages il n'y a pas de celliers intéressants du point de vue de l'histoire de l'architecture. — Une entrée de cave classicisante est à mentionner (Fig. 52; 1). — Les celliers à deux étages y sont peu nombreux (Fig. 49; 52, 2), mais les portes de cave à deux battants montrent des formes différentes (Fig. 52; 4).

14. *Balatonczepezd, Révfülöp*. — Dans les vignes de Szepezd, relevons une entrée de cellier classicisante (Fig. 50) et le fronton orné d'éléments empire et romantiques rustiques de l'ancien cellier de la paroisse (Fig. 51).

15. *Köveskál, Szentbékáká, Mindszentkál*. — Des celliers sans caractère, modestement ornés (Fig. 52; 7, 8), mais sur un coteau nous trouvons plusieurs bâtiments à deux étages; les encadrements stuqués des portes et des fenêtres, le stucage du pignon ainsi que le foyer à cheminée ouverte du cellier peuvent montrer des divergences. Dates: 1833, 1834, 1838, 1843 (Fig. 52, 9-15).

16. *Balatonrendes, Ábrahámhegy, Badacsonykisörs*. — Dans les vignes le type cellier + cave en voûte couverte de terre est le plus fréquent. Les dates sont: 1828, 1856 (Fig. 52, 16), dans un cellier, le bombement du mur signale l'emplacement de la chambre de combustion à l'intérieur (Fig. 52, 17). — Les bâtiments à deux étages sont d'une exécution simple.

17. *Badacsonytomaj, Badacsonytördemic*. — Même sur le mont célèbre de Badacsony on trouve encore des caves rustiques de type simple (cellier + cave en voûte couverte de terre datant de 1753, Ethn. 1956, p. 73 et ss), ou des caves d'une solution simple (Fig. 55, 1-2). — La disposition du cellier appartenant à la célèbre maison de Róza Szegedy se présente ainsi: pièce + cuisine avec cheminée ouverte + dépense + cellier plafonné + sécherie sans grenier; dans la sécherie un puits et une cheminée au coin (Fig. 55, 3; Ethn. 1956, p. 78 et ss).

Le cellier du poète Sándor Kisfaludy, (bâti à la fin du XVIIIe siècle, aujourd'hui un peu transformé pour servir de restaurant) est à deux étages. D'autres bâtiments semblables, à deux étages, se trouvent dans les vignes (1835, 1852), de même qu'un plus grand, avec un corridor latéral à pilastres et balustrade (Fig. 54; 55, 4). — C'est ici, sur la côte de Badacsony que se trouve l'un des plus beaux celliers des environs de Balaton, la maison de Róza Szegedy: bâtiment à deux étages, avec une loggia pittoresque, et un balcon bombé. C'était le cellier d'une famille noble et distinguée, mais le bâtiment porte les caractéristiques du style populaire local, et c'est probablement un artisan local qui l'a conçu au milieu du XVIIIe siècle (Fig. 56).

18. *Szigliget*. — Dans ces vignes l'ornementation particulière, d'un goût individuel de quelques frontons de cellier est remarquable. Il est probable que ces celliers ont été exécutés par le même maître dans les années 1850. Dates: 1851, 1852, 1859 (Fig. 57; 58; 62, 1).

19. *Kisapáti, Hegymagas, Raposka*. — Les vignes de ces trois villages couvrent le mont Szentgyörgy d'où l'on jouit d'un panorama splendide. On y cultivait la vigne déjà au XIe siècle. Auprès de plusieurs celliers simples peu remarquables (Fig. 59, 1; fig. 62, 2), des constructions à deux étages montrent des solutions intéressantes (1792, fig. 59, 2 et fig. 59, 3; 62, 4). — L'in-

térêt d'un cellier à deux étages, long de 23 m, réside dans les vers gravés sur des tables de pierre que l'ancien propriétaire avait incrustées dans les murs de la maison (1787. Fig. 59, 4; fig. 62, 3). — Et sur le mont Szentgyörgy nous trouvons le plus beau bâtiment de vignes des environs du Balaton: un ancien cellier seigneurial, avec des statues en pierre au-dessus de son pignon baroque arqué, muni d'un balcon à colonnes, et à l'étage inférieur, une cave en voûte, soutenue par une rangée de colonnes (Ethn. 1956, p. 77 et ss).

20. *Balatongyörök*. — Plusieurs celliers se distinguent dans les vignes par le stucage artistique et varié de leurs frontons. L'un des frontons montre l'arc baroque, la lucarne de l'autre imite la bonde d'un tonneau (1972), d'autres attirent l'attention par des inscriptions et d'autres éléments ornamentaux (p. ex.: chope, verre en relief). Dates: 1843, 1854, 1860, 1872. — Plan des celliers: petite pièce + cellier plafonné sur une bande étroite seulement + cave intérieure plafonnée, le tout sous toit commun.

21. *Lesencenémetsfalu, Lesencetomaj, Lesenceistvánd, Várvolgye*. — Les celliers les plus variés, rappelant souvent des maisons urbaines, se trouvent à proximité du Balaton: à mesure que nous nous éloignons du lac, les celliers deviennent de plus en plus modestes et revêtent la forme de la simple maison paysanne. C'est le cas dans cette contrée, à une quinzaine de kilomètres du Balaton, où le type le plus fréquent est le cellier + cave, couvert de chaume, en forme de maison paysanne (Fig. 60). — Mais parfois on y retrouve des pignons avec inscriptions (1823, fig. 61).

22. *Rezi*. — Celliers à un étage, d'une exécution modeste (Fig. 62, 6-8).

23. *Vonyarcvashegy, Gyenesdiás, Cserszegtomaj*. — Ces trois agglomérations forment des „communes dans les montagnes” (Berggemeinde en allemand) ce qui veut dire que la population de ces villages a son domicile fixe dans les vignes, donc — outre les buts de la viticulture — les bâtiments ont d'autres fonctions importantes: ils servent de logement, et en même temps ils doivent répondre aux exigences de la culture intensive (écurie, grange, remise, aire couverte). Ces communes se formèrent au cours des XVIIIe et XIXe siècles, le bâtiment qui ne servait d'abord qu'à la viticulture, fut transformé en demeure permanente, on l'agrandit et plus tard on y construisit des maisons d'habitation. Ces bâtiments sont en général simples, car c'est la pauvreté qui en prescrivait les dimensions modestes.

Il y a encore quelques caves bâties en bois rond, elles remontent sans doute aux XVIIe-XVIIIe siècles (Ethn. 1956, p. 68 et ss. La plus ancienne est de 1644, voir sa description dans: Néprajzi Értésítő, 1939, pp. 48-59). — De vieux bâtiments aux murs en pierre (cel-

lier + cave, sous toit commun) ont la forme d'une maison. Les dates sont de 1701 et 1708 (Ethn. 1956 pp. 71, 73), un autre, de 1839, v. fig. 64, 1). — L'ornement en relief d'un ancien cellier seigneurial à deux étages se date de 1782 (Fig. 63).

Nous y trouvons encore des maisons dont les murs sont en palissade de haies sèches (Fig. 64, 2, 3), en torchis à foyer ouvert (Fig. 64, 4, 5), en pisé, également à foyer ouvert (Fig. 64, 6); pourtant le type dominant est la pièce + cuisine + cellier + cave, aux murs en pierre, le plus souvent sous un toit commun de roseaux en dos d'âne. Avec le déclin de la viticulture, la fonction originale des pièces a changé: la cave reçoit une entrée directe et sert d'écurie, et le cellier devient dépense ou resserre. — La cuisine peut être „enfumée” (c'est-à-dire sans conduite de fumée, fig. 64, 7), ou à cheminée ouverte (Fig. 64, 8-12), mais dans les vignes les bâtiments à deux étages sont rares (Fig. 64, 13, 14).

La cave est le plus souvent au-dessus du sol, seules celles qu'on avait bâties sur le flanc du coteau étaient couvertes de terre. — L'écurie, la grange sont souvent des bâtiments isolés; on jetait le foin du grenier dans les écuries par une trappe (Fig. 64, 17). — Le chariot est abrité sous une aire ouverte dont le toit — soutenu par quelques poutres — est couvert d'une couche épaisse de paille (Fig. 64, 15, 16).

En résumé, on peut constater que, sur le bord septentrional du Balaton, les celliers sont de formes très variées, et tandis que l'on peut considérer les plus simples comme des constructions nettement populaires, les anciens celliers seigneuriaux ou dominiaux sont vraisemblablement des oeuvres de maîtres compétents, mais

même ces bâtiments revèlent un caractère rustique. Les bâtiments imaginés par des maîtres d'oeuvre instruits qui représentent les styles historiques, ont influencé la construction paysanne, mais, d'autre part, le goût populaire s'est également imposé aux constructions seigneuriales et dominiales. Même les celliers les plus différents recèlent un élément commun et c'est le caractère paysan propre au paysage pannonien des environs de Balaton.

Au cours du recensement de cette riche variété des monuments architecturaux, la question suivante se pose: quelle sera la fortune de ce patrimoine artistique de grande valeur? Quoique la Commission Nationale des Monuments Historiques en ait classé les plus valeureux, cette protection ne peut être efficace qu'au cas où le monument retrouve encore une fonction moderne. Après les changements qu'a subis l'agriculture, la plupart de ces celliers ne peuvent plus servir à la viticulture, donc si nous ne réussissons pas à les intégrer à la vie économique moderne, ils tomberont bientôt en ruines.

Le tourisme de plus en plus intense du Balaton peut offrir d'innombrables possibilités d'utilisation, et nous en avons déjà vu quelques exemples. Ainsi à Badacsony on a installé un musée d'histoire littéraire dans la maison de Róza Szegedy, et l'on a transformé plusieurs celliers, tout en gardant leur caractère de monument classé, en maisons de plaisance ou en débits de vin. Mais, vu le grand nombre des celliers de valeur exceptionnelle, ces mesures sont insignifiantes, et il serait à souhaiter que des celliers de plus en plus nombreux soient affectés de quelque façon au service du tourisme, de la villégiature.

Aurél Vajkai

НАРОДНАЯ АРХИТЕКТУРА НА ПРИБАЛАТОНСКИХ ВИНОГРАДНИКАХ ВЕСПРЕМСКОГО КОМИТАТА

В XVIII—XIX вв. южные склоны тянувшихся вдоль всего северного побережья Балатона холмов покрывали сплошные виноградники. Собранный виноград обрабатывали (да и поныне обрабатывают) прямо в горах, здесь же в горах в подвалах хранили вино. Поэтому по всей территории холмов расположены многочисленные, следующие один за другим винные погреба, давяльни. На виноградниках процветала определенная демократия — здесь и дворянин, и городской буржуа, и деревенский крепостной в одинаковой мере строили себе давяльню, простой винный погреб, дом. Поскольку постройки возводили люди, происходящие из разных общественных классов, то и архитектура на территории этих виноградников довольно разнообразная.

Можно с уверенностью сказать, что наиболее красивые объекты народной архитектуры находятся здесь, на прибрежных виноградниках. Влияние традиций народной архитектуры сказывается и на постройках, сделанных людьми, принадлежавшими к дворянскому сословию.

Среди давялен, находящихся на территории прибалатонских виноградников, встречаются следующие:

ОДНОЭТАЖНОЕ СТРОЕНИЕ

а) *Строение, состоящее из одного помещения.*

1. Помещение под двускатной крышей.
2. Сводчатый винный погреб, покрытый землей.
3. Сводчатый погреб под двускатной крышей.

б) *Строение, состоящее из двух помещений.*

1. Давильня под двускатной крышей + сводчатый погреб, покрытый землей.
2. Давильня + сводчатый погреб под общей двускатной крышей.
3. Давильня + погреб под общей двускатной крышей.

в) *Строение, состоящее из трех помещений.*

1. Комната + давилня + погреб.

г) *Строение, состоящее из четырех помещений.*

1. Комната + давилня + погреб + конюшня.

ДВУХЭТАЖНОЕ СТРОЕНИЕ

Верхний этаж: комната + давилня (или кухня), возможно + конюшня.

Нижний этаж: давилня + погреб, в большинстве случаев оба помещения сводчатые.

В давилнях, состоящих из трех или четырех помещений (это относится как к одноэтажным, так и к двухэтажным строениям), встречаются боковые галереи всевозможного типа, начиная от самой простой арочной и кончая замысловатыми искусно выполненными лоджиями с парапетами различного фасона и вида.

Гораздо более сложными являются планы расположения давилен и винных погребов, относящихся к помещичьим усадьбам. Хотя последние и не относятся к теме данного исследования, о них необходимо говорить, так как на них (в решении многих частичных элементов) очень сильно дает себя знать влияние народной архитектуры. Материалом для построек большей частью служит камень, давилни, построенные из деревянных балок, в этих местах довольно редки.

Это исследование покажет старые, построенные в основном еще в прошлом веке давилни, большинство из которых стоит и поныне, группируя их по географическим объектам. Это тем более необходимо, что у отдельных виноградников имеются свои местные особенности, и постройки, расположенные на них, тоже имеют свои характерные отличительные черты. (Например, своеобразное украшение фронтона). Большая часть снимков производилась в 1951—55 гг. В настоящее время часть из показанных на приложенных здесь фотографиях зданий уже не существует.

1. *Балатонкенеше, Балатонфюзфё.* Тип давилен: давилня под двускатной крышей с небольшим придворьем + сводчатый погреб, покрытый землей (1-я илл.). Даты строительства: 1919, 1822, 1833, 1871. Остатки винного погреба в Балатонфюзфё, построенного в 1777-м году (картина взята из: Этнографии, 1956. 74). В Балатонкенеше десять лет тому назад еще стояла вошедшая уже в землю давилня, постро-

енная из деревянных балок, с погребом, помеченная 1733-м годом (Этнография. 1956. 62).

2. *Вёрёшберень, Балатоналмади.* Давильни разнообразного типа.

1. Покрытый землей сводчатый винный погреб, построенный в 1707-м году (Этнография. 1956. 73), сходные с ним, помеченные датами: 1807, 1812, 1829.

2. Давильня + углубленный в землю на небольшую глубину погреб под общей крышей. 1773. (Вестник Веспремского областного музея. 1, 1963. 171).

3. Двухэтажные строения (2—4 илл., последнее строение 1815-го года).

3. *Алшоёрш, Фельшоёрш.* Строения трех типов:

1. Давильня + покрытый землей сводчатый погреб. Даты строительства: 1747 (Этн. 1956. 73), 1823 (5-я илл. 1), 1825 (5— илл. 2, 3), 1839.

Рассматривая разрушенный погреб (1908. 5-я илл. 4), можно довольно хорошо изучить технику постройки сводчатого потолка. По этому типу строили вновь в нашем веке (1901, 1910). Были распространены и старинные деревянные запоры с секретом, украшенные резьбой (5-я илл. 5).

2. давилня + погреб под общей крышей (5-я илл. 6).

3. Двухэтажное строение. В Алшоёрше стоит единственный в Венгрии деревянный готический крестьянский дом (Этн. 1957. 87). По своему виду напоминают его и находящиеся на алшоёршских холмах двухэтажные давилни (6—9-е илл. 4).

4. *Ловаш.* Тип строений: давилня + покрытый землей сводчатый погреб (1770, Этн. 1956. 73—1806, илл. 10, 11). Интересны печки (12-я илл. 1—4), довольно часто встречается старинный деревянный запор с секретом, разнообразны двери, дверные наличники (12-я илл. 5—7). Похожую на эти давилню построили в начале 1900-х годов (1905, 13-я илл.). У новых винных погребов отсутствует давилня (1927, 1929. 12-я илл. 8,9).

5. *Полознак.* Типы построек: давилня, имеющая вид крестьянского дома + сводчатый винный погреб, покрытый землей, расположенный немного ниже давилни, 1733 (Этн. 1956. 73), 1870 (14-я илл. 1), свободная труба, опирающаяся на столб (14-я илл. 2, 3), здесь же старинный деревянный запор (14-я илл. 4—6), в одной из давилен найдена сплетенная из прутьев корзина для хранения яблок (15-я илл.).

6. *Чокак.* Давильни разнообразного типа, от самых простых и до усадеб (курий) в классическом стиле. У одного из строений, состоящего из давилни и сводчатого погреба, покрытого землей, имеется деревянный запор с секретом, действующий и поныне (16-я, 17-я илл., 26-я илл. 1). Следует отметить красивый лепной фронтон, сделанный в 1878-м году (18-я

илл.), разнообразные решения для вывода дыма (19-я илл., 26-я илл. 6-8). Пример давяльни, увеличенной комнатой, видим на 26-й илл. 5, 9, 10 (имеет каменную трубу с вентиляционным отверстием).

Примером украшений на фронте давяльни могут служить давяльни, выполненные в 1834-м, 1871-м, 1876-м и 1903-м годах (26-я илл. 11, 12, 14, 14). Дом виноградаря с аркадой (20-я илл.) отражает архитектурный стиль окрестных деревень. Среди двухэтажных давяльни обратим внимание на одну, интересную, во-первых, тем, что на её деревянной балке вырезаны цифры-итоги урожая и сбора винограда (столбцы 1798-го, 1806-го, 1807-го и т. д. годов), во-вторых, тем, что над окнами комнаты видны фрески в стиле ампира (21—24-е илл.). Ещё одна двухэтажная давяльня показана на 26-й илл. 15, 16. Усадьбы (курии), украшенные арками, следуют одна за другой на протяжении всей дороги от Чолака до Арча.

7. *Балатонарач, Балатонфюред*. В этой местности есть и такие винные погреба, при которых нет давяльни, а перед погребом имеется выступающее примерно на три метра предполье под чердачным навесом (27-я илл., 30-я илл. 1).

В основном же тип построек: давяльня под двускатной крышей + покрытый землей сводчатый погреб. Характерны обитые железными заклепками двери (например, дверь 1828-го года. 30-я илл. 8). Сходна с этой дверь из Чопака 1877-го года (30-я илл. 2). Примером давяльни выше упомянутого типа могут служить построенные в 1831-м году (28-я, 29-я илл.), построенные между 1836—1885 гг. Резное украшение дверного косяка видно на 30-й илл. 5.

Необходимо выделить лепное украшение фронтона давяльни (напр. у давяльни, помеченной 1820-м годом. 30-я илл. 4), а также надписи (30-я илл. 7, 8). В фронте одной из давяльни с внутренней стороны (т. е. со стороны давяльни) выдолблено полое пространство для пчелиного улья (30-я илл. 6). С точки зрения истории искусства, среди строений, расположенных по побережью Балатона, наиболее интересной является так называемая усадьба Гомбаш — комплекс зданий в стиле рококо (Этн. 1956. 77, 78). Среди двухэтажных построек нужно отметить одну бывшую помещицью давяльню, помеченную 1743-м годом (Этн. 1956. 76).

8. *Тихань*. Тип построек: давяльня + покрытый землей сводчатый погреб. Здесь надо обратить внимание на несколько интересных решений расположения помещений, при которых погреб встроен в оставшийся от древних земляных укреплений ров (31-я илл.).

9. *Балатонсёллэш, Печей*.

Балатонсёллэш. В одноэтажных постройках различается два типа:

1. Давильня с неоштукатуренными каменными стенами + сводчатый погреб, зачастую расположенный над землей. Пример: давяльня, помеченная 1824-м годом (со свободным дымоходом и деревянным запором, 32-я илл. 1—3). Пример очага и вывода дыма см. 32-ю илл. 4—7).

2. Давильня + сводчатый погреб над землей под общей крышей. Примерами могут служить: Давильня и очаг с дымоуловителем (лем. 32-я илл. 8, 10.) Давильня и окно с деревянной рамой (32-я илл. 9, 33-я илл. 1). Разнообразные дверные створки (35-я илл. 1, 2). Давильня с неоштукатуренными каменными стенами (33-я илл. 3).

Печей. На Печейской горе имеются очень разнообразные давяльни, и, наверное, из всего Прибалатонья только здесь на довольно небольшом участке сконцентрировано столько различных, интересных и ценных с точки зрения истории искусства давяльни. Обычные и в других местах давяльни типа: давяльня + крытый землей сводчатый погреб — здесь имеет искусно оформленную форму; фасад имеет лепные украшения (напр. помеченный 1823-м годом, изображенный на 33-й илл. 5), Интересен свободный дымоход с дымоуловителем (35-я илл. 3).

Среди двухэтажных давяльни особенно красивыми, многообразными являются давяльни с Печейской горы. Одна из таких давяльни с просторной, светлой галереей, построенная предположительно в XVIII веке, является одной из красивейших в окрестностях Балатона (33-я илл. 2, 4). В углу фронтона стиля позднего барокко помещается каменная ваза в духе рококо, а в фасаде находится ниша для скульптуры. Бросается в глаза, что эти давяльни сзади и сбоку выглядят, как простые одноэтажные крестьянские дома, в то время как спереди благодаря богато, пышно украшенному фасаду создают впечатление старинного двухэтажного дома городского типа. (Вестник Веспремского областного музея. 1. т., 179). На Печейской горе встречается и давяльня классического стиля с портиком и колоннадой (34-я илл.)

10. *Асофё*. Имеют интерес:

Давильня + покрытый землей сводчатый погреб, отмеченный 1760-м годом. Дверные проёмы в стиле ренессанса (35-я илл. 4). Резная дверная притолока в стиле барокко (Вестник Веспремского областного музея. 1. т., 172).

Давильня + сводчатый погреб под общей крышей. Очаг (35-я илл. 5). Одна из дверей имеет резное украшение, напоминающее стиль рококо. 1802 (36-я илл.).

11. *Ервеньеш, Балатонудвари, Васоль*. У этих трех районов территория виноградников представляет один сплошной массив, поэтому, и постройки, расположенные на них, целесообразно разбирать совокупно. Находящиеся на этих виноградниках давяльни —

самые красивые, самые многообразные из всех зданий Прибалатонья. Эти постройки с окружающими их виноградниками относятся к красивейшим местам Балатона, и поэтому было бы желательно, чтобы весь этот район рассматривался как единый Балатонский национальный парк. Тип постройки: давяльня + покрытый землей сводчатый погреб — здесь встречается довольно редко. Обычный тип строений в этом районе: комната + давяльня + погреб + конюшня. Особенно характерны для этих мест красивые лепные украшения на фронтонах.

Простой тип строений: давяльня + сводчатый погреб под общей крышей, 1802 (35-я илл. 6, 7), 1806 (38-я илл. 1).

Интересны: резная дверная рама (38-я илл. 3), поразительно длинное (21-м) здание, 1808 (30-я илл. 2), у давяльни схожего типа (38-я илл. 4) крашенная дверь, 1790 (40-я илл.).

Лепкой могут быть украшены: оконный проём (38-я илл. 8), надпись на фасаде, 1828 (38-я 9).

Имеются здания с боковой галереей (верандой) (например, дом, фронтон которого украшен красивой лепкой. Вестник Веспремского областного музея, т. 1. 173). На горе стояло два связанных между собой строения. Одно из них — жилое здание типа: комната + кухня + конюшня, другое — давяльня + погреб. Здания построены в 1770-м году и принадлежали капитулу (Этн. 1956. 76).

В этой местности можно встретить очаги самых различных типов (38-я илл. 5—7, 10, 12 и 41-я илл.).

Особенно красивыми были фронтонные украшения, начиная от крашенных красной краской и до всевозможных лепных украшений, 1812, 1821, 1834, 1860, 1887 (38-я илл. 11, 13, 15, 16 и 39-я илл. 1—8). К описанию фронтонов нужно добавить, что часто на фронтон вокруг вентиляционного люка вбивали деревянные гвозди, служившие для подвески кистей винограда, на фасаде одной из давяльн был даже соломенный жгут для подвешивания винограда (42-я илл.).

Очень разнообразны двери (38-я илл. 14, 17, 18).

Среди двухэтажных строений самым простым является показанное на рис. 23 и 43, более декоративными — изображенные на 38-й илл. 21 и 39-й илл. 3. У двухэтажных давяльн вход в погреб находится спереди. Более редким является боковой вход (38-я илл. 20, 44-я илл.).

Двухэтажная давяльня имеет более уютный вид, если здание сбоку продолжается галереей, 1842 (38-я илл. 29), более широкая галерея — см. Этн. 1. 1956.75.

12. *Балатонакали, Дьёргиче*. И здесь очень разнообразны типы давяльн. Есть такие, которые отделены от погреба деревянной стеной, составленной из

балок. Встречаются деревянные запоры с секретом (остатки такого запора см. Этн. 1956. 64).

Простейший тип построек: выступающее вперед на два метра предполье + давяльня + покрытый землей погреб. Очаги встречаются всевозможных видов (48-я илл. 1, 2, 4).

Предполье, крытое навесом, летом использовали как конюшню (45-я илл. 48-я илл. 3, 5, 6).

Стоит упомянуть давяльню со сводчатой боковой галереей, давяльню типа: комната + сводчатая давяльня + погреб (Вестник Веспремского областного музея, т. 1. 176).

Надписи на фасадах этих давяльн: 1810, 1812, 1822 (48-я илл. 2, 8).

Среди двухэтажных построек самая старая давяльня в этой местности отмечена 1718-м годом (Вестник Веспремского областного музея. Т. 1. 176).

В этом районе находятся пять схожих между собой строений, но надписи и лепные украшения выдают, однако, что они были построены в разное время: в 1791-м году (Вестник Веспремского областного музея. т. 1. 171). В 1823-м году (там же, 170), в 1836-м году, в 1850-м году (46-я илл.) на одной постройке не помечена дата строительства (41-я илл.).

Следует обратить внимание еще на одно двухэтажное здание (Вестник Веспремского областного музея. т. 1. 179).

13. *Менчхей, Обудавар, Балатончио*. В этой местности нет построек, интересных с точки зрения истории искусства. Следует указать на вход в погреб в классическом стиле (52-я илл. 1). Мало здесь и двухэтажных строений (49-я илл., 52-я илл. 2). Упоминания заслуживает то, что имеющиеся там двухстворчатые двери очень разнообразны (52-я илл. 4).

14. *Балатонсепезд, Ревфюльн*. На сепездских виноградниках упоминания заслуживает вход в давяльню классического стиля (50-я илл.) и лепное украшение в стиле народного ампира фасада двухэтажной давяльни, принадлежавшей церкви (51-я илл.).

15. *Кёвешкал, Сентбеккала, Миндсенткалла*. В этих местах постройки не представляют интереса, украшения на них довольно скромные (52-я илл. 7, 8). Но и здесь на одном из виноградников есть несколько двухэтажных строений, дверные и оконные проёмы которых обрамлены лепными украшениями, также имеются лепные украшения и на фронтонах. Свободные дымоходы давяльн отличаются разнообразием. Даты строительства: 1833, 1834, 1838, 1843 (52-я илл. 9—15).

16. *Балатонрендеш, Абрахамхедь, Бадачонькиш-ёрш*. На виноградниках (53-я илл.) и здесь распространен тип построек: давяльня + сводчатый погреб, покрытый землей. Даты построек: 1828, 1856 (52-я илл. 16). Выступ боковой стороны одной из давяльн

указывает на место расположения очага (52-я илл. 17).

Двухэтажные здания здесь самого простого типа.

17. *Бадачоньтомай, Бадачоньтёрдемиц.* На знаменитой, имеющей большое значение в иностранном туризме Бадачоньской горе тоже тут и там разбросаны простые крестьянские давилъни типа: давилъня + сводчатый погреб, покрытый землей, 1753 (Этн. 1956. 73), есть винные погреба еще более простого строения (55-я илл. 1, 2).

Здесь находится известная усадьба Розы Сегеди. К ней примыкает дом виноградаря, состоящий из комнаты, кухни со свободным дымоходом, кладовой, давилъни с чердачным помещением, помещения для сушки фруктов (без чердака), в сушильне имеется угловой камин и колодец (55-я илл., Этн. 1956. 78).

Из числа двухэтажных строений достойна упоминания давилъня, построенная в конце XVIII века и принадлежавшая поэту Шандору Кишфалуди. Теперь эта давилъня переоборудована и приспособлена под ресторан.

Встречаются в этой местности и давилъни, похожие на выше упомянутые (1835, 1852) и большие, с боковыми колоннами, а также имеющие галерею с парапетом (54-я илл., 55-я илл. 4).

Здесь, на Бадачоньской горе, стоит красивейшее здание побережья Балатона — усадьба Розы Сегеди — двухэтажное здание с живописной лоджией и балконом. Усадьба эта принадлежала знатной аристократической семье, но, несомненно, в её архитектуре чувствуется влияние местного народного стиля, и проектировал её, по всей вероятности местный мастер в середине XVIII века (56-я илл.).

18. *Сиглигет.* Для зданий, расположенных на здешних виноградниках, характерны своеобразные, оригинальные украшения на фронтонах. По всей вероятности, давилъни эти строил один и тот же мастер в 1850—1860 гг. Даты построек: 1851, 1852, 1859 (57-я илл., 58-я илл., 62-я илл. 1).

19. *Кишанати, Хедьмагаш, Рапошка.* Виноградники, относящиеся к этим трем селам, расположены на горе Сентдёрдьхедь, с которой открывается прекраснейший вид на окрестности. Возделыванием винограда здесь занимались уже в девятом веке. Наряду с простыми давилънями (59-я илл. 1, 62-я илл. 2) есть и интересные двухэтажные строения (1792. 59-я илл. 2, 59-я илл. 3, 62-я илл. 4). Одно длинное двадцатитрехметровое двухэтажное строение интересно тем, что бывший владелец вмонтировал в его стены каменные плитки со стихами (1787. 59-я илл. 4, 62-я илл. 3). Наконец, здесь, на горе Сентдёрдьхедь находится одно из красивейших зданий в окрестностях Балатона — бывшая двухэтажная помещицья усадьба. Фронтон этого здания в стиле барокко

украшен каменными скульптурами, здание имеет балкон с колоннами, колонны же поддерживают вход в сводчатый подвал (Этн. 1956. 77).

20. *Балатондёрёк.* Здесь многие давилъни выделяются разнообразными, искусно выполненными лепными украшениями на фронтоне. Один из фасадов в стиле барокко, фронтон другого выполнен в виде отверстия в бочке (1872), другие выделяются своими надписями или другими украшениями (например, барельефы в виде пивной кружки, стакана и т. д. 1843, 1854, 1860, 1872). План расположения помещений: маленькая комната + давилъня с узеньким чердаком, но чаще без такового + внутренний погреб с чердаком — всё вместе под общей крышей.

21. *Лешенценеметфалу, Лешенцетомай, Лешенце-иштванд, Варвёлдье.* На побережье Балатона расположены красивые, напоминающие городские дома, строения, но чем дальше удаляемся мы от Балатона глвубь, тем строения становятся проще. В районе, удаленном от Балатона на 15 километров, распространены крытые соломой, напоминающие простые крестьянские дома, строения типа: давилъня + погреб (60-я илл.), но встречаются и лепные фронтоны (1823. 61-я илл.).

22. *Рези.* — скромные одноэтажные давилъни (62-я илл. 6—8).

23. *Воньарцвашхедь, Денешдиаш, Черсегетомай.* В этих трех населенных пунктах жители живут постоянно, таким образом и постройки возводились таким образом, чтобы они могли служить жильем. Население помимо виноделия интенсивно занимается сельским хозяйством — это отражается и на типах построек (конюшня, сарай, навес и т. п.). Населенные пункты эти образовались в XVIII—XIX вв., имевшиеся в этих местах давилъни и винные погреба расширялись, переоборудовались с таким расчетом, чтобы их можно было использовать под постоянное жильё, в дальнейшем же уже возводились жилые здания. Архитектура здешних строений в основном очень проста, бедность вынуждала застройщиков к малым размерам.

К постройкам XVIII—XIX вв. можно отнести несколько собранных из балок деревянных погребов (Этн. 1956. 68., самый старый — 1644-го года, описание его дано в I. Этнографическом вестнике, 1939. 48—59). Старые здания типа: давилъня + погреб — покрыты общей крышей и имеют форму жилого дома, даты постройки: 1701, 1708 (Этн. 1956. 71, 73). Одно из строений такого типа показано на 64-й илл. 1 и помечено 1839-м годом. Одна больших размеров двухэтажная давилъня построена в 1782-м году, лепной барельеф её см. 63-ю илл.

Встречаются здесь и такие строения, как плетнёвый крестьянский дом (64-я илл. 2, 3), саманный

дом с кухней, топящейся по чёрному (64-я илл. 4, 5, а также 64-я илл. 6). В основном же распространён тип домов: комната с каменными стенами + кухня + погреб — в большинстве случаев под общей двускатной камышовой крышей. С упадком виноделия изменилась и первоначальная функция отдельных помещений: так, у погреба появилась отдельная входная дверь, и его использовали и как конюшню, а давящая приняла на себя роль кладовой. В этих районах двухэтажные строения встречаются редко (64-я илл. 15, 16), кухни — со свободным дымоходом (64-я илл. 8—12) или же не имеющие трубы, топящиеся по чёрному (64-я илл. 7).

Погреб в подавляющем числе случаев — надземная постройка, только у погребов, примыкающих непосредственно к склону холма, крыша засыпана землей. Конюшня, сарай: часто отдельное строение, сено в конюшню сбрасывалось с сеновала через отверстие в чердаке (64-я илл. 17). Телеги хранились под простым навесом, на крышу которого складывалась солома (64-я илл. 15, 16).

Обозревая вышеописанные строения, можно сделать вывод, что вдоль северного побережья Балатона расположены давящие самых разнообразных стилей и форм. В то время как простейшие здания можно считать созданием народного творчества, строительство винодельческих построек, принадлежавших помещикам и мелкопоместному дворянству, производили строители-специалисты, но мотивы, влияние традиций народной архитектуры чувствуется и в них. С одной стороны — влияние народного стиля на строительство господ, с другой — влияние на

крестьянское строительство отшлифованного, отражающего исторические архитектурные стили вкуса дворян. В настолько различных между собой давящих есть какие-то общие черты, и это придает всему балатонскому пейзажу своеобразный народный колорит.

При обозрении этого богатого архитектурного наследия напрашивается вопрос — какова будет его судьба? Хотя и Государственная инспекция по охране памятников культуры зарегистрировала наиболее ценные памятники народной архитектуры, они могут сохраниться лишь в том случае, если они и в настоящее время будут выполнять свои функции. Поскольку с изменением способов сельскохозяйственного производства большинство давящих не может быть использовано в виноделии, они, если их не удастся включить в хозяйственную жизнь, в самом скором времени превратятся в развалины.

К их использованию бесчисленные возможности может дать всё более оживляющийся иностранный туризм, этому есть и сейчас несколько примеров. Так, в Бадачоне, в бывшей усадьбе Розы Сегеди устроили музей истории литературы, многие давящие (при сохранении характера культурного памятника) превратили в дома отдыха, во многих давящих открыли продажу вина. Но всё это, принимая во внимание громадное число ценных давящих, ничтожно мало. В будущем желательно, чтобы как можно большее число давящих в какой-либо форме было поставлено на службу иностранного туризма или использовано для отдыха, трудящихся.

Аурел Вайкаи